Historie / Geschiedenis

Erasmus Rotterdamský / Erasmus van Rotterdam

Významný představitel raně novověkého humanismu / De vooraanstaande vertegenwoordiger van het vroegmoderne humanisme

Frísko / Friesland

Fríština / Het Fries

"Bûter, brea en griene tsiis, wa't dat net sizze kin, is gjin oprjochte Fries." / (Máslo, žitný chléb a zelený sýr, kdo to neumí říct, není pravý Fríz.)

Literatura / Literatuur

Peter Terrin: Hlídač / De bewaker

Praha, vzpomínky. Praag, herinneringen.

Lidé a společnost / Mensen en maatschappij

Výlet na Bečov a do Skoků / Ons uitstapje naar Bečov en Skoky

Tajemství relikviáře svatého Maura / Het geheim van het Heilige Maurus reliekschrijn

NE BE

20 12

Vereniging voor Nederlandse en Vlaamse cultuur

Společnost pro nizozemskou a vlámskou kulturu

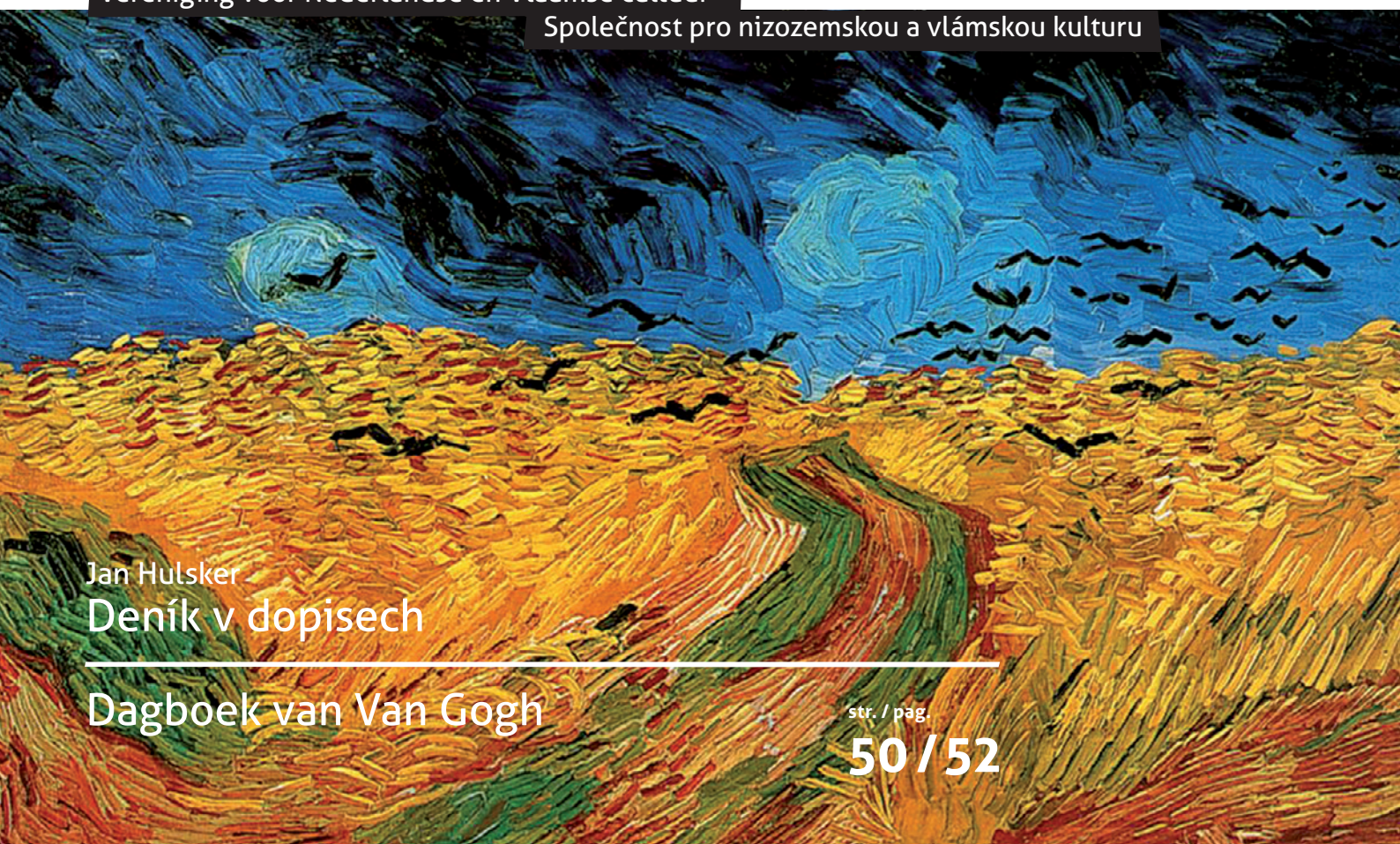

Jan Hulsker

Deník v dopisech

Dagboek van Van Gogh

str. / pag. 50 / 52

Úvodem

Vážení členové NE-BE, milí přátelé, milovníci nizozemské a vlámské kultury,

po roce se k vám opět vracíme s naší ročenkou, která nabízí pestrou škálu témat z kulturní a společenské komunikace mezi Nizozemskem, Belgií a Českou republikou. Letos věnujeme také zvláštní pozornost Frísku, o jehož jazyku, architektuře, krajině a koních se dočtete ve fríském bloku. Mimořádně si ceníme možnosti publikovat verše mistra nizozemského sonetu Constantijna Huygense, mimochodem přítele Jana Amose Komenského, které do češtiny přeložila Olga Krijtová. Literární sekce nabízí ukázky z knih nizozemských a vlámských autorů v tomto roce přeložených do češtiny. Dále máte možnost nahlédnout do dopisů Vincenta van Gogha, seznámit se s nizozemskou zvonkohrou nebo si přečíst něco o velké výpravě za relikviářem svatého Maura do Bečova.

Nemohli jsme ovšem podat zprávu o všech aktivitách v uplynulém roce, jednak proto, že jejich nabídka byla opravdu velmi bohatá, jednak proto, že řadu článků si můžete přečíst také na našich webových stránkách. Ohlédnu-li se však za rokem 2012, musím říci, že velmi pyšní jsme byli na únorovou přednášku profesora Hanse Rennera o historii česko-nizozemských vztahů, která se těšila mimořádné pozornosti publika. Neméně nadšeně byla přijata návštěva nizozemského spisovatele Geerta Maka v Praze, Brně a Olomouci, kde představil své monumentální dílo *V Evropě*. Velké pozornosti veřejnosti i médií se dostalo také prezentaci belgického čísla Revue Prostor, na níž jsme se mohli setkat mimo jiné se spisovatelem Geertem van Istendaelem, historikem Bruno de Weverem a dalšími belgickými i českými intelektuály.

Ať už se ale vídáme na přednáškách, literárních čteních, vycházkách po Praze, výletech po českých kulturních památkách nebo na výstavách, vždy jde o setkání jazykově i kulturně obohacující, ale především přátelská a příjemná. Dlužno podotknout, že řada těchto aktivit by se nemohla uskutečnit bez laskavé podpory Velvyslanectví Nizozemského království a Vlámského zastoupení, jakož i Nizozemského literárního fondu a Vlámského fondu pro literaturu, za což jim všem jménem výboru NE-BE, ale i jménem všech našich členů a návštěvníků našich akcí vyslovuji vřelý dík.

Rok 2012 se blíží ke konci, v příštím roce se na vás budeme těšit na některém z mnoha našich zajímavých a zábavných nizozemsko-českých setkání a uvítáme samozřejmě jakékoli tipy a doporučení. Mnoho štěstí a zdraví v roce 2013 vám přeje NE-BE.

Veronika ter Harmsel Havlíková

Inleiding

Geachte NE-BE-leden, beste vrienden, liefhebbers van de Nederlandse en Vlaamse cultuur,

Na één jaar komen we weer met ons jaarboek dat een bonte schaal van onderwerpen uit de culturele en sociale uitwisseling tussen Nederland, België en Tsjechië biedt. Dit jaar schenken we bijzondere aandacht aan Friesland. In het Friese blok kunt u artikelen over zijn taal, architectuur, landschap of paarden lezen. We stellen het buitengewoon op prijs dat we tevens de gedichten van de meester van het Nederlandse sonnet, Constantijn Huygens, trouwens een goede vriend van Comenius, mogen publiceren in de vertaling van Olga Krijtová. En de literaire sectie bevat fragmenten uit boeken van Nederlandse en Vlaamse auteurs, die dit jaar in het Tsjechisch verschenen zijn. Verder krijgt u de mogelijkheid een kijkje te nemen in de brieven van Vincent van Gogh, kennis te maken met het Nederlandse carillon of een verslag van de grote uitstap naar het reliekschrijn van Sint Mauro in Bečov te lezen.

Natuurlijk kunnen we niet over al onze activiteiten in het afgelopen jaar een bijdrage publiceren. Ten eerste omdat het aanbod echt zeer rijk was, ten tweede omdat u een hele reeks artikelen al op onze webpagina's kunt lezen. Als ik op 2012 terugblik, moet ik constateren dat we zeer trots waren op de drukbezochte februarilezing van professor Hans Renner over de geschiedenis van de Tsjechisch-Nederlandse betrekkingen. Even enthousiast werd het bezoek van de Nederlandse schrijver Geert Mak in Praag, Brno en Olomouc ontvangen, waarbij hij zijn indrukwekkende werk *In Europa* voorstelde. Grote aandacht van zowel het publiek als de media ging naar de presentatie van het Belgische nummer van de culturele Revue Prostor, waarin we onder anderen schrijver Geert van Istendael, historicus Bruno de Wever en andere Belgische én Tsjechische intellectuelen konden ontmoeten.

En waar dan ook we elkaar zien, op lezingen, literaire avonden, wandelingen door Praag, uitstappen naar Tsjechische bezienswaardigheden of op tentoonstellingen, altijd zijn deze ontmoetingen qua taal en cultuur verrijkend en vooral vriendschappelijk en gezellig. We mogen niet vergeten dat een aantal van deze activiteiten niet mogelijk zouden zijn zonder de welwillende steun van de Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden en de Vlaamse Vertegenwoordiging, alsook van het Nederlands Letterenfonds en het Vlaamse Fonds voor de Letteren, waarvoor ik namens het bestuur van NE-BE, maar ook namens al onze leden en bezoekers van onze evenementen een warme dank wil uitspreken.

Het jaar 2012 is bijna voorbij, in het volgende jaar zullen we ons weer op u verheugen op een van onze interessante en plezierige Nederlands-Tsjechische ontmoetingen en we zullen natuurlijk alle tips en aanbevelingen van u verwelkomen. Veel geluk en gezondheid in 2013 wenst NE-BE.

Veronika ter Harmsel Havlíková

Op de website www.flanders.cz
is het nooit bewolkt.

Na stránkách www.flanders.cz
budete mít vždy jasno.

VLAANDEREN
PAST JE PERFECT

De uitgave van het jaarboek werd ondersteund door de Vlaamse Vertegenwoordiging en de Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden. ***Onze hartelijke dank!***

Tato ročenka vychází s laskavou podporou Vlámského zastoupení a Velvyslanectví Nizozemského království. ***Děkujeme!***

Slovo velvyslance

PŘEKLAD R. Pellar

Teď, když moje manželka a já opouštíme Českou republiku, bych rád Sdružení pro nizozemskou a vlámskou kulturu Ne-Be poděkoval za všechno, co členové jeho představenstva a jeho členové dělají pro nederlandistiku v České republice. Název Vašeho sdružení přesahuje hranice, taková je i nederlandistika. Seznamujete čtenáře v České republice se spisovateli z Nizozemska a Flander, často při příležitosti prezentace překladu jejich díla do češtiny. Jiní hostující přednášející osvětlují období z minulosti nebo rozdíly a shody mezi Nizozemskem a Českou republikou. Dalším příkladem Vaší aktivity jsou kulturně-historické výlety. Zaměřujete se i na mladou generaci tím, že spolupracujete s katedrami nederlandististiky na univerzitách. Vždy jste nás zvali, a my, když to bylo možné, jsme chodili. O akcích, jichž jsme se nemohli zúčastnit, jsme si mohli dodatečně přečíst ve vaší krásné ročence, která je takřka příručkou nederlandistiky v širokém smyslu slova. Jako velvyslanectví jsme s potěšením podporovali začátky jejího vydávání. Na velvyslanectví rovněž sídlí knihovna Ne-Be. Po jeho nedávné přestavbě se stala knihovna pro své čtenáře ještě přístupnější. Je zajímavé sledovat, jak často návštěvníci velvyslanectví do vašich knih nahlížejí. Přeji sdružení Ne-Be mnoho úspěchů při plnění jeho poslání - šíření nizozemské a vlámské kultury!

Jan C. Henneman, Mimořádný a zplnomocněný velvyslanec Jejího Veličenstva
Červen 2012

Nu mijn echtgenote en ik de Tsjechische republiek verlaten wil ik de Vereniging voor Nederlandse en Vlaamse Cultuur NeBe graag danken voor alles wat zij, haar bestuursleden en leden doen voor neerlandistiek in de Tsjechische republiek. De naam van uw vereniging is grensoverschrijdend, neerlandistiek is dat ook. Schrijvers uit Nederland en uit Vlaanderen brengt u voor het voetlicht in de Tsjechische republiek, vaak ter gelegenheid van de presentatie van de Tsjechische vertaling van hun werk. Andere gastprekers belichten periodes uit het verleden of verschillen en overeenkomsten tussen Nederland en de Tsjechische republiek. Cultuurhistorische excursies zijn nog een ander voorbeeld van uw activiteiten. U richt zich ook de jongere generatie door samen te werken met vakgroepen neerlandistiek aan universiteiten. U nodigde ons steeds uit, wanneer we konden kwamen we dan ook. Wat we niet meemaakten konden we teruglezen in uw mooie jaarboek, bijna een naslagwerk voor neerlandistiek in de brede zin van het woord. Als ambassade hebben we de eerste uitgaven daarvan met plezier ondersteund. Op de ambassade staat ook de bibliotheek van NeBe. Na de verbouwing van de ambassade is de bibliotheek nog toegankelijker geworden. Interessant is het te zien dat ook bezoekers van de ambassade vaak uw boeken inkijken. Ik wens NeBe succes toe in haar missie voor de verbreiding van Nederlandse en Vlaamse cultuur!

Jan C. Henneman

Harer Majesteits buitengewoon en gevolmachtigd ambassadeur

Juni 2012

OBSAH INHOUDSOPGAVE

Historie / Geschiedenis

Erasmus Rotterdamský – osobnost a dílo / Erasmus van Rotterdam – de persoon en zijn werk

str. / pag. **6 / 12**

Hudba / Muziek

Srdce zvonu a hlas flétny / Hart van een klok en stem van een fluit

str. / pag. **19 / 22**

Poezie / Poëzie

Constantijn Huygens (1596–1687): **verše / versen**

str. / pag. **26**

Výtvarné umění / Beeldende kunst

Peter Paul Rubens (1577–1640): **Dopisy / Brieven**

str. / pag. **30**

Frísko / Friesland

Fríština / Het Fries

str. / pag. **37 / 40**

Bypass po frísku / Bypass op de Friese manier

str. / pag. **43 / 45**

Fríský kůň – černá perla / Het Friese paard – De Zwarte parel

str. / pag. **47**

Frísko na lodi / Friesland op de boot

str. / pag. **48 / 49**

Literatura / Literatuur

Jan Hulsker: Deník v dopisech

str. / pag. **50 / 52**

Erwin van Meekeren: Život a diagnóza Vincenta van Gogha

str. / pag. **54**

Peter Terrin: Hlídač Praha, vzpomínky. / Praag, herinneringen.

str. / pag. **56 / 58**

Annelies Verbeke: Záchrana ryb

str. / pag. **60 / 61**

Geert Mak: V Evropě

str. / pag. **62 / 64**

Nicole Montagne: Praag 1984

str. / pag. **66 / 68**

Když se dva potkají aneb Večer nizozemské a české poezie / **Een ontmoeting** oftewel Nederlandse en Tsjechische poëzieavond

str. / pag. **70**

Hans Wap, Tsjead Bruinja, Daniël Dee

str. / pag. **74**

Lidé a společnost / Mensen en maatschappij

Tulipány z Amsterdamu / Tulpen uit Amsterdam

str. / pag. **78 / 81**

Výlet na Bečov a do Skoků / Ons uitstapje naar Bečov en Skoky

str. / pag. **84 / 86**

tiráž / colofon

Vydává / Uitgever:
NE-BE – Společnost pro nizozemskou a vlámskou kulturu / Vereniging voor Nederlandse en Vlaamse cultuur

Radhošťská 1, 130 00 Praha 3, Česká Republika
Kontaktní adresa / Contact-adres:
Nederlandse Taal en Cultuur – NTC
Karlova 18, 110 00 Praha 1 – Staré Město, Česká republika

Bank. spojení/Bank: Komerční banka, Praha 2
Č. účtu / Rekeningnummer:
19-2307530267/0100
IBAN: CZ6101000000192307530267
SWIFT (BIC): KOMBCZPPXXX

Výbor / Bestuur
Sylva Alderliesten: alderliesten@tiscali.cz
Andrea Bednářová: andrea.bednarova@klikni.cz
Jana Červenková: jana.cervenkova@tiscali.cz
Eva Giese: eva.giese@volny.cz,
m: +420 605 257 500
Veronika ter Harmsel Havlíková: nika@ntcntc.cz,
m: +420 603 553 789
Ruben Pellar: info@ruben.cz,
m: +420 605 260 005
Jana Pellarová: pellar@post.cz
Boris Poláček: neeltje.jans@centrum.cz
Ladislav Říha: ladislav.riha@ri-tours.cz,
m: +420 603 436 112
Petra Schürová: ppetra.ppetra@gmail.cz,
t: +420 723 986 743
Lenka Strnadová: lstrnadova@volny.cz,
m: +420 724 280 947
Zuzana Vittvarová: zvittvarova@volny.cz

Čestná předsedkyně / Erevoorzitster
Petra Schürová: ppetra.ppetra@gmail.cz

Předsedkyně / Voorzitster
Veronika ter Harmsel Havlíková: nika@ntcntc.cz

Místopředsedkyně / Vice-voorzitter
Jana Pellarová: pellar@post.cz

Pokladník / Penningmeester
Eva Giese: eva.giese@volny.cz

Knihovna / Bibliotheek
Adresa / Adres:
Nizozemské velvyslanectví / Nederlandse Ambassade
Gotthardská 6, Praha 6
Kontakt / Contact: Ruben Pellar, info@ruben.cz,
m: +420 605 260 005

E-mail ne-be@ne-be.cz

Internetové stránky / Onze web-site
www.ne-be.cz

Redakce časopisu / Redactie van het tijdschrift
Lenka Strnadová: lstrnadova@volny.cz
Jana Červenková: jana.cervenkova@tiscali.cz
Kees Mercks: dalibor117@tele2.nl
Jesse Ultzen: jesse.ultzen@gmail.com
Úprava textů nizozemské části / Verwerking van de teksten van de Nederlandse versie:
Kees Mercks
Úprava textů české části / Verwerking van de teksten van de Tsjechische versie:
Lenka Strnadová

Grafický design / Grafisch ontwerp
Ask designers, Markéta Cole
www.askdesigners.eu

Obálka / Titelblad
Reprodukce: V. van Gogh: Pšeničné pole s vránami / Korenveld met kraaien, 1890

Neprodejná publikace. Texty ani obrazový materiál nejsou použity za účelem zisku nebo jiným komerčním účelem. / Onverkoopbare publicatie. De teksten en afbeeldingen zijn niet gebruikt met winstoogmerk, noch met een ander commercieel doel.

ISBN 978-80-905100-1-2

Historie

TEXT Anna Štorkánová

OBRAZOVÝ MATERIÁL www.wikipedie.org

Erasmus Rotterdamský – osobnost a dílo

Erasmus Desiderius Rotterdamský (vl. jménem Gerrit Gerritszoon) byl, a nadále zůstává, jedním z nejvýznačnějších představitelů raně novověkého humanismu.[1] O něj a jeho autoritu se snažil opřít své učení Martin Luther a další reformátoři 16. století. Mnoho významných králů, knížat, kardinálů usilovalo o Erasmovu přízeň.

Erasmus Roterodamus, Hieronymus Cock, 1555, rytina / gravure, National Portrait Gallery, Londýn / Londen

Erasma Desideria známe jako velkého příznivce starověké řecké a římské kultury, snad právě proto mu záleželo na tom, aby válka neuškodila jeho učenosti (již tehdy byl znám jeho výrazný pacifismus). Je považován za humanistu „severu“, jenž se proslavil nejen v rodném Nizozemí, ale především v Anglii (u dvora krále Jindřicha VIII. se stal velmi vyhledávaným společníkem a autorem), ve Francii, Polsku, Uhrách a Čechách, kde měl velký počet přátel a žáků a kde se Erasmovy názory velmi blížily Jednotě bratrské (s některými členy Jednoty udržoval písemný styk; jednalo se především o kontakty s českými humanisty Zikmundem Hrubým z Jelení či Janem Šlechtou ze Všehrd).[2]

Jako individualista Erasmus neprojevil ochotu zříci se své osobní svobody, proto se vždycky snažil, aby jeho výroky nevyznívaly příliš kontroverzně. Nicméně mu to nebránilo otevřeně odsuzovat nepravosti církve, avšak bez ochoty přiklonit se k Lutherovi. Většinu svého života Erasmus zasvětil překladům antických autorů, mj. Plútarcha, Euripida, Xenofonta, Aristotela, Seneky, Suetonia, Plinia Staršího aj. Již na přelomu 15. a 16. století, za svého života se Erasmus dočkal své vlastní biografie – Erasmovým prvním životopiscem byl jeho žák a mladý přítel Beatus Rhenanus, který zároveň vydal Erasmovy spisy v devíti svazcích.

Ale přejděme již k životním osudům Erasma Rotterdamského. Narodil se 28. října 1467 (tento rok narození se uvádí nejčastěji, ačkoli ani sám Erasmus ho nemohl určit s naprostou jistotou, jak bylo v té době běžné) v nizozemském přístavním městě Rotterdam jako nemanželský syn kněze Rutgera Gerarda a Markéty ze Sevenbergu, jejíž rodina měla výchovu malého Erasma na starosti. Studia absolvoval na mnoha místech, nejdříve v Goudě a Utrechtu, poté navštěvoval školu v Deventru.[3] Po matčině smrti žil u svého otce Rutgera, který ale zemřel záhy po synově příchodu. Po těchto událostech, jistě traumatizujících pro čtrnáctiletého chlapce, přihlásili matčini příbuzní Erasma na školu hieronymitů ve městě ‘s-Hertogenbosch.

Roku 1487 vstoupil Erasmus do augustiniánského kláštera ve Steynu, ale ten byl pro jeho přirozeného svobodného ducha příliš svazujícím prostředím. Právě z toho důvodu ze Steynu odešel a v roce 1492 se nechal vysvětit na světského kněze, aby se nemusel nechat vázat klášterní disciplínou. Do mnišského života se již nikdy nechtěl vrátit, především proto, že ho považoval za jakousi formu útlaku. Kněžský šat, který považoval za určitý znak toho, co odmítal, nemusel nosit na základě papežského dispensu, jež ho „díky“ zdravotním potížím zbavoval také závazků postit se.

Po vysvěcení na kněze se Erasmovi dostalo příležitosti stát se sekretářem biskupa z Cambrai, Jindřicha z Bergu. Díky tomuto zaměstnání mohl často cestovat, nejčastěji do Paříže, kde studoval zmiňované antické autory. Studia v Paříži musel často přerušovat kvůli vlastním zdravotním problémům a častým morovým epidemiím. Pro nedostatek finančních prostředků se ve Francii začal živit jako soukromý učitel latiny, již používal (jako správný humanista) ze všech jazyků nejčastěji (dokonce na úkor mateřského jazyka, nizozemštiny). Za pařížského pobytu se seznámil s lordem Williamem Mountjoyem, který jej pozval do Anglie. Zde, v Mountjoyově domě, se Erasmus Rotterdamský seznámil s mladým právníkem Thomasem Morem, pozdějším blízkým přítelem, jemuž věnoval své vůbec nejslavnější dílo *Chvála bláznivosti*, ostrou, ale přitom obratně psanou satiru na tehdejší poměry. Život v Anglii Erasmovi naprosto vyhovoval. Nikdo se ho neptal po jeho nemanželském původu, nikdo nepočítal, kolik odsloužil mší. V tomto, pro něj nejvhodnějším prostředí, byl hodnocen jako umělec a intelektuál s vysoce ceněnou latinou a vtipnou výřečností. On sám nadšeně využíval anglického pohostinství. Přitom často vedl dlouhé hovory s příslušníky šlechty, kteří svým vlivem působili na Erasmovu poměrně rychlou proměnu – z neobratného a plachého mnicha se stal vznešený abbé, nosící svou sutanu (dříve tak odmítanou) jako společenský oděv, pečující o svůj vzhled a účastnící se častých honů.[4]

Jak vlastně působil tento velký myslitel svým zjevem a povahou nejen na své okolí, ale také na další generace?

[1] Humanismus je myšlenkový směr 14. – 16. století, který se zaměřuje na individualitu člověka a hlásá rovnost lidí před Bohem. Humanisté prosazovali klasickou latinu a řečtinu a za ideál krásy a dobra považovali řeckou antiku. Název je odvozen od latinského slova humanus, což znamená *lidský, vzdělaný, ušlechtilý.*

[2] Jednota bratrská (Evangelische Broedergemeente) vznikla v Čechách v 15. století, okolo roku 1457, a byla značně ovlivněna osobností a učením Petra Chelčického. Zdůrazňovala ideál víry, lásky a naděje a kladla důraz na praktický křesťanský život. Majestátem císaře Rudolfa II. (1609) získali členové Jednoty zaručenou náboženskou svobodu. Po bělohorské porážce členové Jednoty emigrovali do nábožensky snášenlivějších evropských zemí, mj. i do Nizozemska, kde našel azyl např. Jan Amos Komenský, poslední biskup české Jednoty bratrské. Přes řadu problémů se Jednota nadále rozrůstala a v polovině 18. století měla osady nejen v Německu, ale také v Nizozemsku, Dánsku etc.

[3] Zakladatelem školy v Deventru byl Gerhart Groot, představitel náboženského hnutí Bratří dobré vůle.

[4] „Tážeš se, zda mám rád Anglii? Nu, uvěřil-li jsi mi vůbec kdy, pak Tě prosím, abys mi uvěřil i to, že mi nikdy nic tak nevyhovovalo. Nalézám zde příjemné a zdravé podnebí, hojnost kultury a učenosti, ne však té pedantské a banální, nýbrž hluboké, exaktní a klasické vzdělanosti latinské i řecké, takže s výjimkou věcí, na něž je možno hledět, nemám velkou touhu po Itálii. Když naslouchám svému příteli Coletovi, je mi, jako bych slyšel samého Platóna. A táži se, vytvořila-li kdy příroda dobrotivější, něžnější a šťastnější povahu, než má Thomas Morus?“ Erasmus Rotterdamský svému příteli. Zdroj: ZWEIG, Stefan, *Triumf a tragika Erasma Rotterdamského*, Praha 1997, s. 34-35.

Dochovalo se značné množství portrétů od těch nejslavnějších mistrů, z nichž můžeme jmenovat např. Albrechta Dürera, Hanse Holbeina aj. Na každém portrétu je Erasmus zobrazen s novou „zbraní“, s knihou v ruce. V tom byla právě jeho síla – tam, kde mu Bůh ubral na svalech a půvabu, tam mu přidal na duchu. Lavater o něm mluví jako o člověku bez temperamentu, jako o člověku, jež se vyhýbal jakékoli nepříjemné konfrontaci a boji. Za hrdinu ho zcela jistě považovat nelze; jakmile šlo „do tuhého“ zmizel Erasmus z dosahu nebezpečí, vyhýbal se jasným odpovědím, snažil se zmást přátele a dráždit nepřátele, jako se spojencem s ním nešlo počítat a jako mučedník by se jistě neobětoval.[5] Naproti tomu nešlo Erasmovi upřít, jak dokonale dokázal spojovat protiklady a řešení sporů.

Prvním spisem, jež z rotterdamského myslitele udělal známou osobnost v celém humanistickém světě, byla *Adagia*.[6] Jedná se o sbírku moudrých výroků slavných osobností starověku, je to jakási obdoba ve středověku značně oblíbených a rozšířených komentovaných sbírek výroků významných filozofů a teologů, k nimž patří např. Sentence Petra Lombardského, z nichž se učily celé generace studentů. Autor *Adagia* věnoval svému anglickému příteli, lordu Mountjoyovi a jeho rodině. Je to svým způsobem encyklopedie asi 800 výroků, jejichž počet postupně Erasmus rozšířil na 5 251. S velkou pečlivostí tu uvádí nejen autora, ale také dílo a místo, odkud svůj citát vybral.[7]

Po roce 1500 vzniká další z proslulých Erasmových děl, *Enchiridion militis christiani (Rukověť křesťanského rytíře)*, vycházející poprvé roku 1503 ve vlámských Antverpách. Během dvaceti let od prvního vydání dochází k překladu *Enchiridionu* do deseti jazyků (včetně češtiny). *Enchiridion* připomíná tzv. „knížecí zrcadla“, pedagogicky/didakticky zaměřená ponaučení otce synovi, staršího mladšímu, vychovatele žákovi. Erasmus oživuje zapomenutý ideál bojovníka za pravdu boží a přináší tak do literatury typ nové zbožnosti. Opírá se o evangelia, především ale také o listy apoštola Pavla a církevních otců Origena, Ambrože, Jeronýma a Augustina. Vrací se tak k základním zdrojům křesťanského myšlení, především k Písmu svatému. Cílem křesťanského rytíře je mravný a zbožný život. Rukověť údajně vznikla na přání zbožné manželky lehkovážného a věčně opilého člena burgundského dvora, která Erasma požádala o sepsání pravidel a poučení, jak by měl vypadat život opravdu zbožného křesťana. Za hlavní zlo doby považuje Erasmus formalismus a respekt k tradicím bez ohledu na skutečné Kristovo učení.[8]

Roku 1505 se Erasmovi naskytla druhá možnost k návštěvě Anglie, kde se chtěl společně se svými přáteli věnovat překladům: především s Thomasem Morem připravoval překlad satirika Lukiána. Během pobytu v Anglii mu bylo nabídnuto profesorské místo na Cambridgeské univerzitě, ale vzhledem k tomu, že zároveň dostal velmi lákavou nabídku k cestě do Itálie (patřila k jeho snům jako centrum humanismu a kolébka antiky), bylo rozhodnuto. Z této doby pochází *Carmen equestre sive alpestre (Báseň o cestě na koni neboli přes Alpy)*, jež je považována za myšlenkově nejhlubší básnické dílo Erasma Rotterdamského. Autor srovnává život člověka s vývojem v přírodě a lituje promarněných chvil, které mohly být lépe využity.

Italský pobyt brzy skončil a Erasmus poté, 4. září 1506, získal slavnostní promocí doktorát z teologie, díky němuž mohl stoupat v akademické kariéře. V roce 1506 se potřetí vydal do Anglie, kde tentokrát strávil celé čtyři roky života, a to jako profesor řeckého jazyka na univerzitě v Cambridge. Nezahálel ani jako autor a sepsal dílo, prakticky synonymum slávy Erasma Rotterdamského - *Chvála bláznivosti*, k jejímuž prvnímu vydání dochází roku 1511 v Paříži, poté ve Štrasburku, Antverpách a Basileji. Již během autorova života vyšla *Chvála bláznivosti* celkem sedmadvacetkrát. Erasmus ji sepsal v domě svého blízkého přítele, již zmiňovaného Thomase Mora. Jedná se o monolog personifikované Bláznivosti, procházející světem, aby každému nastavila zrcadlo jeho vlastní pošetilosti. Erasmus se tu dotýká všech společenských vrstev, ale vystupuje zejména proti mnišským řádům a kněžstvu obecně, jimž vyčítá zahálčivý život bez práce. Erasmus se „pouští“ i do univerzitních mistrů a jiných učenců s tvrzením, že se zabývají pouze malichernými hádkami a polemikami. Nevyhýbá se otevřené kritice papeže, knížat a panovníků, a vysmívá se všudypřítomné hlouposti, slepé víře, domýšlivosti etc. Erasmus směřuje k nápravě společnosti a návratu k morálním hodnotám, jež hlásá antická filozofie a prvotní křesťanství.

Vedle *Chvály bláznivosti* sepsal dílo *Copia verborum (Bohatství slov)*, jež je

[5] Sám se přiznal, že jeho tělo a duše neobsahují ani pouhou špetku oné hmoty, z níž příroda tvoří mučedníky. Zároveň jsou podle něj spravedlnost a ústupnost prvními ctnostmi člověka, odvaha je teprve až na druhém místě.
[6] První vydání pochází z roku 1500 a má název Collectanea Adagiorum.
[7] SVATOŠOVI, Michal a Martin, *Živá tvář Erasma Rotterdamského*, Praha 1983, s. 44.
[8] Tamtéž, s. 47.

Des. Erasmi Roterodami, *Colloquia, cum notis selectis variorum, addito indice novo.* Amsterdam Blaviana, 1693, Rare Book and Special Collections Division, Library of Congress

Socha Erasma Rottredamského v Rotterdamu / Standbeeld van Erasmus in Rotterdam, foto Anna Štorkánová

věnované jeho dávnému příteli Janu Coletovi jako učebnice pro Coletovu školu. Pojednává o slovní zásobě latiny a naznačuje stylistické možnosti na konkrétních příkladech, jež ukazují, jak se může student stát obratným stylistou. V *Bohatství* nejvýše hodnotí sloh Homérův.

Roku 1515 Erasmus navštívil poprvé Basilej, která se měla stát nejdůležitějším městem jeho života, a setkal se tu s Beatem Rhenanem (již zmiňovaný první Erasmův životopisec), malířem Hansem Holbeinem či tiskařem Janem Frobeniem, u něhož Erasmus vytiskl většinu svých prací. Frobeniova tiskárna se díky Erasmovi stala značně významným střediskem humanistické knižní kultury.[9] O rok později vydává dlouho připravovanou *edici Nového zákona (Novum Testamentum omne)* v řečtině (s paralelním latinským překladem), již věnoval nově zvolenému papeži Lvu X., jemuž přeje konec válečných útrap a především trvalý mír, jež by zajistil rozkvět věd a umění. Papeže Erasmus zároveň žádá o obnovení pořádku v církvi.[10] Erasmova *edice Nového zákona* se stala podkladem pro reformační překlady do národních jazyků. Z latinského překladu řecké předlohy přeložili Nový zákon do češtiny také utrakvističtí kněží Beneš Optát a Petr Gzel. Erasmus viděl přínos z toho, že překládal, především pro filologii. V úvodu říká, že nejdůležitější pro studium teologie je jazykověda, filozofie a rétorika, a zdůrazňuje, že je nutné zvládnout všechny „svaté“ jazyky – hebrejštinu, řečtinu a latinu, díky nimž je možné dospět k původnímu znění Bible.

Ve stejném roce jako *edice Nového zákona* (1516) vychází další z Erasmových stěžejních děl, *Institutio principis christiani (Výchova křesťanského vládce)*, v němž dochází Erasmus k názoru, že politická praxe posledních několika set let se odchýlila od správné cesty a nápravu hledal v návratu k politickým formám antiky. Spis je věnován budoucímu císaři Karlu V. Habsburskému, na jehož dvoře Erasmus také strávil nějakou dobu. Jedná se o ponaučení mladému panovníkovi, později i jeho mladšímu bratru Ferdinandovi I. Důraz a zájem je kladen na všechny jednotlivé stupně výchovy budoucího vladaře, která se nemá lišit od vzdělání jiného člověka (pouze soustavností a starostlivostí, jež mají odpovídat nárokům, které budou na jeho bedra kladeny v dospělosti). Autor se vyslovuje k lidské rovnosti a k velmi významné, důležité roli vychovatele, neboť utváří žákův charakter vhodně vybranou četbou a praktickými cvičeními. Rozhodně nepovažuje za cíl výuky vzdělání, ale poznání vlastní osobnosti. Důležitá je pro něj umírněnost v mravech, výchově, oblékání, v řeči, politické správě aj. V souvislosti se svým zmiňovaným odmítavým postojem k válce, varoval i v tomto díle před jejím vypuknutím, označoval válku za nekřesťanskou, nemravnou a především nespravedlivou. Vyslovil přání vytvořit světovou radu složenou z biskupů, opatů, učenců a státníků, jejíž povinností mělo být zabránění vzniku válečných konfliktů, zároveň se měla starat o zachování míru.

Smyslem *Výchovy křesťanského vládce* je mínění, že lépe je na tom kníže míru, nežli dobyvatel, který má sloužit „obecnému dobru, obecnému blahu.“ Podle Erasma znamenalo být dobrým vládcem převzít povinnost a zodpovědnost za ochranu poddaných. Z panovníka, a potažmo ze státu, se stává morální společenství, které je řízené křesťanskou etikou. Důležité je pro dobré fungování udržet vyvážený vztah mezi církví a státem. Přitom cílem není změna společenské struktury (násilná ani postupná), ale důsledná náprava stávajícího řádu.

V roce 1517 spatřil světlo světa spis *Querela pacis (Nářek míru)*, alegorické zpodobnění míru, který je mluvčím veškerého člověčenstva a chce nalézt lék na

[9] Díky knihtisku se Erasmova díla rozšířila do nejrůznějších vrstev společnosti, on ale o nové postavení nestál, zastával jen jednu politickou koncepci, irenismus (neustálé vybízení k míru, který jediný může být zárukou, aby se síly všech humanistů mohly spojit ke společné práci na „bonae litterae“.; SVATOŠOVI, Michal a Martin, *Živá tvář Erasma Rotterdamského*, Praha 1983, s. 56).
[10] Církevní reforma, kterou má na mysli, má být provedena v duchu Ježíše Krista a jeho učedníků, jako řada reforem ve stejném období, dříve i potom.

DŮLEŽITÁ DÍLA ERASMA ROTTERDAMSKÉHO
Erasmus Rotterdamský, *Chvála bláznivosti*, Praha 2008
Erasmus Rotterdamský, *O svobodné vůli*, Praha 2006
Erasmus Rotterdamský, *Chvála bláznivosti. List Martinu Dorpiovi*, Praha 1986
Erasmus Rotterdamský, *Důvěrné hovory*, Praha 1999
Erasmus Rotterdamský, *Hlasatel humanistických a mírových myšlenek*, Praha 1958
Michal a Martin Svatošovi, *Živá tvář Erasma Rotterdamského*, Praha 1983
Stefan Zweig, *Triumf a tragika Erasma Rotterdamského*, Praha 1997

LITERATURA O ERASMOVI ROTTERDAMSKÉM
Michal a Martin Svatošovi, *Živá tvář Erasma Rotterdamského*, Praha 1983
Stefan Zweig, *Triumf a tragika Erasma Rotterdamského*, Praha 1997

uzdravení. Proti obludnosti války staví Erasmus harmonii šťastné lidské společnosti. Právě tato harmonie je oním žádaným lékem k uzdravení lidstva. Autor apeluje na zdravý lidský rozum a křesťanskou lásku, v níž vidí základ veškerých lidských vztahů. Za jedinou spravedlivou válku považuje boj všech křesťanů proti pohanským Turkům, kteří ohrožují Evropu. Erasmus je jakýmsi vychovatelem společnosti, jenž ve svém nitru cítí odpovědnost za osud spoluobčanů.

Erasma Rotterdamského můžeme považovat za světoobčana, který v podstatě neuznává národní jazyky, ale pouze vyzdvihuje dokonalejší vyjadřovací možnosti latiny. Patriotické cítění mu bylo něčím naprosto cizím. Svůj domov viděl všude tam, kde měl okruh sprízněných vzdělanců. Významným pro něj byl rok 1516, kdy zažádal o papežský dispens, jenž byl cestou ke „smytí“ Erasmova nemanželského původu. Na udělení této listiny mu velmi záleželo. V lednu 1517 papež Erasma uvolnil z řeholních slibů a zbavil ho právního dosahu nelegitimního původu.

Okolo roku 1517 dostal Erasmus Desiderius Rotterdamský nabídku od teologické fakulty v Lovani, aby se stal členem tamějšího akademického sboru. Tuto nabídku samozřejmě nepromarnil a zhostil se svého úkolu vypracovat studijní program pro nově založenou Kolej tří jazyků (Collegium trilingue), pro niž získal nové učence. Sám zde také vyučoval a sepsal řadu nových učebních textů. Jeho zájem se nyní soustředil k biblické látce. Erasmus chápe Bibli jako určité poselství, které mají lidé s úctou a vážností promýšlet a předávat dál. Písmo je pro něj pramen, nikoli argumentace pro vlastní teologicko-filozofické závěry.

Tříjazyčný princip ve výuce napadl Erasmův konkurent, doktor teologie, Jakub Latomus. Kromě toho byla kritizována i Erasmova váhavost v otevřeném názoru na vznikající reformaci. Někteří mu vytýkali, že svými slavnými spisy připravil půdu pro odtržení části církve od Říma. Na druhé straně existovali lidé vyzývající ho, aby se dostal přes svou váhavost a opatrnictví a především, aby začal prakticky uskutečňovat své reformní myšlenky. Roku 1517 se k němu dostaly první zprávy o augustiniánském mnichovi Martinu Lutherovi, jehož mu doporučil Jiří Spalatin, kaplan saského kurfiřta. Avšak poté, co Martin Luther přibil na vrata wittenberského kostela svých pověstných 95 tezí, začal Erasmus vůči reformaci zastávat postoj spíše zdrženlivý. Sice v podstatě souhlasil se zásadami reformace, ale naprosto odmítal násilnou formu, kterou byly tyto zásady prosazovány. Jistě, i Erasmus chtěl nápravu církve, ale podle jeho mínění měla být církev zreformována vlastními silami, uvnitř jí samé, lepším vzděláním a opravdovým křesťanským životem jejích představitelů.

Nelze ale přehlédnout fakt, že Erasmus měl s Lutherem společný odpor vůči tzv. „mnišské straně“, především vůči dominikánům. Oba považovali řeholní život za formu útlaku. První kontakt Erasmus Rotterdamský a Martin Luther navázali v květnu 1519, kdy Luther napsal Erasmovi dopis a vyjádřil úctu, již chová k jeho dílu. Erasmus mu odpověděl velmi chladným listem, protože byl podezírán, že je tajným Lutherovým stoupencem. Krátce na to došlo k Erasmově vyloučení z profesorského sboru Lovaňské univerzity. Své mínění o Lutherovi poté shrnul do jediné věty: „Luther hřeší ve dvou věcech, totiž, že upírá papeži tiáru a že se zřekl mnišství“[11] a na veřejnosti vystupoval jako Lutherův kritik.

Čtyři roky po Lutherově vystoupení dostal Erasmus pozvánku na říšský sněm do Wormsu, kde se měl Luther zříci svých tezí. Erasmus však účast odmítl, protože se nechtěl stát přívržencem jakékoli zúčastněné strany, čímž se vyhrotil i vztah obou mužů. Luther svého odpůrce dokonce obvinil, že sice vystupuje proti luterství, ale tajně, a navenek se tváří jako přítel. Roku 1523 se již dostali do otevřeného sporu, který se odehrával v Basileji. Zprostředkování jednání mezi Lutherem a Rotterdamským se ujal Erasmův přítel (nyní již Lutherův stoupenec) Ulrich Hutten. Setkání se ale neuskutečnilo, protože dohoda by znamenala, že se Erasmus kloní k Lutherovi. Jako jedinou vhodnou možnost viděl Erasmus veřejné vystoupení proti německému reformátorovi. Sepsání polemického protiluterského spisu mu trvalo sotva týden a je to jedno z jeho nejvýznamnějších děl, *De libero arbitrio diatribe sive collatio (Rozprava neboli rozmluva o svobodné vůli)*. Svobodná vůle představovala pro oba dva muže velmi závažné téma, Luther viděl lidskou spásu jedině ve spolehnutí se hříšníka na Kristovu spravedlnost. Erasmus naopak vycházel z toho, že člověk je bytost etická, jež se sama může rozhodnout pro dobro. Smysl života každého křesťana tkví v usilování o dobro a mravný život. Luther reagoval, po dlouhé odmlce, spisem *De servo arbitrio (O nesvobodné vůli)*. Autor je přesvědčen o bezmocnosti a hříšnosti lidské vůle a o marnosti lidského usilování, poznamenaného hříchem. Základem křesťanské zbožnosti má být pouze touha po spáse. Ani Erasmus, ani Luther nemínili ustoupit, proto zůstal spor nevyřešen a ke smíru nikdy nedošlo. Erasmova snaha o nápravu se stala pravým opakem toho, co způsobilo Lutherovo učení – společenský rozvrat, válka, nesnášenlivost a ochromení humanistické činnosti.

Léta 1521–1528 strávil rotterdamský rodák v Basileji, kde ve Frobeniově tiskárně vznikaly Důvěrné hovory. Pro mnoho současníků se Důvěrné hovory staly učebnicí latinského jazyka a stylistiky. Okamžitě po prvním vydání v roce 1522 byl spis oficiální katolickou církví označen za kacířský.

Roku 1526 věnoval anglické královně Kateřině Aragonské své basilejské dílo *De matrimonio (O manželství)*, které oslavuje mravný život v manželství. Jedná se o ideální křesťanský manželský stav a praktické návody, jak se mají manželé k sobě chovat. Dává návod k odstranění hádek, nevěr, sporů o majetek. Základ pro dobrý manželský život vidí ve vzájemné náklonnosti, lásce, rovnosti mezi manželi, v oddanosti a v neposlední řadě také ve věrnosti. O tři roky později věnoval téměř stejné dílo uherské královně Marii Habsburské, jejíž manžel Ludvík Jagellonský padl v roce 1526 v bitvě u Moháče. Spis nese název *Vidua christiana (Vdova křesťanská)*: podle Erasma je tím nejhorším, co může ženu potkat, vdovský stav. Uvědomuje si, že předsevzatý úkol utěšitele je nesmírně těžký, ale i tak se chce snažit o nejlepší útěchu vdovám.

Rok 1527 nebyl příliš optimistický, neboť zemřel Erasmův blízký přítel z Basileje Jan Frobenius. Basilej přijala novou konfesi, ačkoli si dlouho udržovala navenek status katolického města. Ve městě došlo ke zrovnoprávnění obou konfesí, což znamenalo začátek dlouholetých rozepří. Po nějaké době se konaly obrazoborecké bouře, při kterých došlo ke zničení zdejšího biskupství a kapituly. Po těchto událostech se Erasmus rozhodl Basilej opustit a v dubnu 1529 odešel do katolického Freiburgu. V tomto malém centru vzdělanosti byl přijat do univerzitní rady, díky čemuž mohl pořádat veřejné přednášky. Dostavily se ale materiální a posléze také zdravotní potíže, to však nemohlo utlumit jeho tvorbu. Na basilejskou knihu *O slušném chování dětí* navázal po příjezdu do Freiburgu knihou *O včasném a dobrém vychování dětí*, kde shrnoval všechny své pedagogické názory: výchova dítěte musí začít velice brzy, a to v době, kdy začíná mluvit, a má pro něj být hrou.[12] Klade důraz na studium klasických jazyků a literatury, cílem je mravná a humanisticky vzdělaná bytost.

Ač Erasmus vždy odmítal válku, v roce 1530 vydal dílo, ve němž ji tentokrát požadoval. Úvahy o turecké válce reflektují Erasmovo uvědomění si vážného tureckého nebezpečí ohrožujícího Evropu z Balkánu. Vyzývá tedy křesťanský lid k válce, která, i když bude ukrutná, je nutná, protože jinak Turci zahubí křesťanský svět. Smyslem výzvy je vytvoření protiturecké jednoty, v níž by se spojily všechny konfese. Tedy, nejen, že volá po válce, ale jako důležité vidí spojení lidí všech vyznání.

V létě 1535 došel Erasmus k rozhodnutí, že „podzim“ života stráví v rodném Brabantsku. Při cestě do Brabantska se zastavil v Basileji, kde se dozvěděl o popravách svých blízkých anglických přátel, Thomase Mora a Johna Fishera. Morova smrt ho zasáhla obzvláště citelně, neboť v ní viděl blízkost vlastního konce. V roce 1536 se ještě věnoval *Knize o kazateli*, výkladu 14. žalmu a sepsání závěti. Před smrtí se ještě od přátel dozvěděl, že mu má být udělen kardinálský klobouk, který mu byl nabídnut s tím záměrem, aby pomáhal jako kardinál obnovit jednotu v církvi. Nabídnutou poctu však odmítnul, protože chtěl zemřít volný a svobodný, přesně tak, jak žil.

Erasmus Desiderius Rotterdamský zemřel v noci z 11. na 12. července 1536 v domě Frobeniova syna v Basileji, opuštěný a sám, ale nezávislý a svobodný. Pohřeb proběhl v basilejském dómu, kde je náhrobní kámen k vidění dodnes. Erasmova pohřbu se zúčastnili jeho přátelé, představitelé města, univerzity a duchovenstva.

Ač velkého a silného ducha, měl Erasmus slabou fyzickou konstituci, měl malou a ve stáří shrbenou postavu a značně bledou tvář. S přibývajícím věkem trpěl bolestmi očí, žaludku, ledvinovými kameny. Zdravotní potíže ho přiměly k osvojení si základních hygienických návyků, které nebyly pro ostatní lidi ani zdaleka něčím obvyklým. Je však nutné upozornit na Erasmovu pevnou vůli, pracovitost, vtip a ironii, díky nimž mohl lépe snášet životní útrapy.
Na druhou stranu často přeháněl a mnoho fabuloval, což někdy hraničilo téměř se lží. Vždy hledal cestu ke smírnému řešení a zastával názor, že spory mají být řešeny kompromisem. Jako jediný ze své duchovní generace si uchoval větší věrnost lidstvu jako celku než jednotlivé skupině. •

[11] Luther jednoznačně odmítal papežství a církevní řády, což dal najevo spálením papežské exkomunikační buly a disputací v Lipsku. Znamenalo to ale uzavření cesty k reformě církve podle představ Erasma Rotterdamského.

[12] Je důležité zmínit, že z těchto Erasmových zásad vycházel po několika desítkách let Jan Amos Komenský, člen Jednoty bratrské a známý emigrant do Nizozemska.

nl

Geschiedenis

TEKST Anna Štorkánová **VERTALING** Lisa Fikejsová, Sylva Alderliesten

BEELDMATERIAAL www.wikipedie.org

Erasmus van Rotterdam – de persoon en zijn werk

Desiderius Erasmus van Rotterdam (geboren als Gerrit Gerritszoon) was en blijft een van de vooraanstaande vertegenwoordigers van het vroegmoderne humanisme.[1] Maarten Luther en andere 16e-eeuwse reformatoren baseerden hun leer op de persoon en autoriteit van Erasmus. Veel belangrijke koningen, vorsten en kardinalen streefden ernaar Erasmus´ gunst te verwerven.

Desiderius Erasmus, Hans Holbein de Jonge, 1563

Desiderius Erasmus staat bekend als een groot bewonderaar van de antieke Griekse en Romeinse cultuur. Wellicht was hem er juist daarom veel aan gelegen de schadelijke invloed van oorlog op zijn leerstellingen en theorieën te vermijden (al in zijn tijd was bekend dat hij sterk pacifistisch georiënteerd was). Erasmus wordt beschouwd als de humanist van het Noorden, die niet alleen in zijn geboorteland beroemd werd, maar vooral in Engeland (aan het hof van koning Hendrik VIII werden zijn gezelschap en zijn geschriften zeer gewaardeerd), Frankrijk, Polen, Hongarije en Bohemen, waar hij veel vrienden en leerlingen had en waar zijn denkbeelden zeer dicht bij die van de Evangelische Broedergemeente stonden. Met een aantal leden van de Broedergemeente onderhield hij schriftelijk contact, vooral met de Tsjechische humanisten Zikmund Hrubý z Jelení en Jan Šlechta ze Všehrd. [2]

Als individualist is Erasmus nooit bereid geweest zijn persoonlijke vrijheid op te geven. Hij streefde er daarom altijd naar dat zijn uitspraken niet te controversieel klonken. Dit weerhield hem er evenwel niet van om in het openbaar te wijzen op de onvolkomenheden van de kerk, zonder zich echter te willen aansluiten bij Luther. Erasmus wijdde praktisch zijn gehele leven aan het vertalen van de werken van de oude Griekse en Romeinse schrijvers. Zo vertaalde hij Plutarchus, Euripides, Xenophon, Aristoteles, Seneca, Suetonius, Plinius de Oudere e.a. Erasmus was nog in leven toen eind 15e, begin 16e eeuw zijn biografie werd geschreven. Zijn eerste biograaf was zijn leerling en jonge vriend Beatus Rhenanus, die tegelijkertijd ook de werken van Erasmus in negen bundels uitgaf.

Laat ons nu overgaan tot het leven van Erasmus. Hij werd geboren op 28 oktober 1467 (dit jaartal wordt het vaakst genoemd, maar zoals destijds niet ongebruikelijk was, kende ook Erasmus zelf het exacte jaartal niet) in de havenstad Rotterdam als buitenechtelijke zoon van de priester Rutger Gerard en Margaretha uit Zevenbergen, wier familie de zorg voor zijn opvoeding op zich nam.

Erasmus ging in verschillende plaatsen naar school, eerst in Gouda en Utrecht en later in Deventer.[3] Na het overlijden van zijn moeder woonde hij bij zijn vader Rutger, die echter kort na de komst van zijn zoon overleed. Na deze gebeurtenissen, die ongetwijfeld traumatiserend moeten zijn geweest voor de veertienjarige jongen, werd Erasmus door de familie van zijn moeder naar de school van de Hiëronymieten in ‘s-Hertogenbosch gestuurd.

In 1487 deed Erasmus zijn intrede in het Klooster Emmaüs te Stein, dat echter te streng bleek voor zijn van nature vrije geest. Om die reden verliet hij Stein en liet zich inwijden tot seculier geestelijke, om zich niet te hoeven binden aan de kloosterdiscipline. Erasmus keerde het monnikenleven, dat hij als een vorm van onderdrukking beschouwde, voorgoed de rug toe. Op grond van een pauselijke dispensatie hoefde hij geen priesterkleding te dragen, die hij ook als een symbool van repressie zag. Dezelfde dispensatie bevrijdde hem om gezondheidsredenen ook van het vasten.

Na zijn inwijding kreeg Erasmus de kans om secretaris te worden van de bisschop van Kamerijk, Hendrik van Bergen. Dankzij dit werk kon hij regelmatig reizen, meestal naar Parijs, waar hij zich bezighield met het bestuderen van de oude Griekse en Romeinse schrijvers. Zijn studie in Parijs moest hij meermaals onderbreken in verband met gezondheidsklachten en regelmatig terugkerende pestepidemieën. In Frankrijk werkte hij om financiële redenen als privé-leraar Latijn. Latijn was voor hem, als echte humanist, de meest gebruikte taal, hetgeen zelfs ten koste van zijn moedertaal, het Nederlands, ging. Tijdens zijn verblijf in Parijs maakte Erasmus kennis met Lord William Mountjoy, die hem uitnodigde om naar Engeland te komen. In het huis van Mountjoy leerde Erasmus van

Erasmi Roterodami, Albrecht Dürer, 1526, gravure / rytina

Rotterdam de jonge jurist Thomas More kennen, die later een goede vriend van hem werd en aan wie hij zijn bekendste werk Lof der zotheid opdroeg, een scherpe maar zeer knap geschreven satire over de toenmalige maatschappelijke toestanden. Het leven in Engeland was voor Erasmus ideaal. Niemand stelde vragen over zijn onwettige geboorte, niemand telde het aantal missen dat hij bediende. In deze voor hem optimale omgeving beoordeelde men hem als kunstenaar en intellectueel met een uitmuntende beheersing van het Latijn en een vlotte spraak. Erasmus op zijn beurt maakte dankbaar gebruik van de Engelse gastvrijheid. Hij voerde lange gesprekken met leden van de Engelse adel, die een grote invloed hadden op de relatief snelle verandering die hij doormaakte: van een onhandige en schuchtere monnik in een nobele kerkleider, die zijn ooit zo gehate toga ook bij sociale gelegenheden droeg, voor zijn uiterlijk zorgde en frequent deelnam aan jachtpartijen.[4]

Wat voor indruk maakten de verschijning en het karakter van deze grote denker op niet alleen zijn omgeving,

[1] Het humanisme is een denkrichting uit de 14e – 16e eeuw, die uitgaat van de individualiteit van de mens en de gelijkheid van alle mensen voor God verkondigt Humanisten moedigden het gebruik van het klassieke Grieks en Latijn aan en beschouwden de Griekse oudheid als het ideaal van schoonheid en van het goede. Het woord humanisme is afgeleid van het Latijnse 'humanus', wat *menselijk, opgeleid, nobel* betekent.

[2] De Jednota bratrská (Evangelische Broedergemeente) ontstond in Bohemen rond het jaar 1457 en werd sterk beïnvloed door de persoon en het werk van Petr Chelčický. De Evangelische Broedergemeente benadrukte het ideaal van geloof, hoop en liefde en daarnaast ook het praktische christelijke leven. Door een besluit in 1609 van keizer Rudolf II werd aan de leden van de gemeente godsdienstvrijheid gegarandeerd. Na de Slag op de Witte Berg vluchtten leden van de Broedergemeente naar meer vrijzinnige Europese landen, waaronder Nederland, waar bijv. Comenius, de laatste bisschop van de Evangelische Broedergemeente, asiel vond. Ondanks een aantal problemen bleef de Broedergemeente verder groeien en had zich halverwege de 18e eeuw niet alleen in Duitsland, maar ook in Nederland, Denemarken en andere landen gevestigd.

[3] De stichter van de school in Deventer was Geert Grote, een vertegenwoordiger van de religieuze beweging Broeders des Gemenen Levens.

[4] „Vraag je of ik van Engeland houd? Als je ooit iets van mij geloofd hebt, geloof dan alsjeblieft nu ook dat me nog nooit van mijn leven iets zo goed bevallen is. Ik vind hier een aangenaam en gezond klimaat, een overvloed aan cultuur en geleerdheid, maar niet die pedante en banale, maar juist de diepe, exacte en klassieke Latijnse en Griekse geleerdheid. Met uitzondering van zaken die je kunt bekijken, koester ik dus geen groot verlangen naar Italië. Als ik naar mijn vriend Colet luister, heb ik het gevoel dat ik de ware Plato hoor. En ik vraag me af, heeft de natuur ooit een goedhartiger, tederder en gelukkiger karakter geschapen dan dat van Thomas More?" (Erasmus van Rotterdam tegen een vriend). Bron: Zweig, Stefan, *Triumf a tragika Erasma Rotterdamského*, Praha 1997, p. 34-35.

maar ook op navolgende generaties? Er is een aanzienlijk aantal portretten van Erasmus bewaard gebleven van de beroemdste schilders, zoals Albrecht Dürer, Hans Holbein e.a. Steeds staat hij daarop afgebeeld met in zijn hand een nieuw 'wapen', een boek. Daar lag zijn kracht: waar God hem minder bedeeld had qua uiterlijk en spierkracht, had Hij hem begiftigd met een rijke geest. Lavater spreekt over Erasmus als over een man zonder temperament, een man die iedere onaangename confrontatie en elk gevecht uit de weg ging. Hij kon zeker niet als held beschouwd worden, zodra er een conflict naderde, verdween Erasmus buiten bereik van het gevaar. Hij ging het geven van heldere antwoorden uit de weg, probeerde vrienden te misleiden en de vijand te tarten. Als bondgenoot was hij niet geschikt en hij zou zichzelf zeker niet als martelaar opofferen.[5] Niemand kon echter zijn vaardigheid in het verenigen van tegenpolen en het oplossen van disputen ontkennen.

Het eerste werk dat de Rotterdamse denker in de hele humanistische wereld beroemd maakte, was *Adagia*.[6] Het is een verzamelbundel van uitspraken van oude Griekse en Romeinse beroemdheden, iets soortgelijks als de in de Middeleeuwen geliefde en wijdverbreide bundels met van commentaar voorziene uitspraken van filosofen en theologen, zoals Sententies van Petrus Lombardus, dat als leerboek werd gebruikt door hele generaties theologiestudenten. Erasmus droeg *Adagia* op aan zijn Engelse vriend Lord Mountjoy en diens familie. Het boek is een soort encyclopedie van ongeveer 800 uitspraken, die Erasmus geleidelijk uitbreidde tot maar liefst 5251. Met grote zorg vermeldt hij bij ieder citaat niet alleen de auteur, maar ook het werk en de plaats in het werk waar het citaat vandaan komt.[7]

Na 1500 ontstaat een volgend beroemd werk van Erasmus, *Enchiridion militis christiani* (*Handboek van de christensoldaat*), voor het eerst uitgegeven in 1503 in Antwerpen. Binnen twintig jaar na de eerste uitgave wordt *Enchiridion* in tien talen vertaald, waaronder ook het Tsjechisch. *Enchiridion* doet denken aan de zgn. 'vorstenspiegels'. Dit waren pedagogisch-didactisch gerichte lessen van vader aan zoon, van een oudere aan een jongere, van een onderwijzer aan een leerling. Erasmus doet het vergeten ideaal van de strijder voor de waarheid Gods herleven en introduceert zo een nieuw soort vroomheid in de literatuur. Hij baseert zijn leer op de evangeliën, maar vooral ook op de brieven van Paulus en van de kerkvaders Origenes, Ambrosius, Hiëronymus en Augustinus. Hij keert op deze manier terug tot de oorsprong van het christelijke denken, met name tot de Heilige Schrift. Naar verluidt is *Enchiridion* ontstaan op verzoek van de vrome echtgenote van een lichtvaardige en immer dronken Bourgondische hoveling. Zij vroeg Erasmus om een lijst met regels en aanwijzingen over hoe het leven van een daadwerkelijk vrome christen eruit hoort te zien. Formalistisch gedrag en het aanhouden van tradities zonder daarbij de ware leer van Christus te betrekken beschouwde Erasmus als het ergste kwaad van zijn tijd.[8]

In 1505 kreeg Erasmus een tweede kans om Engeland te bezoeken, waar hij samen met zijn vrienden aan vertalingen wilde werken. Hij wijdde zich samen met Thomas More vooral aan de voorbereiding van een vertaling van de satiricus Lucianus. Tijdens zijn verblijf in Engeland kreeg hij een baan als professor in Cambridge aangeboden, maar aangezien hij tegelijkertijd een zeer interessant aanbod ontving voor een reis naar Italië (dat als centrum van het humanisme en geboortegrond van de Romeinse oudheid een droombestemming voor hem was), was de beslissing snel genomen. Zijn gedicht *Carmen equestre sive alpestre*, dat wordt beschouwd als Erasmus´ diepzinnigste dichtwerk, stamt uit deze periode. De auteur vergelijkt hierin het leven van een mens met de ontwikkeling van de natuur en spreekt zijn spijt uit over verspilde tijd die beter benut had kunnen worden.

Het Italiaanse verblijf kwam spoedig tot een einde en Erasmus promoveerde kort daarop, op 4 september 1506, in de theologie, wat een belangrijke stap in zijn academische carrière betekende. In 1506 ondernam hij zijn derde reis naar Engeland, waar hij ditmaal maar liefst vier jaar verbleef. Hij werkte er aan de Universiteit van Cambridge als docent Grieks. Ook als auteur bleef hij actief en schreef een werk dat praktisch synoniem staat voor de roem van Erasmus van Rotterdam: *Laus stultitiae* (*Lof der zotheid*). Het werk werd voor het eerst uitgegeven in 1511 in Parijs, gevolgd door Straatsburg, Antwerpen en Bazel. Tijdens zijn leven is *Lof der zotheid* nog 27 keer uitgegeven. Erasmus schreef het boek in het huis van zijn goede vriend, de al eerder genoemde Thomas More. Het betreft een monoloog van de gepersonifieerde Zotheid, die door de wereld wandelt en iedereen een spiegel van de eigen dwaasheid voorhoudt. Erasmus raakt

[5] Hij erkende zelf dat zijn lichaam en ziel niet eens een snufje van het materiaal bevatten dat de natuur voor het maken van martelaars gebruikt. Ook vond hij dat rechtvaardigheid en inschikkelijkheid de eerste deugden van de mens zijn. Moed staat op de tweede plaats.
[6] De eerste uitgave stamt uit 1500 en is getiteld Collectanea Adagiorum.
[7] Svatošovi, Michal a Martin, *Živá tvář Erasma Rotterdamského* (*Het levende gezicht van Erasmus van Rotterdam)*, Praha 1983, s. 44.
[8] Idem dito, p. 47.

hierbij alle lagen van de maatschappij, maar is het scherpst gekant tegen monnikenorden en geestelijken in het algemeen. Hij verwijt hen een lui leven zonder werk. Erasmus valt ook universitaire docenten en andere geleerden aan met de bewering dat deze zich slechts bezighouden met kleinzielige onderlinge ruzies en polemieken. Hij gaat een openlijke kritiek op de paus, vorsten en koningen niet uit de weg en steekt de draak met de alom aanwezige domheid, blind geloof en verwaandheid. Erasmus streeft naar een hervorming van de maatschappij en een terugkeer tot de morele waarden die verkondigd worden door de antieke filosofie en het vroege christendom.

Naast *Lof der zotheid* schreef Erasmus ook *Copia verborum* (*Rijkdom aan woorden*), dat was opgedragen aan zijn oude vriend Jan Colet als leerboek voor diens school. Het boek behandelt de Latijnse woordenschat en geeft aan de hand van voorbeelden aan welke stilistische mogelijkheden er zijn en hoe de student een bekwaam stilist kan worden. De stijl van Homerus wordt door Erasmus als beste beoordeeld.

In 1515 bezocht Erasmus voor het eerst Bazel, dat de belangrijkste stad van zijn leven zou worden. Hij maakte er kennis met Beatus Rhenanus (de eerder genoemde eerste biograaf van Erasmus), de schilder Hans Holbein en de drukker Jan Frobenius, bij wie Erasmus de meeste van zijn werken liet drukken. De drukkerij van Frobenius werd dankzij Erasmus een zeer belangrijk centrum van de humanistische boekencultuur.[9] Een jaar later gaf hij de lang voorbereide nieuwe versie van het Nieuwe Testament (*Novum Testamentum omne*) uit, in het Grieks met een parallelle vertaling in het Latijn. Hij draagt de uitgave op aan de pas gekozen Paus Leo X en wenst hem een einde aan het oorlogsleed toe en vooral een duurzame vrede, een die zou bijdragen tot een bloei van wetenschap en kunst. Tegelijkertijd verzoekt Erasmus de paus de orde in de kerk te herstellen.[10] Erasmus´editie van het Nieuwe Testament werd een uitgangspunt voor reformatievertalingen in andere talen. Ook de utraquistische priesters Beneš Optát en Petr Gzel vertaalden het Nieuwe Testament in het Tsjechisch vanuit Erasmus´ Latijnse vertaling van het Griekse origineel. Volgens Erasmus was zijn vertaalwerk vooral een aanwinst voor de filologie. In de inleiding stelt hij dat taalkunde, filosofie en retoriek het belangrijkst zijn voor de studie van de theologie, en benadrukt dat het noodzakelijk is alle 'heilige' talen te beheersen – het Hebreeuws, Grieks en Latijn, dankzij welke men kan doordringen tot de oorspronkelijke tekst van de Bijbel.

In hetzelfde jaar als de editie van het Nieuwe Testament (1516) komt nog een vooraanstaand werk van zijn hand uit, *Institutio principis Christiani* (*Opvoeding van de christenvorst*), waarin Erasmus tot de conclusie komt dat de politieke praktijk van de laatste paar honderd jaar van het rechte pad is afgeweken en hij herstel zoekt in een terugkeer tot de politieke vormen van de Oudheid. Het geschrift is opgedragen aan de toekomstige keizer Karel V van Habsburg, aan wiens hof Erasmus ook enige tijd had doorgebracht. Het werk bevat adviezen voor deze jonge vorst en later ook voor zijn jongere broer Ferdinand I. De nadruk wordt gelegd op alle afzonderlijke niveaus van de opvoeding van de toekomstige heerser, die niet mag afwijken van de opvoeding van andere mensen - behalve in de stelselmatigheid ervan en de zorg die eraan wordt besteed. Deze dienen overeen te komen met de eisen die aan hem worden gesteld als hij eenmaal volwassen is. De auteur spreekt zich uit voor menselijke gelijkheid en benadrukt hoe belangrijk de rol van de opvoeder is, omdat deze het karakter van zijn leerling vormt door middel van goed geselecteerde leesstof en praktische oefeningen. Niet onderwijs, maar het leren kennen van de eigen persoonlijkheid beschouwt hij als doel van de lessen. Hij hecht belang aan een gematigdheid van zeden, opvoeding, kleding, spraak, politiek bestuur enz. In het kader van zijn reeds genoemde afwijzende houding ten aanzien van oorlog waarschuwt Erasmus daar ook in dit werk voor en bestempelt oorlog als onchristelijk, immoreel en vooral onrechtvaardig. Erasmus spreekt de wens uit een wereldraad van bisschoppen, abten, geleerden en staatslieden te vormen, die zou moeten werken aan het voorkomen van conflicten en het bewaren van de vrede.

De zin van *Opvoeding van de christenvorst* ligt in de opvatting dat het beter is een vredesvorst te zijn dan een veroveraar die het 'algemeen welzijn' dient. Een goed heerser zijn betekende volgens Erasmus de verplichting op zich nemen de onderdanen te beschermen en hier de verantwoordelijkheid voor te dragen. De heerser, en de staat in het verlengde daarvan, verwordt tot een morele gemeenschap, die gestuurd wordt door de christelijke ethiek. Voor een goed functioneren is het van belang om een evenwichtige verhouding tussen kerk en staat te

[9] Dankzij de boekdrukkunst werden de werken van Erasmus verspreid in de breedste lagen van de samenleving. Hij was echter niet in een nieuwe maatschappelijke positie geïnteresseerd; zijn enige politieke opvatting was het irenisme (het voortdurend aanmoedigen tot vrede, dat er de enige garantie voor kan zijn dat alle humanisten hun krachten verenigen om gezamenlijk te werken aan „bonae litterae".; Svatošovi, Michal a Martin, Opus cit., p. 56).
[10] De kerkhervorming die hij in gedachten heeft dient te gebeuren in de geest van Jezus Christus en zijn leerlingen, net als vele andere hervormingen in dezelfde periode, ervoor en erna.

onderhouden. Het doel daarbij is niet om de maatschappelijke structuur te veranderen (noch met geweld, noch geleidelijk), maar tot een consequent herstel van de bestaande orde te komen.

In 1517 zag het werk *Querela pacis* (*Klacht van de vrede*) het levenslicht. Het is een allegorische voorstelling van de vrede, die de spreekbuis is van de gehele mensheid en op zoek is naar een medicijn voor genezing. Tegenover de monsterachtigheid van oorlog stelt Erasmus hier de harmonie van een gelukkige menselijke samenleving, en deze harmonie is het gewenste medicijn dat de mensheid kan genezen. De auteur doet een beroep op het gezond verstand en de christelijke naastenliefde, die hij als de basis voor alle menselijke relaties ziet. De enige rechtvaardige oorlog is volgens Erasmus de strijd van alle christenen tegen de heidense Turken, die een bedreiging voor Europa vormen. Erasmus is als het ware een onderwijzer van de samenleving, die zich in zijn hart verantwoordelijk voelt voor het lot van zijn medeburgers.

Erasmus van Rotterdam kan worden beschouwd als een wereldburger, die in feite geen nationale talen erkent, maar de nadruk legt op de betere uitdrukkingsmogelijkheden van het Latijn. Patriottische gevoelens waren hem volledig vreemd. Overal waar hij een kring van gelijkgestemde geleerden had, voelde hij zich thuis. Belangrijk voor hem was het jaar 1516, waarin hij pauselijke dispensatie aanvroeg om zijn onwettige geboorte weg te wassen. Aan de toekenning van dit document was hem zeer veel gelegen. In januari 1517 ontsloeg de paus Erasmus van zijn kloostergeloften en verloste hem van de juridische gevolgen van zijn onwettige geboorte.

Rond 1517 kreeg Desiderius Erasmus een post aangeboden aan de theologische faculteit van Leuven, een gelegenheid die hij niet aan zich voorbij kon laten gaan. Hij wijdde zich er aan zijn taak een studieprogramma op te stellen voor het nieuw opgerichte Drietalencollege (Collegium trilingue), waar hij nieuwe wetenschappers voor wierf. Erasmus gaf zelf ook les aan het college en schreef er een reeks nieuwe leerteksten voor. Zijn interesse richtte zich nu op de bijbelse leerstof. De Bijbel vatte hij op als een boodschap die de mens met respect en waardigheid dient te overdenken en door te geven. De Schrift was voor hem een bron en geenszins de onderbovaring van zijn eigen theologisch-filosofische conclusies.

Het drietalige principe van het onderwijs werd aangevochten door Erasmus´concurrent, doctor in de theologie Jacobus Latomus. Daarnaast was ook Erasmus´aarzelende openlijke mening over de opkomende Reformatie onderwerp van kritiek. Sommigen verweten hem dat hij met zijn beroemde geschriften de weg plaveide voor een afscheiding van een deel van de kerk van Rome. Anderen riepen hem juist op om zijn aarzelende, voorzichtige houding te overwinnen en vooral om zijn hervormingsideeën praktisch tot uitvoering te gaan brengen. In 1517 vernam hij de eerste berichten over de augustijner monnik Maarten Luther, die hem werd aanbevolen door Georg Spalatin, adviseur van de keurvorst van Saksen. Nadat Maarten Luther zijn beroemde 95 stellingen op de deur van de slotkerk van Wittenberg had gespijkerd, nam Erasmus echter een nogal terughoudend standpunt in ten aanzien van de Reformatie. Met de grondbeginselen ervan was hij het in principe eens, maar de gewelddadige wijze waarop deze beginselen werden doorgevoerd wees hij resoluut van de hand. Ook Erasmus stond een herstel van de kerk voor, maar was van mening dat de kerk op eigen kracht, van binnenuit hervormd moest worden, door middel van beter onderwijs en een werkelijk christelijke levenswijze van haar vertegenwoordigers.

Dit neemt echter niet weg dat Erasmus en Luther een gezamenlijke weerstand koesterden tegen monniken, met name tegen de dominicanen. Beiden beschouwden het kloosterleven als een vorm van onderdrukking. Erasmus van Rotterdam en Maarten Luther legden hun eerste contact in mei 1519, toen Luther Erasmus een brief schreef waarin hij zijn waardering voor diens werk uitsprak. Erasmus antwoordde met een zeer koel schrijven, omdat hij ervan werd verdacht een geheime bondgenoot van Luther te zijn. Kort daarop werd Erasmus als docent uitgesloten van de universiteit van Leuven. Zijn mening over Luther vatte hij vervolgens samen in één enkele zin: ‘Luther zondigt op twee punten, namelijk dat hij de paus zijn tiara ontzegt, en dat hij afstand heeft gedaan van zijn monnikendom’[11] en trad in het openbaar op als criticus van Luther.

Vier jaar na Luthers optreden ontving Erasmus een uitnodiging voor de Rijksdag in Worms, waar Luther geacht werd afstand van zijn stellingen te doen. Erasmus weigerde echter deelname, omdat hij geen aanhanger van een van beide partijen wenste te worden. Dat dreef de relatie van beide mannen op de spits. Luther beschuldigde zijn tegenstander er zelfs van dat hij tegen het lutheranisme optrad, en wel in het geheim, maar dat hij zich naar buiten toe voordeed als een vriend. In 1523 raakten de twee verwikkeld in een openlijk conflict, dat zich afspeelde in Bazel. Erasmus´ vriend (en inmiddels aanhanger van Luther) Ulrich von Hutten besloot te bemiddelen bij het tot stand brengen van een persoonlijk onderhoud tussen de twee heren. Van een ontmoeting kwam het echter niet, omdat overeenstemming met Luther zou betekenen dat Erasmus aan diens kant zou staan. Erasmus beschouwde een publiek optreden tegen de Duitse reformator als de enige geschikte optie. Het schrijven van een polemisch anti-Luthers geschrift nam nauwelijks een week in beslag. Deze *De libero arbitrio diatribe sive collatio* (*Verhandeling over de vrije wil*) werd een van zijn voornaamste werken. De vrije wil was voor beide mannen een zeer belangrijk onderwerp; volgens Luther lag de redding van de mens uitsluitend in het vertrouwen van de zondaar op de rechtvaardigheid van Christus. Erasmus daarentegen ging ervan uit dat de mens een ethisch wezen is dat zelf voor het goede kan kiezen. De zin van het leven van iedere christen ligt in het nastreven van het goede en van een moreel leven. Na een lange periode van zwijgen reageerde Luther met het traktaat *De servo arbitrio* (*Over de slaafse wil*). De auteur is ervan overtuigd dat de menselijke wil machteloos en zondig is en de menselijke inspanning, gekenmerkt door zonde, vergeefs. Basis van het christelijke geloof dient alleen het verlangen naar verlossing te zijn. Erasmus noch Luther waren van zins toe te geven, waardoor het geschil onopgelost bleef en het nooit tot een verzoening is gekomen. Erasmus´ inspanningen om herstel te bewerkstelligen werden het tegenovergestelde van wat Luthers leer teweegbracht: ontwrichting van de samenleving, oorlog, intolerantie en verlamming van humanistische activiteiten.

De jaren 1521–1528 bracht de geboren Rotterdammer in Bazel door, waar in de drukkerij van Frobenius het werk *Colloquia familiaria* (*Vertrouwelijke gesprekken*) ontstond. Voor veel tijdgenoten werd het geschrift een leerboek voor Latijnse taal en stilistiek. Direct na de eerste uitgave in 1522 werd het werk door de katholieke kerk officieel als ketters aangemerkt.

In 1526 droeg Erasmus zijn Bazelse werk *De matrimonio* (*Over het huwelijk*), dat een ode is aan het morele leven in het huwelijk, op aan de Engelse koningin Catharina van Aragon. Het werk handelt over de ideale christelijke huwelijkse staat en bevat praktische raadgevingen over hoe man en vrouw elkaar dienen te behandelen. Het geeft aanwijzingen voor het oplossen en voorkomen van ruzies, ontrouw en geschillen over eigendom. De basis voor een goed huwelijksleven ligt volgens Erasmus in wederzijdse genegenheid, liefde en gelijkheid tussen de echtgenoten, in toewijding en niet in de laatste plaats in trouw. Drie jaar later droeg hij een soortgelijk werk op aan de Hongaarse koningin Maria van Habsburg, wier echtgenoot Lodewijk II van Hongarije in 1526 was gesneuveld bij de Slag bij Mohács. Het werkt is getiteld *Vidua christiana* (*De christelijke weduwe*); volgens Erasmus is weduwe worden het ergste wat een vrouw kan overkomen. Hij is zich ervan bewust dat trooster zijn een onmetelijk zware taak is, maar wil weduwen desondanks zo goed mogelijke vertroosting bieden.

1527 was voor Erasmus geen rooskleurig jaar, omdat zijn goede vriend uit Bazel, Jan Frobenius, kwam te overlijden. De stad Bazel nam in dit jaar het nieuwe geloof aan, hoewel het naar buiten toe nog lang de status van katholieke stad handhaafde. Beide geloven werden aan elkaar gelijksgesteld, hetgeen het begin van een jarenlange periode van geschillen inluidde. Na verloop van tijd vond er een aantal beeldenstormen plaats, waarbij het plaatselijke bisdom en kapittel werden vernield. Erasmus besloot hierop Bazel te verlaten en vertrok in april 1529 naar het katholieke Freiburg. In dit kleinschalige wetenschappelijke centrum werd hij toegelaten tot de universiteitsraad en kon daardoor publieke lezingen houden. Erasmus kreeg er te kampen met financiele zorgen en later ook met gezondheidsproblemen, hetgeen echter niet van invloed was op zijn werk. Op het in Bazel geschreven boekje *De civilitate morum puerilium* (*Over goede manieren voor kinderen*) bouwde hij na aankomst in Freiburg voort met het boek *De pueris statim ac liberaliter instituendis* (*Over de verplichting kinderen terstond en ruimdenkend op te voeden*), waarin hij al zijn pedagogische ideeën samenvatte: met de opvoeding dient men vroeg te beginnen in de tijd dat het kind leert praten, en het opvoeden dient spelenderwijs te gebeuren.[12] Erasmus legt de nadruk op de studie van de klassieke talen en literatuur,

Omslag van de Tsjechische uitgave *Chvála bláznivosti*, uitg. XYZ / Obálka *Chvála bláznivosti*, nakl. XYZ

[11] Luther wees het pausschap en de kerkorden resoluut af, hetgeen hij tot uiting bracht door de bul van zijn excommunicatie en disputaties te verbranden in Leipzig. Daarmee sloot hij echter de weg af voor een hervorming van de kerk volgens de ideeën van Erasmus.

[12] Het is belangrijk hier op te merken dat Jan Amos Comenius, lid van de Broedergemeente en een bekend iemand die naar Nederland is gevlucht, zich enige tientallen jaren later juist op deze principes van Erasmus baseerde.

met als doel dat het kind uitgroeit tot een moreel, humanistisch gevormd mens.

Hoewel Erasmus oorlog altijd had afgewezen, publiceerde hij in 1530 een werk waarin hij juist om oorlog vroeg. Overpeinzingen over de Turkse oorlog weerspiegelen het feit dat Erasmus zich bewust was van het ernstige Turkse gevaar dat Europa dreigde vanuit de Balkan. Hij roept christenen dan ook op tot een oorlog die, ook als deze wreed zal zijn, noodzakelijk is, omdat de Turken anders de christelijke wereld zullen vernietigen. Doel van de oproep is een anti-Turkse eenheid te vormen, waarin alle denominaties zich zouden verenigen. Erasmus vraagt dus niet alleen om oorlog, maar vindt het tevens belangrijk dat mensen van alle geloven zich hierbij verenigen.

In de zomer van 1535 besloot Erasmus de herfst van zijn leven in zijn geboorteprovincie Brabant door te brengen. Onderweg naar Brabant deed hij Bazel aan, waar hij vernam dat zijn goede Engelse vrienden Thomas More en John Fisher terecht waren gesteld. De dood van More greep hem bijzonder sterk aan, omdat hij er ook het naderen van zijn eigen einde in aanvoelde. In 1536 hield hij zich nog bezig met het boek *Ecclesiastes* (*De prediker*), een interpretatie van psalm 14 en het opstellen van zijn testament. Vlak voor zijn dood hoorde hij nog van vrienden dat hij de kardinaalshoed zou krijgen. Deze zou hem aangeboden worden met de bedoeling dat hij als kardinaal zou meewerken aan het herstel van de eenheid binnen de kerk. Erasmus bedankte echter voor deze eer, omdat hij wilde sterven zoals hij ook geleefd had: in vrijheid.

Desiderius Erasmus, Hans Holbein de Jonge, 1638-1640, dřevorytina / houtgravure

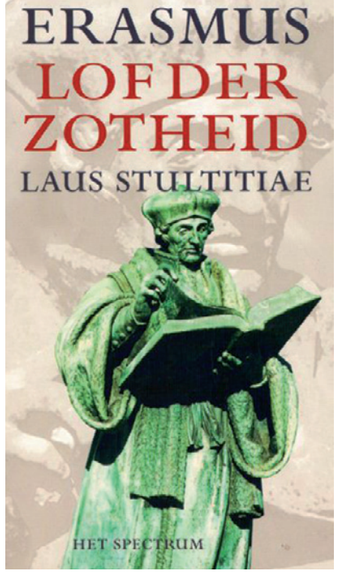

Lof der Zotheid, obálka nizozemského vydání, nakl. Het Spectrum, Utrecht / *Lof der Zotheid*, omslag, Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht

Desiderius Erasmus van Rotterdams stierf in de nacht van 11 op 12 juli 1536 in het huis van Frobenius´ zoon in Bazel, eenzaam en verlaten, maar onafhankelijk en vrij. De begrafenis vond plaats in het munster van Bazel, waar de grafsteen tot op de dag van vandaag te zien is. Erasmus´ begrafenis werd bijgewoond door zijn vrienden en vertegenwoordigers van de stad, de universiteit en de geestelijkheid.

Hoewel hij groot en sterk van geest was, had Erasmus een zwakke lichamelijke gesteldheid; hij was klein van stuk en kreeg naarmate hij ouder werd een gebogen postuur en een zeer bleek gezicht. Ook kreeg hij als oude man last van zijn ogen en maag, en van nierstenen.

Zijn gezondheidsproblemen noopten hem ertoe zich fundamentele hygiënische gewoonten eigen te maken, die in die tijd voor andere mensen verre van gebruikelijk waren. Erasmus had echter een sterke wil, was een harde werker en had gevoel voor humor en ironie. Deze eigenschappen maakten het eenvoudiger de ontberingen van zijn leven te doorstaan. Aan de andere kant overdreef hij regelmatig en grensden de vruchten van zijn fantasie niet zelden aan leugens. Erasmus was iemand die altijd een weg zocht om zaken in der minne te schikken en was van mening dat geschillen met een compromis dienen te worden opgelost. Als enige van zijn geestelijke generatie was hij trouwer aan de mensheid als geheel dan aan een enkele groep.

BELANGRIJKE WERKEN VAN ERASMUS VAN ROTTERDAM IN TSJECHISCHE VERTALING

Erasmus van Rotterdam, *Chvála bláznivosti [Lof der zotheid]*, Praag 2008
Erasmus van Rotterdam, *O svobodné vůli [Verhandeling over de vrije wil]*, Praag 2006
Erasmus Rotterdamský, *Chvála bláznivosti. List Martinu Dorpiovi [Lof der zotheid. Brief aan Martinus Dorpius]*, Praag 1986
Erasmus van Rotterdam, *Důvěrné hovory [Vertrouwelijke gesprekken]*, Praag 1999
Erasmus van Rotterdam, *Hlasatel humanistických a mírových myšlenek [Verkondiger van humanistische en vredesgedachten]*, Praag 1958

LITERATUUR OVER ERASMUS VAN ROTTERDAM:

Michal en Martin Svatoš, *Živá tvář Erasma Rotterdamského [Het levende gezicht van Erasmus van Rotterdam]*, Praag 1983
Stefan Zweig, *Triumf a tragika Erasma Rotterdamského [De triomf en tragiek van Erasmus van Rotterdam]*, Praag 1997

Hudba

TEXT Lenka Strnadová

OBRAZOVÝ MATERIÁL wikipedie.org, digital.nls.uk/special-collections-of-printed-music

Srdce zvonu a hlas flétny

Jednou z pozoruhodných osobností nizozemského Zlatého věku, které se zapsaly do světových dějin hudby, je **Jacob Van Eyck** (1589/1590 – 1657), mezi jehož současníky patřili velikáni jako Rembrandt van Rijn, Constantijn Huygens či René Descartes.

Van Eyck se po celý život věnoval ušlechtilému oboru – zvonům a zvonkohrám. Jako první na světě provedl analýzu tónového spektra zvonu a objevil souvislost mezi tvarem zvonu a jeho zvukem. Díky svému mimořádnému hudebnímu nadání a neúnavné práci významně přispěl ke zdokonalení zvonkohry, jež byla tehdy oblíbená nejen v Nizozemí a Flandrech, ale také například v Německu nebo Francii. Van Eyckovou druhou velkou láskou byla hra na zobcovou flétnu. Svůj repertoár shromáždil do proslulého dvoudílného sborníku *Der Fluyten Lust-hof* (*Zahrada potěšení pro flétnu*), který zůstává až do dnešní doby nejrozsáhlejší publikovanou sbírkou melodií a hudebních variací určených pro jeden dechový nástroj.

Jacob van Eyck se narodil kolem roku 1590, v době Osmdesátileté války se Španělskem (1568-1648), v malém posádkovém a pevnostním městečku Heusden poblíž města 's-Hertogenbosch. Jeho rodiče – Goyart van Eyck a matka Heilwich Bax – byli šlechtického původu a kromě Jacoba měli ještě další čtyři děti. Jacob byl od narození slepý a jeho postižení představovalo pro rodinu značné břemeno, hlavně po smrti otce, který padl u města Oostende v roce 1604 během povstaleckých bojů vedených na obranu Republiky sedmi spojených nizozemských provincií proti španělským Habsburkům. Po otcově smrti se Jacob několikrát neúspěšně ucházel o přidělení sirotčí penze, poprvé právě v osudném roce 1604. Aby si přivydělal a pomohl své matce, u níž bydlel, začal pomáhat místnímu varhaníkovi s údržbou malé zvonkohry umístěné na věži heusdenské radnice. Hra na zvonkohru spadala tehdy mezi vedlejší úkoly kostelních varhaníků a nebyla samostatným hudebním oborem. V Heusdenu tyto práce vykonával Dirck Janszoon de Poorter. S ním a několika místními řemeslníky se Van Eyck domluvil, že se pokusí heusdenskou zvonkohru zrenovovat a vylepšit. Renovace měla zahrnovat například výměnu klaviatury. Rozhodnutí padlo někdy v roce 1619 v místním hostinci. Na heusdenské zvonkohře pracoval Van Eyck pak celé dva následující roky. Jeho mecenáš, varhaník Dirck Jansz. de Poorter, krátce po dokončení prací v roce 1621 zemřel a tehdy zhruba třicetiletý „Jonkheer Jacob“ musel převzít jeho úkoly. Nadanému umělci však Heusden jako malé městečko s omezenými možnostmi nikdy nemohlo poskytnout dostatek příležitostí. Van Eyck zde zřejmě stále strádal i po ekonomické stránce.

Zprávy o Van Eyckově „umění nakládat se zvony“ postupně pronikly i do dalších nizozemských měst, především do nejvýznamnějšího města Spojených provincií – Utrechtu. V roce 1623 dostal Van Eyck pozvání, aby provedl inspekci a potřebné opravy utrechtské zvonkohry. Utrechtský Dóm se v té době mohl chlubit nejvyšší kostelní věží v Nizozemí a místní zvonkohra sestávala z dvanácti zvonů. Van Eyck se svého úkolu s úspěchem zhostil a při té příležitosti prý vyjádřil přání v Utrechtu zůstat – možnosti pro uplatnění jeho hudebního talentu a znalostí zde byly mnohem větší než v jeho rodném Heusdenu. V létě roku 1624 se Van Eyck do Utrechtu vrátil, aby pokračoval na pracích na zvonkohře katedrály, a aby předložil návrh na opravu zvonkohry městské radnice. V roce 1625 byl nakonec oficiálně pověřen hrou na zvonkohru v utrechtském Dómu a stal se jejím správcem. Za plnění těchto úkolů

1

2

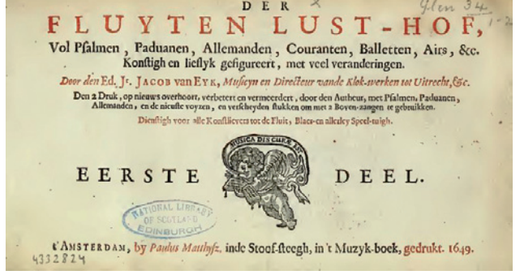

3

mu byl po dlouhých jednáních přidělen plat ve výši 350 guldenů ročně. Krátce poté se mu podařilo v Utrechtu sehnat dalších šest zvonů, o které zvonkohru rozšířil a poté znovu vyladil. Jeden zvon musel být znovu odlit. Podobným způsobem Van Eyck zrenovoval a zdokonalil také městskou zvonkohru v Hágu a provedl úpravy zvonkoher v kostele sv. Jakuba (Jacobikerk) a kostele sv. Jana (Janskerk) v Utrechtu (později byl i na těchto dvou místech, kromě Dómu a radnice, pověřen hrou na zvonkohru). V roce 1628, krátce před završením čtyřiceti let, byl městskou radou pověřen správou nad zvonkohrami všech farních kostelů a městské radnice v Utrechtu a získal titul „Ředitel zvonkoher“ (Directeur van de klokwerken). Při té příležitosti mu byl zvýšen plat na 500 guldenů ročně a přiděleni žáci, které měl vzdělávat, především ve hře na zvonkohru. Pro účely studia a výuky si Van Eyck od města vyžádal malou cvičnou zvonkohru s klávesnicí. Van Eyckova geniální zvonkohra pak zněla z věže utrechtské katedrály každou sobotu a neděli hodinu před polednem a od začátku května také po večeři, a to po čtyři dny v týdnu, jistě k nemalé potěše obyvatel města.

Van Eyck rozvíjel svůj mimořádný hudební talent neustálým cvičením, prací i studiem. Dosáhl tak významných úspěchů nejen v oblasti hudby, ale také vědy. Podařilo se mu provést analýzu tónového spektra, které tvoří hlas zvonu. Zjistil, že se hlas zvonu kromě základního tónu skládá ještě z vyšších doprovodných, tzv. alikvotních tónů. Při úderu srdce vydá zvon základní nárazový tón, který má rychlé vyznění a my jej sluchem úplně nevnímáme. Poté se rozezní i zbývající spektrum různě vysokých alikvotních tónů, které vnímáme jako charakteristický souzvuk – hlas zvonu. Van Eyck jednotlivé tóny izoloval, aniž by se zvonu dotýkal – jednoduše jej rozezvučel pomocí obyčejné píšťalky nebo sklenice.

Van Eyckovy poznatky na poli akustiky byly tak významné, že přitáhly pozornost několika důležitých osobností tehdejšího vědeckého světa. V roce 1633 byly jeho závěry poprvé shrnuty ve vědeckém časopise *Journaal*, který vydával nizozemský vědec, mj. zakladatel moderního atomismu, rektor Utrechtské univerzity a zakladatel Technické university v Rotterdamu, Isaac Beeckman. O pět let později popsal Van Eyckovy výsledky francouzský filozof René Descartes, který měl možnost se s nimi obeznámit během svého několikaletého pobytu v Utrechtu. Popsal je poté ještě v dopise určeném francouzskému hudebnímu teoretikovi Marinu Mersennovi. Mersenne obdržel o rok později ještě další dopis na stejné téma, tentokrát od Constantijna Huygense, který byl Van Eyckovým vzdáleným příbuzným. S Van Eyckovým objevem byl prostřednictvím Huygense obeznámen také nizozemský hudební teoretik Joan Albert Ban. Moderní měření prováděná dnes pomocí digitálních technologií potvrzují platnost Van Eyckových objevů učiněných pouze na základě prostých pomůcek a citlivého sluchu.

Důležitým obdobím ve Van Eyckově životě byla 40. léta 17. století, kdy spolupracoval s bratry Hemonyovými. Francois a Pieter (Pierre) Hemony pocházeli z francouzské rodiny odléváčů zvonů z města Levécourt (v dnešní provincii Champagne-Ardenne). Během Třicetileté války (1618–1648) působili v Německu a poté se usadili v Nizozemí. V roce 1641 zde odlili svůj první zvon pro reformovaný kostel v Gooru. S Jacobem van Eyckem spolupracovali na své historicky nejvýznamnější zakázce – odlévání zvonů pro zvonkohru věže Wijnhuistoren v Zutphenu. Jacob van Eyck dokázal určit, jak tvar zvonu souvisí s jeho zvukem. Bratři Hemonyové jeho poznatky okamžitě uvedli v praxi a na základě jeho doporučení upravili tvar každého zvonu zesílením stěn tak, aby bylo dosaženo harmonického ladění. Odlité zvony se poté ještě dolaďovaly – v jejich vnitřní stěně se hloubily zářezy, až zvony získaly potřebný zvuk. Díky této plodné spolupráci vznikla první dokonale sladěná zvonkohra na světě, která v Zutphenu sloužila až do roku 1920, kdy podlehla požáru. V roce 1646-1647 spolupracoval Van Eyck s bratry Hemonyovými na výrobě a zprovoznění nové zvonkohry v nizozemském Deventeru. Bratři Hemonyové pak působili až do své smrti především v Amsterdamu, ale také v Belgii či Německu. Během své kariéry odlili a sestavili celkem 51 zvonkoher, mj. pro městskou radnici v Amsterdamu (nyní Královský palác na náměstí Dam), amsterdamské kostely Westerkerk, Zuiderkerk a věž Munttoren, zvonici v Gentu, katedrálu v Antverpách nebo utrechtský Dóm.

Je obdivuhodné, že se Van Eyck, neustále zaměstnaný prací na zvonkohrách i velkým množstvím dalších povinností plynoucích z jeho titulu, dokázal s podobným zaujetím a nemenší intenzitou věnovat i své druhé lásce – hře na zobcovou flétnu. Pravděpodobně na ni uměl hrát již od dětství, v tehdejších nizozemských domácnostech se na flétnu a na housle hrálo po

[1] Oblíbeným repertoárem byly v té době kromě lidových melodií především žalmy z původně Janovského žaltáře, který pro potřeby nizozemských kalvinistů upravil a zveršoval Petrus Dathenus (1566).
[2] Euterpe, bohyně hudby, byla jednou z devíti múz, zobrazována jako dívka s flétnou.

4

5

večerech docela běžně[1]. První písemná zmínka o Van Eyckovi – flétnistovi pochází z roku 1640, kdy mu bylo kolem padesáti let. Zmínka se objevila v ódě oslavující Janskerkhof – parčík rozléhající se v blízkosti utrechtského kostela sv. Jana, kde Van Eyck hrával pro potěchu korzujícím obyvatelům města. Oslavná báseň nese název *Ultrajectina Tempe, ofte S. Jans Kerk-Hoffs versch wandel-groen* a jejím autorem je Regnerus Opperveldt. O tom, že se Van Eyck hrou na flétnu intenzivně zabýval a své umění chtěl z různých důvodů předat dál, svědčí i to, že ji učil svého žáka Jana Baptistu Verrijta, který byl po absolvování „výběrového řízení“ v městě 's-Hertogenbosch vyslán v roce 1642 do Utrechtu jako nový varhaník.

V roce 1644 vyšel v Amsterdamu první díl Van Eyckovy renesanční sbírky melodií a variací pro zobcovou flétnu nazvaný *Euterpe oft Speelgodine I* (*Euterpe neboli bohyně hry*)[2]. Vydavatelem sbírky byl Paulus Matthysz, který vlastnil významné nakladatelství hudebních publikací v Amsterdamu a sám byl vášnivým flétnistou. Van Eyck sbírku osobně věnoval svému vlivnému příbuznému – ctěnému panu Constantijnu Huygensovi, sekretáři státního místodržícího. Druhý díl sbírky vyšel o dva roky později pod názvem *Der Fluyten Lust-hof II* (*Zahrada potěšení pro flétnu II*) ve stejném nakladatelství. Původní první svazek se pak stal základem pro revidované a významně rozšířené vydání, jež vyšlo jako *Der Fluyten Lust-hof I* na jaře roku 1649. V témže roce se kapitula kostela sv. Jana rozhodla zvýšit Van Eyckův plat z 80 na 100 guldenů pod podmínkou, že „Jonkheer Jacob“ bude ve volných večerech v parčíku Janskerkhof nadále provozovat svou bohulibou hru.

Všechny melodie do své hudební sbírky musel Van Eyck vzhledem ke svému postižení nadiktovat a poté si je nechával pro kontrolu přehrávat některým ze svých žáků. Každá melodie má několik variací, které se nazývají módy. Van Eyck je tvořil postupným rozkládáním základní melodie, kdy delší tóny „drobil“ na melodické útvary sestávající z tónů kratších délek (diminuce). Základní melodie jsou s úspěchem hratelné i pro méně zkušené hráče, ale některé z nejsložitějších jsou údajně nesnadným oříškem i pro špičkové hudební interprety. Sbírka obsahuje 143 základních melodií - preludií, fantazií, žalmů a převzatých (nizozemských, anglických, francouzských aj.) dobových písní, z nichž velkou část Van Eyck rozpracoval do pěti až devíti módů. Jeho tvůrčí schopnost melodii rozvinout v několika stupních až do těch nejsložitějších variací, které jsou v podstatě samostatnými hudebními skladbami, je důvodem, proč je některými hudebními teoretiky považován za hudebního skladatele. Současné vydání sbírky *Der Fluyten Lust-hof* (ve třech dílech) nabízí nakladatelství Amadeus Verlag (Winterthur/Schweiz, 1984). Melodie jsou věrně (jen s opravami drobných chyb) převzaté z Van Eyckovy původní sbírky, publikace obsahuje cenný historický exkurz, výklad a texty některých melodií i ukázky ve formě přetisků z originálních Matthyszových vydání.

V roce 1654 sepisuje nemocný Jacob van Eyck poslední vůli, v níž za svého hlavního dědice prohlašuje jednoho ze svých dřívějších žáků – Johana Dicxe. Během následujícího roku Dicx přejímá většinu Van Eyckových pracovních povinností a také se i s rodinou stěhuje do domu *'t Gouden Lam* na Weesbrug - Reguliersbrug (dnes Oudegracht 262), kde žije jeho nemocný učitel. Téhož roku vychází v Matthyszově nakladatelství druhé vydání sbírky *Der Fluyten Lust-hof II*, doplněné v roce 1656 třetím (a v této sérii posledním) vydáním prvního dílu. Jednou z posledních pracovních cest Jacoba van Eycka byla zřejmě cesta do Amsterdamu (na jaře 1655), kde provedl revizi varhan v kostele Nieuwe Kerk.

Jacob van Eyck zemřel 26. března 1657 v Utrechtu. Druhého dne byl pohřben na hřbitově kostela Weeskerk, nedaleko svého bydliště v sousedství utrechtského sirotčince (Weeshuis). Po tři hodiny se v ten den vznášel nad Utrechtem hlas zvonů z věže Dómu a kostelů sv. Jana a sv. Jakuba. Na počest „utrechtského Orfea“ byly sepsány dvě ódy (jejich autory byli Lambertus Sanderus a Lodewijk Meijer). Časem jako by však město na svého Orfea pozapomnělo. Ani Van Eyckův hrob dnes v Utrechtu nenajdeme, zmizel spolu s utrechtským sirotčincem a kostelem Weeskerk ve 20. letech 20. století během přestavby města. Teprve v roce 2007 byla na památku geniálního umělce, který své srdce daroval zvonům, položena pamětní deska u utrechtského Dómu.

Van Eyckovo hudební a skladatelské umění zůstalo díky jeho prozíravosti a píli zachováno v jeho nesmrtelné „Zahradě potěšení“. Hlas jeho flétny v nás probouzí stejný úžas a obdiv jako u posluchačů před více než třemi sty šedesáti lety. •

Jacob van Eyck, *Der Fluyten Lust-hof* (Selectie), Eric Bosgraaf, blokfluiten, Brilliant Classics, 2006 • *Der Fluyten Lust-hof I-III*, Amadeus Verlag, Winterthur/Schweiz, 1984 • Thiemo Wind, *Jacob van Eyck and the Others – Dutch Solo Repertoire for Recorder in the Golden Age*, Utrecht: Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis (KVNM) 2011

nl

1 Zvonokohra utrechtského Dómu / Beiaard in de Dom te Utrecht
2 Věž utrechtského Dómu od mostu Stadhuisbrug / Domtoren vanaf de Stadhuisbrug, Utrecht
3 *Der Fluyten Lust-hof*, první díl / eerste deel, 1649
4 Janskerkhof, 1604
5 Bratři Hemonyové a Jacob van Eyck, romantická vize, asi 1880 / Gebroeders Hemony met Jacob van Eyck, romantische impressie, ca. 1880 in *Lauwerbladen uit Neêrlands gloriekrans* (1875-1879), W.J. Hofdijk

Muziek

TEKST Lenka Strnadová **VERTALING** Renáta Hamers

FOTO EN BEELDMATERIAAL wikipedie.org, digital.nls.uk/special-collections-of-printed-music

Hart van een klok en stem van een fluit

Een van de opmerkelijke persoonlijkheden van de Nederlandse Gouden Eeuw, die voor altijd in de wereldgeschiedenis van de muziek blijft voortleven, is **Jacob van Eyck** (1589/1590 – 1657), tijdgenoot van onder anderen Rembrandt van Rijn, Constantijn Huygens en René Descartes.

Van Eyck wijdde zijn hele leven aan een edel vak: klokken en klokkenspellen. Als eerste persoon ter wereld analyseerde hij het geluidsspectrum van een klok en ontdekte de samenhang tussen de vorm van de klok en zijn klank. Het was dankzij zijn buitengewone talent voor muziek en zijn onvermoeibare inspanningen dat hij een belangrijke bijdrage leverde aan de verbetering van beiaarden, die toen niet alleen in Nederland en Vlaanderen, maar ook in Duitsland en Frankrijk heel geliefd waren. De tweede grote liefde van Van Eyck was blokfluit spelen. Zijn gehele repertoire verzamelde hij in de befaamde tweedelige bundel *Der Fluyten Lust-hof*, tot vandaag de omvangrijkste gepubliceerde verzameling van melodieën en muziekvariaties bestemd voor één enkel blaasinstrument.

Jacob van Eyck is geboren rond het jaar 1590, in de tijd van de Tachtigjarige Oorlog tegen Spanje (1568-1648), in de kleine Brabantse vesting- en garnizoensstad Heusden, dicht bij ´s-Hertogenbosch. Zijn ouders – vader Goyart van Eyck en moeder Heilwich Bax – waren van adellijke afkomst en behalve Jacob hadden ze nog vier andere kinderen. Jacob was vanaf zijn geboorte blind en zijn handicap betekende een aanzienlijke last voor zijn familie, vooral na de dood van zijn vader, die in 1604 tijdens het Spaanse beleg van Oostende sneuvelde. Na zijn vaders dood probeerde Jacob enkele keren zonder succes een wezenpensioen aan te vragen, voor de eerste keer in het noodlottige jaar 1604. Om wat bij te verdienen en zo zijn moeder, bij wie hij woonde, te helpen, begon hij een plaatselijke beiaardier te helpen met het onderhoud van een klein klokkenspel, dat zich in de toren van het stadhuis bevond.

Een beiaard bespelen was toen een bijkomstige taak van de kerkelijke orgelspelers, het was nog niet een zelfstandig muziekvak. In Heusden werd deze taak vervuld door Dirck Janszoon de Poorter. Van Eyck sprak met hem en enkele plaatselijke handwerkers af dat hij zou proberen de Heusdense beiaard te renoveren en verbeteren. Die beslissing werd ergens in het jaar 1619 genomen, in een lokale kroeg. De renovatie zou bijvoorbeeld een vervanging van de claviatuur inhouden. Aan de Heusdense beiaard werkte Van Eyck de hele twee komende jaren. Toen zijn beschermer Dirck Janszoon de Poorter kort na het voltooien van de renovatie in 1621 stierf, nam de toen ongeveer dertigjarige jonkheer Jacob zijn taak over. De kleine stad Heusden met zijn beperkte mogelijkheden kon echter niet genoeg bieden aan zo´n talentvolle musicus. Ook economisch gezien ging het Van Eyck blijkbaar steeds niet zo goed.

Berichten over Van Eycks ‘kunst in omgaan met klokken‘ bereikten echter gaandeweg ook andere Nederlandse steden, met name de belangrijkste stad van de toenmalige Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden: Utrecht. In 1623 kreeg Van Eyck een uitnodiging om een inspectie en de nodige reparaties van de Utrechtse beiaard uit te voeren. De Utrechtse Domtoren kon toen pralen met de hoogste kerktoren van Nederland en de beiaard hier bestond uit twaalf klokken. Van Eyck slaagde erin met succes deze taak te volbrengen

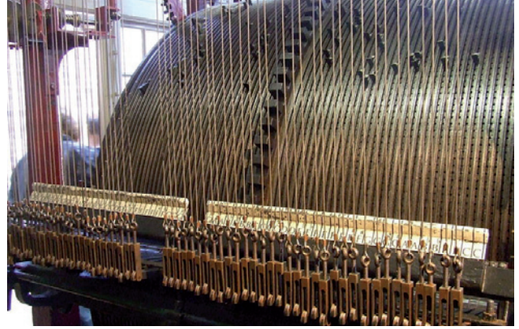

De speeltrommel onder de beiaard van de Domtoren / Bubínek pod zvonkohrou ve věži utrechtského Dómu

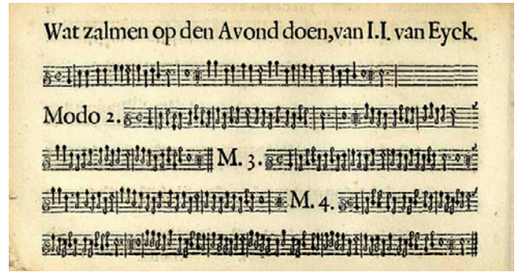

Wat zalmen op den Avond doen, m1-m4, Der Fluyten Lust-hof, 1649

Hendrick Jansz ter Brugghen: Fluitspeler, 1621 / Chlapec hrající na flétnu

en vervolgens wilde hij graag in Utrecht te blijven – de mogelijkheden voor de toepassing van zijn muzikale talent en kennis waren hier natuurlijk veel groter dan in zijn geboortestad Heusden.

De zomer van 1624 bracht de blinde jonkheer nogmaals door in Utrecht. Hij liet de tractuur van het Domspel vernieuwen en presenteerde een voorstel tot renovatie van de beiaard, die zich toentertijd in het Utrechtse stadhuis bevond. Uiteindelijk zouden deze succesvolle bezoeken ertoe leiden dat hij in 1625 een benoeming kreeg als beiaardier van de Domtoren en beheerder van het Domklokkenspel. Voor het vervullen van deze verantwoordelijkheden werd hem na langdurige onderhandelingen een jaarloon van 350 gulden toegewezen. Kort daarna ging Van Eyck de Dombeiaard uitbreiden, hiervoor gebruikte hij zes extra klokken uit diverse torens en gebouwen in Utrecht. Eén klok moest overgegoten worden en alle klokken moesten daarna nog herstemd worden. Op dergelijke wijze renoveerde en verbeterde Van Eyck ook de beiaard van het stadhuis in Den Haag en voerde hij handelingen uit aan de klokkenspellen van de Jacobikerk en de Janskerk in Utrecht (later werd hij ook in deze twee laatst genoemde kerken tot beiaardier benoemd).

In 1628, kort voor zijn veertigste verjaardag, werd hij door de gemeenteraad benoemd tot beheerder van de beiaarden in alle parochiekerken, alsmede van die in het Utrechtse stadhuis, en kreeg hij de titel ‘Muzicijn en Directeur van de klokwerken’. Bij die gelegenheid werd zijn jaarloon tot 500 gulden verhoogd en kreeg hij leerlingen toegewezen die hij zou opleiden, voornamelijk in de kunst van het bespelen van de beiaard. Voor het doel van lesgeven en oefenen verzocht Van Eyck aan de gemeente een oefenbeiaard met een speeltafel. Van Eycks geniale klokkenspel luidde van de Domtoren elke zaterdag en zondag een uur voor de middag, en vanaf mei ook na het avondeten en vier dagen per week, zeker tot groot genoegen van de stadbewoners.

Van Eyck ontplooide zijn buitengewone muziektalent door aanhoudend te oefenen, werken en studeren. Zo bereikte hij aanzienlijke resultaten niet alleen op het gebied van muziek, maar ook van wetenschap. Hij slaagde erin om een analyse van het geluidsspectrum te maken, dat de stem van een klok vormt. Hij stelde vast dat de stem van een klok behalve uit een grondtoon ook uit hogere, begeleidende tonen bestaat - de zgn. boventonen. Als de klepel tegen de klok slaat, geeft die een grondtoon, een korte galm, die wij met ons gehoor niet geheel kunnen waarnemen. Dan pas weerklinkt het resterende spectrum van boventonen, van verschillende hoogtes, dat wij als een kenmerkende harmonie van tonen waarnemen: de stem van de klok. Van Eyck isoleerde de individuele tonen zonder de klok aan te raken – hij liet hem klinken met behulp van een fluitje of een wijnglas.

Van Eycks bijdragen op het gebied van akoestiek waren zo aanmerkelijk dat het de aandacht trok van enkele belangrijke

persoonlijkheden in de wetenschappelijke wereld van toen. In 1633 werden zijn conclusies voor het eerst samengevat in het wetenschappelijke tijdschrift *Journaal*, een tijdschrift van de Nederlandse wetenschapper Isaac Beeckman, de grondlegger van moderne atomisme, conrector van de Utrechtse universiteit en stichter van het *Collegium Mechanicum* (een soort Technische Hogeschool) in Rotterdam. Vijf jaar later werden Van Eycks bevindingen beschreven door de Franse filosoof René Descartes, die Van Eyck tijdens zijn meerjarig verblijf in Utrecht had leren kennen. Descartes beschreef Van Eycks bevindingen ook in een brief gericht aan de Franse muziektheoreticus Marin Mersenne. Deze kreeg een jaar later nog een andere brief, over hetzelfde thema, deze keer van Constantijn Huygens, die een ver familielid van Van Eyck was. Ook de Nederlandse muziektheoreticus Joan Albert Ban was door Huygens bekendgemaakt met Van Eycks bevindingen. Die zijn trouwens geverifieerd door moderne metingen, uitgevoerd met behulp van moderne digitale technologie. Van Eyck gebruikte echter alleen zijn gevoelig gehoor en eenvoudige hulpmiddelen.

Een belangrijke periode in Van Eycks leven waren de jaren veertig van de 17de Eeuw. In die jaren werkte hij samen met de gebroeders Hemony. Francois en Pieter (Pierre) Hemony stamden af van een Franse klokkengietersfamilie uit de stad Levécourt (in de hedendaagse provincie Champagne-Ardenne). Tijdens de Dertigjarige Oorlog (1618–1648) waren ze werkzaam in Duitsland en daarna vestigden ze zich in Nederland. In 1641 goten ze hier hun eerste klok voor een gereformeerde kerk in Goor. Met Jacob van Eyck werkten ze samen aan hun historisch gezien belangrijkste opdracht: het gieten van klokken voor de beiaard in de Wijnhuistoren in Zutphen. Jacob van Eyck kon vaststellen hoe de vorm van de klok samenhangt met zijn geluid, en de gebroeders Hemony brachten zijn bevindingen in de praktijk. Op grond van zijn aanbevelingen goten ze elke klok wat dikker om hem daarna te kunnen stemmen. Het stemmen gebeurde door langs de binnenkant van de klok materiaal weg te slijpen, net zo lang totdat de klok de gewenste, zuivere klank gaf. Dankzij deze samenwerking ontstond het eerste volmaakt gestemde klokkenspel ter wereld. Het heeft in Zutphen tot 1920 geluid, toen het bij een brand verloren is gegaan. In de jaren 1646-1647 werkte Van Eyck samen met de gebroeders Hemony aan de bouw van een nieuwe beiaard in het Nederlandse Deventer.

De gebroeders Hemony zijn tot hun dood voornamelijk in Amsterdam werkzaam geweest, maar waren ook in België en Duitsland actief. Tijdens hun leven goten ze en installeerden ze 51 beiaarden, o.a. voor het stadhuis in Amsterdan (tegenwoordig Het Koninklijk Paleis op de Dam), voor de Amsterdamse Westerkerk, Zuiderkerk en de Munttoren, voor het belfort van Gent, de Kathedraal in Antwerpen en uiteindelijk ook voor de Utrechtse Dom.

Het is bewonderenswaardig dat Van Eyck, ononderbroken bezig met verschillende werkzaamheden aan klokkenspellen en andere verplichtingen die uit zijn titel voortvloeiden, zich met gelijke aandacht en intensiteit heeft kunnen wijden aan zijn tweede grote liefde – het blokfluit spelen. Hoogstwaarschijnlijk kon hij al vanaf zijn kinderjaren op de blokfluit spelen. In Nederland was toen blokfluit of viool spelen tijdens de avonden heel gebruikelijk[1].

De eerste schriftelijke vermelding van Van Eyck als blokfluitspeler is afkomstig uit het jaar 1640, toen hij ongeveer vijftig jaar was. Deze vermelding verscheen in een lofdicht aan het Janskerkhof – een plantsoen bij de Utrechtse Janskerk, waar Van Eyck de voorbijgaande wandelaars met zijn kunst vermaakte. De auteur van het lofdicht was Regnerus Opperveldt en het heette *Ultrajectina Tempe, ofte S. Jans Kerk-Hoffs versch wandel-groen*. Van Eyck hield zich serieus bezig met het blokfluitspel en wilde zijn kunst (om verschillende beweegredenen) verder overdragen, wat valt op te maken uit het feit dat hij zijn leerling Jan Baptist Verrijt ook blokfluit leerde spelen. (Jan Baptist werd na een geslaagde sollicitatieprocedure in de stad ´s-Hertogenbosch in 1642 als nieuwe organist naar Utrecht gestuurd.)

In 1644 verscheen in Amsterdam onder de naam *Euterpe oft Speelgodine I*[2] het eerste deel van Van Eycks renaissanceverzameling van melodieën en variaties voor blokfluit. De uitgever was Paulus Matthysz, eigenaar van een belangrijke muziekuitgeverij in Amsterdam en zelf een fanatiek blokfluitspeler. Van Eyck droeg zijn verzameling persoonlijk aan zijn invloedrijke familielid op, de geachte heer Constantijn Huygens, secretaris van de Stadhouder. Het tweede deel van de verzameling verscheen twee jaar later onder de naam *Der Fluyten Lust-hof II* bij dezelfde uitgeverij. Het oorspronkelijke eerste deel vormde de basis voor een herziene en aanzienlijk uitgebreide uitgave, die onder de naam *Der Fluyten Lust-hof I* in het voorjaar van 1649 verscheen. In hetzelfde jaar besloot het Kapittel van de Janskerk het salaris van Van Eyck te verhogen, en wel van 80 naar 100 gulden, onder de voorwaarde dat 'jonkheer Jacob' op zijn vrije avonden zijn goddelijke muziek in het Janskerkhof zou blijven spelen om voorbijgangers te vermaken.

[1] Geliefd repertoire waren in die tijd behalve volksliederen voornamelijk psalmen uit het oorspronkelijke Geneefse psalmboek, die door Petrus Dathenus (1566) voor de behoeften van de Nederlandse calvinisten geschikt werden gemaakt.

[2] Euterpe, de godin van de (fluit)muziek, een van de negen muzen, vaak afgebeeld als een jonge vrouw met een fluit.

Alle melodieën voor zijn muziekbundel moest Van Eyck, gezien het feit dat hij blind was, aan iemand dicteren en daarna door één van zijn leerlingen voor controle laten voorspelen. Elke melodie heeft enkele variaties die 'modes' heten. Van Eyck creëerde deze modes door de basismelodie stapsgewijs open te vouwen, waarbij hij de langere tonen 'verbrokkelde' tot melodieuze motieven bestaand uit tonen van kortere lengte (diminutie). De basismelodieën kunnen zelfs door een beginneling met succes worden voorgespeeld, maar de meest ingewikkelde motieven vormen, naar men beweert, zelfs een probleem voor geoefende blokfluitspelers.

Van Eycks verzameling bevat 143 basismelodieën: preludia, fantasieën, psalmen en overgenomen Nederlandse, Engelse, en Franse volksliederen, waarvan Van Eyck de meeste in vijf tot negen modes openvouwde. Zijn begaafdheid om een melodie stapsgewijs open te vouwen tot de meest ingewikkelde variaties, welke in principe onafhankelijke composities zijn, is de reden dat sommige muziektheoretici hem als componist beschouwen.

Heden ten dage publiceerde de uitgeverij Amadeus Verlag (Winterthur, Schweiz, 1984) een moderne uitgave van *Der Lust-hof* (in drie delen). De melodieën zijn trouw overgenomen (alleen met kleine correcties) uit Van Eycks oorspronkelijke verzameling. De uitgave bevat een waardevolle historische uiteenzetting, uitleg en teksten van sommige melodieën, inclusief overgedrukte voorbeelden van de originele druk van Matthysz.

In 1654 liet de zieke Jacob van Eyck zijn laatste wilsbeschikking schrijven, waarin hij tot zijn erfgenaam een van zijn vroegere leerlingen, Johan Dicx, bestemde. In het volgende jaar nam Dicx het grootste gedeelte van Van Eycks werkverplichtingen over en verhuisde hij naar 't Gouden Lam op de Weesbrug-Reguliersbrug (tegenwoordig Oudegracht 262), het huis, waar zijn zieke leraar woonde. In hetzelfde jaar verscheen bij de uitgeverij van Matthysz de tweede druk van *Der Fluyten Lust-hof II*, gevolgd door de derde druk (en de laatste in deze serie) van het eerste deel in het jaar 1656.

Een van de laatste reizen van Jacob van Eyck was blijkbaar zijn reis naar Amsterdam (in het voorjaar van 1655), waar hij het orgel van de Nieuwe Kerk reviseerde.

Jacob van Eyck stierf op 26 maart 1657 in Utrecht. De dag daarna werd hij op de begraafplaats van de Weeskerk begraven, niet ver van zijn woonplaats bij het Utrechtse Weeshuis. Die dag luidden boven Utrecht drie uur lang de stemmen van de klokken van de Utrechtse Dom, de Janskerk én de Jacobikerk. Ter ere van 'de Utrechtse Orfeus' werden toen

De Janskerk / Kostel sv. Jana, Utrecht

twee lofdichten geschreven (door de auteurs Lambertus Sanderus en Lodewijk Meijer). Op den duur lijkt het echter of Utrecht zijn Orfeus vergeten is. Het graf van Van Eyck kan in Utrecht niet meer bezocht worden, het is verdwenen, samen met het Utrechtse Weeshuis en de Weeskerk, tijdens de stadsvernieuwingen in de jaren twintig van de 20ste eeuw. Pas in 2007 werd ter nagedachtenis aan de geniale musicus, die zijn hart aan de klokken verpandde, een gedenkplaat geplaatst bij de Utrechtse Dom.

De muzikale kunst en begaafdheid van Van Eyck bleef dankzij zijn ijver en vooruitziendheid bewaard in zijn onsterfelijke 'Lusthof'. De stem van zijn fluit brengt bij ons dezelfde verwondering teweeg als bij de luisteraars van meer dan 360 jaar geleden.

Jacob van Eyck, *Der Fluyten Lust-hof* (Selectie), Eric Bosgraaf, blokfluiten, Brilliant Classics, 2006 • *Der Fluyten Lust-hof I-III*, Amadeus Verlag, Winterthur/Schweiz, 1984 • Thiemo Wind, *Jacob van Eyck and the Others – Dutch Solo Repertoire for Recorder in the Golden Age*, Utrecht: Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis (KVNM) 2011

Poezie / Poëzie

TEXT A PŘEKLAD BÁSNÍ / TEKST EN VERTALING VAN DE GEDICHTEN Olga Krijtová
REPRODUKCE / REPRODUCTIES wikipedia

Constantijn Huygens (1596–1687),

Constantijn Huygens jako sedmdesátiletý / Constantijn Huygens als zeventiger, Caspar Netscher, 1672, Rijksmuseum, Amsterdam

byl vskutku renesanční člověk, mezi jiným sekretář tří oranžských místodržících, básník v několika jazycích, skladatel, autor návrhu první cesty dunami z Haagu do Scheveningen a také sídla a parku v Hofwijku ve Voorburgu, muž, který práci ve státní službě považoval za obilí a své básně za chrpy, neužitečný, avšak zkrášlující přídavek. Vedle svých dalekosáhlých aktivit byl také otcem čtyř synů a jedné dcery, kteří to také v životě dovedli daleko. Vždyť jeho druhý syn Christiaan Huygens je přírodovědcem, matematikem a astronomem mezinárodního věhlasu, o němž se učí i každý český středoškolák. A jak se sluší a patří, byl Constantijn Huygens (Konstanter, jak si sám říkal) také milující a vtipný dědeček, „bláznivě slepý", co se dětí jeho dětí týče, i když to sám přiznával a zesměšňoval. Napsal také více než tři tisíce epigramů, často – jak se traduje – je skládal i na koňském hřbetě, když zajížděl za svými služebními povinnostmi.
Žil velmi dlouhý život a trpěl nemocemi svého věku. Nazýval je většinou: gicht – jicht (pakostnice), hostec, ale také: flerecijn, což je pleuritis, nebo artike – artritis. Prostě ho trápilo a v noci budilo „reuma".
Jako motto k několika básničkám nebo úryvkům, které jsem si překládala z Constantijnova díla jen pro radost, by se dal zvolit tento epigram z roku 1656[1]:

was een echte renaissancemens, onder andere werkte hij als secretaris van drie stadhouders uit het Huis van Oranje, hij was dichter die in meerdere talen zijn gedichten schreef, componist, auteur van het ontwerp van de eerste weg door de duinen van 's-Gravenhage naar Scheveningen, en ook van een landhuis en park in Hofwijck in Voorburg. Deze man beschouwde zijn werk in overheidsdienst als koren en zijn gedichten als korenbloemen: een nutteloos, maar decoratief toevoegsel. Naast zijn veelzijdige activiteiten was hij ook vader van vier zonen en een dochter, die het eveneens ver brachten in het leven. Want zijn tweede zoon Christiaan Huygens was natuurkundige, wiskundige en astronoom van wereldfaam, over wie ook iedere Tsjechische student op de middelbare school leert. En zoals het hoort, was Constantijn Huygens (Konstanter, zoals hij zichzelf noemde) ook een liefhebbende en geestige opa, 'dwaas blind'ten aanzien van de kinderen van zijn kinderen, hoewel hij dit zelf toegaf en bespottelijk maakte. Hij schreef meer dan drieduizend epigrammen, was een echte 'sneldichten'. Deze schreef hij vaak – zoals verteld wordt – op de rug van een paard wanneer hij voor zijn werk op dienstreis was.
Hij werd zeer oud en leed aan de ziektes die bij die leeftijd horen. Hij noemde ze meestal 'gicht' (d.w.z. jicht), maar ook 'flerecijn'(d.w.z. pleuritis), of 'artike' (artritis). Eenvoudiger gezegd: hij had daar veel last van en werd 's nachts door 'reumatiek' gewekt. Als motto bij enkele gedichten of fragmenten die ik uit Constantijns werk louter voor mijn plezier vertaalde, zou het volgende epigram uit 1656 gekozen kunnen worden[2]:

[1] Originální text epigramu a a jeho překlad do moderní nizozemštiny jsme převzali z internetu: http://www.collignon.tv/voorwoord.htm
[2] De originele tekst van dit epigram en de vertaling ervan in het hedendaagse Nederlands werd overgenomen van het internetadres: http://www.collignon.tv/voorwoord.htm

Constantijn Huygens a jeho pět dětí / Constantijn Huygens en zijn gezin, Adriaan Henneman, 1640, Mauritshuis, Den Haag

PROTI PROUDU
Ptáte se, jak jsem moh' básnit a tvořit denně při
vší té činnosti, v níž kdekdo mě tu vídá? Člověk
chce přece vždy, co se mu zapovídá. Kdybych měl
času víc, dělal bych mnohem méně.

AL TEGEN STROOM
Ghij vraeght, hoe ick soo veel gedicht heb en geschreven,
Door all' de besighheid daer men my lang in sagh?
Will de mensch niet altoos aall wat hij niet en magh?
Had ick meer tyds gehadt, ick had veel min bedreven.
14. Feb.

KRATIŽAL
Míváš-li důvod ke smutnění, což
neobvyklé vůbec není,
jak šnaps ho spolkni, není zbytí, jen
blázen dlouze čichá k pití.

TEGENWERK
Je vraagt waarom ik toch zo heel veel heb geschreven,
Terwijl ik me ook voor and're zaken inspan?
Maar wil men niet altijd wat eigenlijk niet kan?
Meer tijd had mij veel minder gedichten gegeven.

LEED - KORTING
Gebeurt u stof van treuren
als veeltijds kan gebeuren
slik 't haastig door, gelijk m'een drank gebruikt
Het is een gek, die 'r lang aan smaakt of ruikt.
(in: Calis)

DNA (1675)
Doktoři píší a to stačí,
že dna prý dlouhý život značí.
Chcete-li další důkaz znáti, mne
postihla v osmdesáti.

GICHT (1675)
Men zegt mij datter bij Doctoren staet geschreven,
Dat Gicht een tecken is van 's menschen langer leven
Vraeght ienmand na bewijs, ick maeck een regel klaer
En krijg de Gicht aen boord omtrent mijn tachtig jaer

PAKOSTNICE (1668)
Dlouhé žití a pakostnice
Ty mají společného více.
Jedno bez druhého tu není
Dlouhý život je dlouhé marodění.

GICHTIGE CLAES (1668)
Lang leven, seghtm', en Flerecijn
Dat naere Bloedverwanten zijn.
Ten besten moet' het Claes gedijen, Hij
sal lang leven en lang lijden.

CÁCHY
Kloubních aby se zbavil strázní,
vyjel si Reinier do Cách lázní,
tam koně, sedlo, co dům dal
s veselou myslí, promrhal.
Hle, nad lázeňské vody není,
na koni odjel na léčení,
po svých se domů z lázní bral.

AKEN
Reinier is met zijn stramme leden
Naar Akens baden toegereden,
Daar heeft hij geld en zaal en peerd
In alle vrolijkheid verteerd.
Ziet wat de wateren vermogen,
Hij is te paard naar 't bad getogen,
En op zijn voeten weergekeerd,
(in: Het goud der gouden eeuw)

ÚTĚCHA PŘI ZAKALENÍ ZRAKU

Na očích z vody, nervů, rosolu
nesejde: vždyť ty máme pospolu
s kočkami, kocoury; zrak mají zvířata.
Božího světla však je jiná podstata,
paprsek niterný větší bohatství vidí:
dalekohledem svým je každý z moudrých lidí.

DIETA KE STÁŘÍ

Můj oběd jsou dva skrojky chleba,
spíš menší než by bylo třeba,
a příkrm, který jak je radno,
zdravý žaludek stráví snadno.
Krmě z moře a krmě z rolí,
krmě ze dvora, krmě z polí,
krmě, kterou si jazyk ráčí,
krmě příkrmná, to snad stačí.
Tři doušky piva, víno k pití,
v tom je mé celé živobytí.
Strava sečtená s nápoji
na pohled málo obstojí.
Darem kdybych ji dostat měl,
ba asi bych se rozmýšlel
za poděkování zda mi stojí.

PŘEDSTÍRANÝ RMUT

Tvé stesky na tvůj žal
se ve chvástání mění.
Ten žal, co by se popsat dal,
skutečným žalem není.

JISTÝ VÝPOČET

V osmdesáti čtyřech jsem se přepsal rád,
čtyřku jsem před osmičku chtěl pošetile dát,
takové chtělo se mi dělat blázniviny.
To jsem byl ještě mlád, vlas plný plesniviny.
V osmdesáti osmi už s osmou těžko hraji,
osmička vpředu - vzadu vždy stejné číslo tají.

Z: Práce v poustevně (1683)

Ne snad že se to sluší,
ležím na podestlání,
píšu o čtvrté ranní v posteli na mou duši.
Na jednom lokti bokem
s pootevřeným okem.
Ve čtyři hodiny ráno šestého září

EUFRASIA. OOGEN TROOST

Twee ooghen van gelas, van zenuwen en water
En dienen daer niet toe: die zijn ons met den Kater
En met de Katt gemeen; en alle beesten sien.
Maer God heeft onse ziel met beter licht versien,
Daer slaet een' ander' strael naar binnen op wat ryckers
De wijze luyden zijn haer eighen verrekijkers

MIJN' MAELTYD

Mijn' Maeltyd is, twee sneden Brood,
Meer naerde middelmaet als groot,
Met soo veel Spij daer toe als Maghen,
Onsieke Magen, licht verdragen.
Spijs uijtter zee, spij uijt de Wey,
Spijs uyt den Hof, spij uijt de Hey,
Spys na mijn' eigen Tong gekoren,
Spijs toegespijst met haer behooren.
Drij togen Bier, twee droncken Wijn
Daer kan ick mé verzadight zijn.
Sommeer ick all dit natt en drooghe,
Het is soo kleinen hoop in 'tooghe,
Dat, als 'tmij ijemand schencken wouw
My dunckt ick lang bedenken souw,
Eer icker danck voor wilde seggen.

GEMAECTEN ROUW

Uw' hooge klachten, Jan,
Gelijcken wel hoogh roemen,
't Leed dat men noemen kan
En is geen leed te noemen.
(in: Ik probeer mijn pen)

VASTE REKENING

Doe ik 84 was, kost ik mij licht verschrijven
en met de 4 vóór 8, een zotte kunst bedrijven.
En maken gekken wijs.
Ik was hel jong en heel grijs.
En nu ik 88 ben, geldt geen 8 logenachtig
Want 8 voor, of 8 na, ik blijf altoos 88.

Uit: Cluys-werk (1683)

Is dit niet min als nett,
Ick schrijv het in de luren
Des morgens om vier uren Gelegen in mijn Bedd
op eenen ellehoogh,
Met een half open oogh.
Ten 4. uren smergens 6en Sept.

NÁHROBNÍ NÁPIS

Husté pivo to sedne;
Dirk pil ho v noci ve dne,
osmdesátky se dožil.
Kdyby ho déle lil do žil,
popíjel ležák bez vady,
neležel, brachu, by tady.

GRAFTSCHRIFT

Ziet wat dik bier vermag;
Dirk dronk het nacht en dag,
En leefde tachtig jaren.
Had hij 't zo blijven klaren
En dronk hij nog dik bier,
Goed' man, hij lag niet hier.

Básníkovi bylo 90 let, zbýval mu necelý rok života, když napsal tyto verše. / Eén jaar voor zijn dood, toen Huygens 90 was, schreef hij de volgende versen:

1686

Bolestná básnička uprostřed noci
snad mrzákovi bude ku pomoci
v máji šestnáct set osmdesát šest;
aspoň ty verše zbudou na počest.

1686

Pijn-Dichtje midden inden Nacht
Van midden-Maijmaend voortgebracht
't Iaer 1686;
Meer was de kreupele niet machtigh.

Abychom nekončili smutně, podívejme se, jak Huygens rozmazloval svoje vnoučata, děti svých vynikajících a moudrých dětí. / Om niet in mineur te eindigen laten we zien hoe Huygens zijn kleinkinderen, de kinderen van zijn uitmuntende en wijze kinderen, verwende.

HUYGENS O PRARODIČÍCH

Své děti milují, rodičům lásku vrací,
bláznivě slepí jsou však k další generaci,
vůbec nic nevidí: nevzhledné lidské štěně
dcery či synovo milují zaslepeně.
[. . .]

Vnoučátka šanují, byť tomu brání matka,
vnoučátko všechno smí, sami jsou jak vnoučátka,
hrozně je rozmazlí, celé je zpovykají,
pěkné z nich lenochy, nezbedy nadělají
(šmudly a hltouny, mlsouny, divouse
lakomce, pruďasy, vzpurníky, morouse),
že otec neví jak a matce chybí síly,
aby své potomky zas trochu usměrnili.

HUYGENS OVER GROOTVADEREN

Haer' ouders minnen zij gelyck haer Ouders minden.
Maer in het tweede lid zyn sy de sotste blinden
Van all dat niet en siet: Bij een misboren kind
Van Dochter of van Soon, geen minaer is so blind.
[. ..]

Kinds kindje magh geen quaed: al wil 't moer verhinderen
Kinds kind staet alles vrij. Sy werden selfs kinds kinderen
En broeijen kinds kind mall, en geven 't sulcken ploij
Van luy, van onbeleefd, van kostelijck, van moij
(Van vuijl, van onbesuijst, van snoeperig, van vraetigh,
Van vreck, van stuer, van steegh, van dertel, van wanwaetigh)
Dat vader qualich weet, dat moeder qualick siet
Waer mé den rechten bocht te krijgen in 't ried .
In: Ogentroost, versen 617 - 620; 625 -632)

Hofwijk ve Voorburgu, dům pro C. Huygense navrhl Jacob van Campen v roce 1642 / Hofwijck in Voorburg, het huis gebouwd door Jacob van Campen voor Constantijn Huygens in 1642

Constantijn Huygens se svým sekretářem / Portret van Constantijn Huygens en zijn secretaris, Thomas de Keyser, 1627, National Gallery, Londen

Výtvarné umění / Beeldende kunst

PŘEKLAD DOPISŮ / VERTALING VAN DE BRIEVEN Ruben Pellar, Helena Giordanová

DOPROVODNÝ TEXT / BEGELEIDENDE TEKST Ruben Pellar

REPRODUKCE / REPRODUCTIES wikipaintings.org, rubensonline.be

Peter Paul Rubens (1577–1640): *Dopisy / Brieven*

P.P. Rubens: Vlastní podobizna / Zelfsportret, Florence, 1628

P.P. Rubens: Příjezd Marie Medicejské do přístavu v Marseille / Aankomst van Maria de' Medici in de haven van Marseille, 1622-1625, Musée du Louvre, Parijs

V letech 1622 – 1625 pracoval Rubens na dvou cyklech určených pro francouzskou královnu-matku Marii de' Medici. První byl věnován takzvaným hrdinským činům Mariiným, druhým vojenským úspěchům jejího zemřelého manžela Jindřicha IV. Cykly měly zdobit dvě nově vystavěné galerie Lucemburského paláce, které královna obývala. Rubens odcestoval do Paříže poprvé v lednu 1622. Při svém pobytu zde se mimo jiné setkal s francouzským šlechticem Nicolasem-Claudem Fabrim de Peirescem. Peiresc byl Rubensovi v příštích letech v mnohém nápomocen. Peiresc patří k Rubensovým nejvýznamnějším korespondenčním přátelům.

Fabri de Peiresc se narodil v Provenci v roce 1580. Pochází z rodiny, která byla v tomto kraji velice slavná, jeho otec byl radou u Cour des aides v Aix. Peiresc studoval v Padově práva, pobýval déle než tři roky v Itálii a zabýval se nakonec více numismatikou a archeologií než svým vlastním oborem. Po ukončení studií cestoval po Francii, Anglii a Nizozemí; všude navazoval kontakty s učenci těchto zemí. Peiresc žil jen pro vědu a umění; a byl vášnivým sběratelem, který byl ve styku s učenci celého světa. Jeho dům byl museem, na střeše měl observatoř a jeho zahrada byla botanickou pozoruhodností. Zemřel v roce 1637. Z korespondence mezi Rubensem a Peirescem se ve větším počtu zachovaly Peirescovy dopisy Rubensovi, zatímco z Rubensových dopisů, se jich zachovalo poměrně málo: v Peirescově pozůstalosti se sice nacházelo více než 10.000 dopisů, ale největší část jich zničila jeho neteř, která je používala k rozdělávání ohně nebo k výrobě natáček do vlasů.

V únoru 1625 navštívil Rubens Paříž znovu, aby obrazy instaloval.

Tussen 1622 en 1625 werkte Rubens aan twee cycli die bestemd waren voor de Franse koningin-moeder Maria de' Medici. De eerste was gewijd aan de zogeheten heldendaden van de vorstin, de tweede aan de wapenfeiten van haar gestorven echtgenoot Hendrik IV. De cycli zouden twee nieuw gebouwde galerijen van het Palais du Luxemburg versieren, waar de koningin verbleef. Rubens reisde voor de eerste keer naar Parijs in januari 1622. Tijdens zijn verblijf ontmoette hij hier onder anderen de Franse edelman Nicolas-Claude Fabri de Peiresc. Peiresc hielp Rubens in de komende jaren in vele opzichten. Peiresc behoort tot Rubens' belangrijkste correspondentievrienden.

Fabri de Peiresc was geboren in de Provence in 1580. Hij kwam uit een familie die in deze streek zeer beroemd was. Zijn vader was raadsheer bij het Cour des aides in Aix. Peiresc had rechten gestudeerd in Padua, verbleef langer dan drie jaar in Italië en hield zich ten slotte meer bezig met numismatiek en archeologie dan met zijn eigen vak. Na voltooiing van zijn studie reisde hij in Frankrijk, Engeland en de Lage Landen; overal knoopte hij contacten aan met geleerden van deze landen. Peiresc leefde alleen voor de wetenschappen en kunsten; en hij was een fervente verzamelaar die contacten onderhield met geleerden van de hele wereld. Zijn huis in Aix was ingericht als museum met een observatorium op het dak. Zijn botanische tuin was vermaard. Hij stierf in 1637. Van de briefwisseling tussen Rubens en Peiresc zijn in meerdere mate Peirescs brieven aan Rubens bewaard gebleven, terwijl van Rubens' brieven alleen een beperkt aantal nog bestaat: in Peirescs nalatenschap bevonden zich weliswaar meer dan 10.000 brieven, maar het overgrote deel ervan werd vernietigd door zijn nicht, die ze gebruikte voor het aanmaken van de kachel of voor het vervaardigen van papillotten, waarmee ze krullen in haar haar zette.

In februari 1625 bezocht Rubens Parijs opnieuw om de schilderijen te installeren. Naar Antwerpen keerde hij terug in juni 1625.

Williamu Trumbullovi. *43*

Antverpy, 26. ledna 1621.

Obraz vytvořený pro mého pána velvyslance Carletona je již hotov a velice dobře uložen v dřevěné bedně vhodné pro cestu do Anglie. Tu předám bez jakýchkoliv potíží panu Corhamovi, jakmile ji bude ochoten převzít, nebo pro ni zaslat svého posledního služebníka. Ale abych bral zpět, co jsem řekl našim pánům soudcům – totiž že obraz nemá takovou cenu – to není můj způsob jednání. Kdybych celé dílo provedl vlastní rukou, měl by jistě dvojnásobnou hodnotu, ale přesto není mou rukou jen povrchně zdokonaleno, dotýkal jsem se ho a retušoval je všude stejnou měrou. Co jsem řekl, na tom však budu trvat a spokojím se bez ohledu na skutečnost, že obraz má takovou vysokou hodnotu, vzhledem k závazkům, které mám vůči panu velvyslanci, bez jakéhokoliv odporu s takovou odměnou, která se bude jeho Excelenci zdát dobrá a spravedlivá. Nedokázal bych říci více, ani se podrobit nepodmíněně úsudku této osobnosti, které si cením mnohem výše, než by kdokoliv věřil. Sassanův obraz, který jsem dostal výměnou, je tak zničený, že bych ho prodal komukoliv, tak jak je, za 16 tolarů.

Z originálu přepsal

W. Trumbull

Williamu Trumbullovi. *44*
Antverpy, 13. září 1621.

Pane,

Jsem velice spokojen, že mi byl zaslán zpět obraz vytvořený pro velvyslance Carletona a že mám teď namalovat jiný, méně hrozný Lov než Lov na lvy se snížením ceny, jak je jen spravedlivé, vlastní rukou a bez jakékoliv příměsi cizí práce, což Vám na čestné slovo dodržím. Je mi také trapné, že jsem vzbudil v této záležitosti u pana Carletona určitou nespokojenost, ale on se nikdy jasně nevyjádřil, když jsem ho žádal o objasnění, zda má být tento obraz skutečný originál nebo má být pouze přemalován mou rukou. Rád bych měl příležitost ho znovu příznivě naladit, i kdyby mě to stálo námahu mu být k službám. Budu velice šťasten, bude-li můj obraz umístěn v místě tak význačném, jako je galerie Jeho královské Výsosti prince Waleského, a učiním vše, co je v mých silách, abych z něj učinil větší umělecké dílo než Holoferna, kterého jsem namaloval ve svém mládí. Takřka jsem dokončil velký obraz, který jsem provedl zcela vlastní rukou a jenž podle mého názoru patří k tomu nejlepšímu, představující Lov na lvy, s figurami v životní velikosti. Objednal je velvyslanec Digby, jak jsem slyšel, jako dárek hraběti Hamiltonovi. Ale takové věcí mají, jak zcela správně poznamenáváte, více půvabu a síly ve velkém obraze než v malém. Přál bych si, kdyby tato malba pro galerii Jeho královské Výsosti prince Waleského měla větší rozměry, protože větší velikost obrazu dává člověku větší odvahu vyjádřit své představy dobře a realisticky. V každém případě jsem ochoten Vám sloužit v každém ohledu a poroučím se do Vaší přízně.
Co se týče Jeho Majestátu a Jeho Výsosti prince Waleského, vždy mne velmi potěší, získám-li poctu jejich objednávek; a co se týče práce v novém paláci, přiznávám, že jsem vrozeným instinktem vhodnější pro velké obrazy než pro malé kuriozity. Každý podle svého způsobu; můj talent je však uzpůsoben tak, že žádná zakázka dosud nepřekonala moji tvůrčí odvahu, jakkoli velká byla mnohostí a rozmanitostí předmětů.
Váš nejponíženější služebník

Peter Paul Rubens.

Antverpy, 13. září 1621

Petru van Veenovi. *45*
Antverpy, 30. dubna 1622

Nejjasnější a nejváženější pane,

Dostal jsem ke své velké radosti pasy a pouze lituji, že Vám způsobily takové problémy. Abych byl upřímný, tušil jsem ovšem, že by zde mohly být vzneseny nějaké pochybnosti týkající se mých kvalit; a proto jsem se obrátil na Vás, protože záležitost nebyla podle mého názoru taková, abych ji mohl svěřit obyčejnému agentovi, který je zvyklý opatřovat pasy komukoliv. Jsem Vám za tuto přízeň vskutku neobyčejně zavázán. Těší mne, že si přejete i další mé rytiny; bohužel jsme už několik let takřka nic neudělali, v důsledku

P.P. Rubens: Marie Medicejská, francouzská královna / De Franse koningin Maria de' Medici, 1622, Museo del Prado, Madrid

P.P. Rubens: Výchova Marie Medicejské / Het Maria-onderricht, 1622-1625, Musée du Louvre, Parijs

rozmarů mého rytce, který se zcela oddal svým fantaziím, takže přestalo být možné s ním jednat nebo se s ním dorozumět. Tvrdí, že jedinou hodnotu těmto rytinám propůjčuje jeho rytecké umění a jeho slavné jméno. Já sám mohu říci jen tolik, že kresby jsou provedeny dokonaleji a pečlivěji než desky, a mohu tyto kresby ukázat každému, protože je mám u sebe. Prokážete mi přízeň, zašlete-li mi malý seznam s názvy těch rytin, které již máte, abych zjistil, které Vám ještě chybí. A jakmile to budu vědět, zašlu Vám chybějící. - Mezitím Vám z celého srdce líbám ruce a poroučím se do Vaší přízně, prose Nebesa, aby Vám darovala štěstí a spokojenost.

Antverpy, 30. dubna 1622.

Váš nejoddanější služebník
Peter Paul Rubens.

Petru van Veenovi. *46*
Antverpy, 19. června 1622

Nejjasnější a vážený pane,

Zaneprázdněn cestováním a dalšími okolnostmi, odpovídám Vám se zpožděním. Dozvídám se nyní z Vašeho nadmíru laskavého dopisu z 12. května, které z mých rytin Vám chybí. Bohužel je jich málo, protože jsem v posledních letech kvůli duševní poruše svého rytce neudělal takřka nic. Ale jakkoliv málo jich je, přece Vám je velice rád pošlu. Jsou to: Sv. František dostávající stigmata. Deska je vyryta poněkud hrubě, protože je to první pokus; návrat Panny Marie s Ježíškem z Egypta; malá Madona líbající Ježíška: tato deska mi připadá dobrá; dále Zuzana, kterou počítám mezi nejlepší; velká rytina Luciferova pádu, která nedopadla špatně; dále Lotův odchod se ženou a dcerami ze Sodomy, deska, která byla vytvořena, když se rytec stal mým pomocníkem. Mám rovněž Bitvu Amazonek v šesti listech, k jejímu dokončení stačí několik dnů, nemohu ji však z rukou toho chlapa vyrvat, přestože je ta práce už tři roky zaplacená. Rád bych Vám ji poslal spolu s ostatními, je však malá pravděpodobnost, že mi to brzy podaří. Rovněž jsem publikoval knihu o architektuře s nejkrásnějšími paláci v Janově o asi 70ti stranách včetně plánů, nevím však, zda by se Vám udělala radost. Bylo by mi milé, kdybych znal Váš názor na ni. Prosím Vás, abyste dal příkaz nějakému lodníkovi nebo poslovi některého z Vašich přátel, abych mu všechno předal, protože jinak by porto stálo příliš mnoho. Těší mne, že jste odhalil tajemství kreslení na bílém podkladu na mědi, jak je používal Adam Elsheimer). Předtím, než poleptal desku kyselinou, ji pokryl bílou pastou, a když pak pronikl jehlou až ke kovu, který je svou povahou poněkud načervenalý, vypadala jako kresba červenou křídou na bílém papíře. Nevzpomínám si na přísady této pasty, přestože mi to přátelsky sdělil. Dozvídám se, že pan Otto van Veen, Váš bratr, vydal anonymně malé dílo o univerzální teorii, nebo něco takového, které bych velice rád viděl. Kdybyste mi je mohl zprostředkovat, protože máte bezpochyby nějaký exemplář, bylo by mi to velmi příjemné a půjčil bych si je a v případě potřeby bych tuto přízeň zcela zachoval v tajnosti a živé duši se o tom nezmínil, k čemuž dávám své čestné slovo.*

P.P. Rubens: Marie Medicejská jako Bellona / Maria de' Medici als Bellona, 1622-1625, Musée du Louvre, Parijs

Konče, líbám Vaše ruce z celého srdce a prosím nebesa, aby Vám udělila veškeré štěstí a spokojenost.

Antverpy, 19. června 1622.

Váš nejoddanější služebník
Peter Paul Rubens.
**) Tak si to představuji, ale možná jste nalezl ještě lepší způsob.*

Kardinálu Friedrichu Borromejskému. *47*
Antverpy, 8. července 1622.

Nejjasnější a nejváženější pane:
pan Brueghel mi předal od Vaší nejjasnější Výsosti zlatou medaili s postavou svatého Karla Borromejského, což považuji za mimořádnou přízeň, nejen pro cenu, kterou tento dar má, ale rovněž protože se ke mně dostává jako projev spontánní štědrosti Vaší nejjasnější Milosti, aniž jsem Vám předtím prokázal jakoukoliv službu. Zalíbilo se Vám tedy mne předejít a zavázat mne tímto darem navždy k Vašim službám. Proto Vás nejnaléhavěji prosím, abyste mne v budoucnu ráčil počítat mezi své nejoddanější služebníky jako někoho, který má sice nepatrný talent, avšak co se týče ochoty a dobré vůle, je ho třeba počítat k nejlepším. A v tomto smyslu líbám ruce Vaší Milosti a poroučím se s tisícerými díky za projevenou přízeň Vaší dobrotivé náklonnosti.

Antverpy, 8. července 1622.

Nejponíženější sluha Vaší nejjasnější a nejváženější Milosti,
Peter Paul Rubens.

Peirescovi. *48*
Antverpy, 3. srpna 1623.

Nejjasnější a vážený pane,
Nikdy jsem v životě neviděl nic, co by mi způsobilo větší potěšení, než drahocenné gemy, které jste mi zaslal. Zdají se mi neocenitelné a přesahují veškeré mé přání. Ale není mým záměrem přijmout je od Vás jako dar a oloupit Vás o takové cenné předměty. Věřte mi, že kdybych se neobával, že až dojde tento dopis, budete na cestách, poslal bych vám je dnešní poštou zpět. Ale protože se v důsledku Vaší nepřítomnosti v době, kdy obava před nákazou zahání na útěk tolik přátel, obávám zmatků, rozhodl jsem se, že je podržím u sebe jako nejcennější svěřenou zástavu až do první cesty, kterou mi Bůh dovolí podniknout do Paříže. Pak mi doufám nebude chybět příležitost, abych Vám je osobně nebo nějakou bezpečnou cestou vrátil. Mezitím Vám koncem září zašlu dobře provedené otisky, abyste je mohl mezitím používat. A za Vaši štědrost – nebo spíše rozmařilost – Vám zasílám tisíc díků, přičemž obdivuji Vaši lásku ke mně, která Vás, přestože rovněž

P.P. Rubens: Setkání Marie Medicejské a Jindřicha IV. v Lyonu / Ontmoeting van Maria de' Medici en Hendrik IV in Lyon, 1622-1625

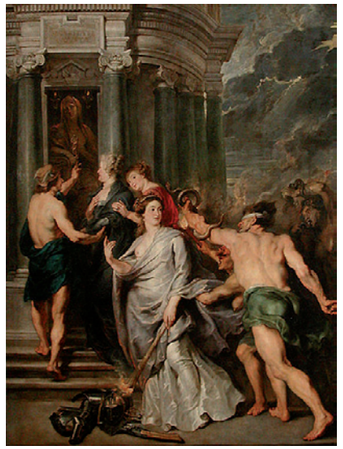

P.P. Rubens: Uzavření míru v Angers / Het tekenen van de vrede te Angers, 1622-1625, Musée du Louvre, Parijs

P.P. Rubens: Příjezd Marie Medicejské do přístavu v Marseille, detail / Aankomst van Maria de' Medici in de haven van Marseille, detail, 1622-1625, Musée du Louvre, Parijs

lpíte na vzácných věcech, svádí k tomu, abyste se připravil o tak vybrané předměty. Jsem velice rád, že jste dostal kresbu perpetua mobile; která je provedena věrně a v upřímném záměru vás seznámit se skutečným tajemstvím; kromě toho se zavazuji, že Vás, až budete v Provenci a bez úspěchu provedete pokus, zbavím všech Vašich pochybností. Možná také (ale to se dosud neodvažuji s jistotou tvrdit), dosáhnu u svého kmotra, aby dal udělat celý nástroj s pouzdrem s určením, aby byl uchováván v mém tajném kabinetu. Dosáhnu-li toho, ze srdce rád Vám ho daruji, neboť příležitost, dopravit ho s pomocí některých kupců do Provence, nebude chybět, za předpokladu, že máte nějaké spojení s Marseille. Co se týče malého zrcadla, promluvím o tom právě s týmž kmotrem, abychom viděli, zda nemůžeme zkonstruovat nějaké, které silněji zvětšuje a je objemem menší, aby ho bylo možno snadněji zaslat. Můj závazek vůči Vám je tak velký, že bych byl rád připadl na ně nějakou malou pozornost, která by odpovídala mým prostředkům a která by Vás potěšila. Čas mi nedovoluje, abych Vám jednotlivě poděkoval za všechny ty dobré služby, které jste mi prokázal u pana de Loménie, u pana abbého a u Vašich dalších přátel, ani abych Vám poděkoval za pomstu na Caducovi a za rány nebo spíše údery pěstí, jež jste uštědřil jeho divokému surovému srdci, tuto bolest si zaslouží jako trest za svou nezdvořilost. Ale abych se vrátil k našim gemám, velice mě potěšila diva vulva s motýlími křídly. Nemohu však rozlišit, co je mezi oltářem a otvorem vulvy, protože je obrácený; budu to pravděpodobně schopen rozlišit lépe, až budu mít otisk, který dnes kvůli mnoha zaměstnáním nemohu provést, dokonce ani ne ve španělském vosku. Nedokážu si představit, proč se vulva srovnává s hlemýžděm, leda snad kvůli hluboké skořápce, která je velice rozsáhlá nádoba a přizpůsobuje se svému obsahu, nebo snad proto, že šnek je viskózní a vlhký tvor. ***Et cornua possent comparari cristae qum videntur utrinque exerere cunni cum pruriunt, haec tecum libere et forte non infaceta sed spurca nimis.*** *Říkám Vám to volně mezi námi; vysvětlení je možná poněkud přehnané, ale předmět je velice necudný. Ale prozkoumáme toto všechno blíže a přesněji. Nápis, který jsem si tak přál vidět, jsem zpočátku nenalezl: Divus raagnus majorum pater, je na zadní straně karneolu a brzy jsem jej objevil s opravdovou radostí. Je mi líto, že u Victoria Nicomediana nerozumím písmenům nebo znakům G. G. G. SV., uvedeným na dolním okraji gemy. Ale ještě více lituji toho, že se s Vámi nemohu déle bavit, protože se připozdívá a očekávají mne přátelé, aby se mnou pojedli. Slyšel jsem, že jste svěřil panu Frarynovi malou skříňku obsahující Vaše medaile a bednu mramorů, kterou bych rád daroval jednomu příteli. Později, dá-li Bůh, při našem návratu, uvidíme, co se dá udělat, a mezitím se poroučím do Vaší přízně a z celého srdce Vám a panu podle Valavezovi líbám ruce, prose Boha, aby Vám daroval šťastnou cestu.*

Antverpy 3. srpna 1623.

Váš nejoddanější služebník Peter Paul Rubens.

Den mi bude připadat jako rok, dokud se nedozvím, že jste z Paříže pryč a že jste se dostal do bezpečí, neboť nejlepší prostředek proti nákaze je útěk. Neopomenu sloužit panu abbému, jak to jeho postavení žádá.
Messalina se mi líbí. Myslím si však, že dílo utrpělo zvětšením.

Peirescovi. *49*
Antverpy, 10. srpna 1623.

Nejjasnější a vážený pane,
dnes mi toho přišlo do cesty tolik, že nemohu odpovědět na Váš milý dopis, jak bych měl, ***sed summa sequar fastigia rerum****, a tak budu muset ostatní předat příští poště. Co se týče gem, nekonečně Vám za ně děkuji, přestože jsem pevně rozhodnut Vám je jednoho dne vrátit. Prozatím Vám zašlu jejich otisky. Nevzpomínám si, že bych za svého života viděl něco, co by se mi více líbilo. Dekret inkvizice vyhlášený proti Basilejským v Seville bude teď obtížné opatřit; pokud vím, dorazil sem teprve pouze jeden exemplář. Vynasnažíme se však ze všech sil ho získat. Sekta Rosenkruciánů je v Amsterodamu již stará a pamatuji si, že jsem četl před třemi lety malou knihu publikovanou jejich společností, ve které se popisuje život a slavná a tajemná smrt jejich prvního zakladatele, stejně tak jako jejich stanovy a pravidla. Nevidím v tom nic, než jakousi alchymii, která předstírá, že vlastní kámen filosofů, ve skutečnosti je to však pustý podvod. Aféra sbírky pana Giolyho mi ještě stále bouří žluč, jakmile na ni pomyslím, a nechť panu Fontenaymu, který měl tu odvahu ji koupit, přináší jen radost. Byl bych velice nadšen, kdybych od Vás bez průtahů dostal kresbu zrcadla, má-li pan Aleandro v Římě jeho kopii. Co se týče sistra, myslím, že by se dalo nalézt snadněji. Pan Coberger odcestoval nyní kvůli svým záležitostem do Wynokbergu ve Flandrech a hned tak se nevrátí. Příběh Paula Parenta se mi zdá směšný a nepřekonatelný.* ***Hoc enim est insanire potius quam delirare****. Ať táhne k čertu, on a jeho krámy, stejně tak jako Chaduc. Mohli by je oba zapřáhnout do káry místo páru volů. Lituji pouze, že jste měl z přátelství ke mně s tímto darebákem takové potíže. Rád bych vám dnes také napsal zvláště o těch starých nepublikovaných latinských epigramech, ale pan Gevaerts není přítomen, protože se odebral do Bruselu, aby se rozloučil s kardinálem de la Cuevou, svým příznivcem, kterého volá do Říma španělská strana, aby měla o hlas víc. Lze předpokládat, že se toto konkláve protáhne, protože Jeho Eminence neodjíždí nijak spěšně, a přesto věří, že dorazí včas, protože se* ***per scrutinum*** *dosud nevytvořila většina. Markýz Spinola odjíždí dnes nebo zítra do Maastrichtu, kde se zřizuje arsenál, což mu nezabraňuje, aby tajně nevyjednával o příměří. Vzhledem k nedostatku času nemohu nic dalšího napsat, líbám tedy z celého srdce Vaše ruce a ruce pana de Valaveze, Vašeho bratra, a prosím Boha, aby Vám udělil dobrou cestu.*

Antverpy, 10. srpna 1623.

Váš nejoddanější služebník
Peter Paul Rubens.

POUŽITÁ LITERATURA / GERAADPLEEGDE LITERATUUR
Rosenberg, Adolf: Rubensbriefe gesammelt und erläutert. Leipzig : Verlag von E. A. Seeman, 1881.
Huet, Leen: De brieven van Rubens. Antwerpen/Amsterdam : Meulen/Manteau, 2006.

V PŘEDCHÁZEJÍCÍCH ČÍSLECH ČASOPISU NE-BE NAJDETE PŘEKLADY TĚCHTO DOPISŮ / IN DE VORIGE NUMMERS VAN HET TIJDSCHRIFT NE-BE VINDT U DE VERTALING VAN DE BRIEVEN
2004-3: 1-8, 2005-1: 9-15, 2005-4: 16-21, 2007-2: 22-28, 2008-3: 29-37, 2011: 37-42

P.P. Rubens: Korunovace Marie Medicejské v kostele Saint-Denis v Paříži / Kroning van Maria de' Medici te St. Denis in Parijs, 1622-1625, Musée du Louvre, Parijs

P.P. Rubens: Předání moci královskému dědici Ludvíku XIII. / De overdracht van de macht aan de Dauphin Ludwig XIII door Maria de' Medici, Musée du Louvre, Parijs

P.P. Rubens: Narození královského dědice Ludvíka XIII. / De geboorte van de dauphin Ludwig XIII, 1622-1625, Musée du Louvre, Parijs

Frísko

TEXT Martha Hofman **PŘEKLAD** Jana Červenková
OBRAZOVÝ MATERIÁL wikipedia

Fríština

1

Mluví-li se v Nizozemsku o fríštině, myslí se obecně westlauwerská fríština (frísky: Westlauwersk Frysk = fríština na západ od říčky de Lauwers), kterou se mluví v provincii Frísko (Friesland).
Mimo Nizozemsko se jí říká West-Fries, západofríština.
V Nizozemsku se takto označují dialekty používané v provincii Noord-Holland, které jsou původem holandské, ale fríštinou ovlivněné.

Východo- a severofríština

Vedle westlauwerské fríštiny a západofríštiny existují ještě dva menšinové fríské jazyky v Německu: východofríština (sater-fríština, het Saterfries) a severofríština.

Východofríštinou se mluví ještě v několika vesnicích východního Fríska (oblast severozápadního Německa). Severofríštinou se mluví na ostrovech u německých hranic s Dánskem a na pásu pevniny u pobřeží. Severofríština se skládá z odlišných dialektů a je silně ovlivněna dánštinou a dolní němčinou. Jmenované tři fríské jazyky – západofríština, východofríština a severofríština – se od sebe hodně liší a lidé jimi hovořící si mezi sebou nerozumí. Jak westlauwerská fríština, tak východofríština (sater-fríština) jsou úředně uznanými jazyky.

Počet mluvčích

Z více než 600 tisíc obyvatel Fríska (niz. Friesland, frísky Fryslân) mluví fríštinou 450 tisíc lidí. Asi pro 350 tisíc z nich se jedná o mateřský jazyk. V pohraničních oblastech provincie Groningen mluví frísky asi 3 tisíce lidí. Na celém světě pak mluví frísky podle posledního průzkumu asi 700 tisíc lidí.

Podle sociolingvistického průzkumu z roku 1994 rozumí fríštině 94% fríského obyvatelstva, 74% umí frísky mluvit, 65% číst a 17% psát.

Frísky se mluví hlavně na venkově. Ve městech mluví frísky pouze menšiny. To platí také pro ostrovy ve Waddenském moři a pro Stellingwerven (oblast na východě Fríska s obcemi Ooststellingwerf a Weststellingwerf, kde se mluví dolnosaským dialektem).

Status

Frísko je již několik desetiletí úředně uznáno jako dvoujazyčná provincie. Roku 1996 byla v Nizozemsku ratifikována *Evropská úmluva o regionálních jazycích a jazycích menšin*. To s sebou rovněž přineslo uznání fríštiny. V roce 2001 uzavřely nizozemské úřady s provincií Frísko smlouvu o fríském jazyce a kultuře (*Convenant Friese Taal en Cultuur*), která vznikla v rámci naplňování dohod Evropské úmluvy.

Od roku 1995 je úředně povoleno mluvit frísky při jednáních na místní a provinční úrovni a od roku 1997 se fríština smí používat také u soudu. Díky úpravě zákonů z posledních let jsou některé úřední dokumenty ve fríštině považovány za právoplatné.

Od roku 1980 se fríština vyučuje jako předmět na základních školách, od roku 1993 také v prvních pěti ročnících navazujícího vzdělávání. Již od 70. let 20. stol. si mohou žáci zvolit fríštinu jako zkušební předmět.

Fríštinu jako studijní obor lze studovat na státní univerzitě v Groningenu (*de Rijksuniversiteit Groningen*). Fríština se donedávna studovala také na Svobodné univerzitě Amsterdam (*de Vrije Universiteit in Amsterdam*) a nějaký čas také na Amsterdamské univerzitě (*de Universiteit van Amsterdam*).

Fríština má také vlastní vědecký institut: *de Fryske Akademy*, který vydává mimo jiné fríské slovníky. *AFÛK, de Algemiene Fryske Ûnderwiis Kommisje* (Všeobecná fríská školská komise,

2

Algemene Friese Onderwijs Commissie), vydává metodiku fríštiny, nabízí kurzy fríštiny a snaží se všemi možnými způsoby přiblížit tento jazyk lidem.

Úřady a veřejné služby

Občan má možnost mluvit se zástupci veřejných institucí frísky, ale úřední dokumenty jsou psány většinou jen nizozemsky. Také v soudní síni mohou obžalovaní i svědci mluvit frísky. Pokud je to třeba, je možné přizvat tlumočníka. Krajské soudy fríské texty akceptují, ale při odvolání mohou působit potíže. Dokumenty ve fríštině nejsou zákonně závazné.

Provinční úřady a mnohé obce provozují aktivní jazykovou politiku. Na rozhodnutí obce záleží, zda jsou místní názvy uváděné ve fríštině, nebo v nizozemštině, případně v obou jazycích. Čtyři venkovské obce mají úředně fríský název. Téměř všechny obce v provincii Frísko mají na tabulích uveden svůj název dvojjazyčně.

Média a kultura

V nizozemské televizi se vysílá frísky 37 hodin ročně: každou neděli půl hodiny na stanici *Nederland 1* a každou středu vysílá 20 minut také fríské školní rádio a televize.

Fríská stanice *Omrop Fryslân* (Rozhlas Frísko) vysílá ve fríštině každý den půl hodiny večer a opakování dopoledne (televizní vysílání). Osmdesát hodin týdně lze z této stanice naladit fríský rozhlas. Ve fríštině nevycházejí deníky, ani týdeníky či měsíčníky. Dvoje provinční noviny, *de Leeuwarder Courant* a *het Fries Dagblad*, vydávají občas články ve fríštině, ale většina článků vychází nizozemsky. Také v časopisech se píše většinou víc nizozemsky než frísky.

Ve fríštině ale vycházejí literární časopisy a poměrně často se frísky píše literatura a poezie.

Rovněž fríské divadlo vzkvétá, jsou uváděny divadelní hry pod širým nebem a amatérská představení. Téměř každá vesnice má svou divadelní skupinu. Fríská divadelní skupina *Tryater* je podporována státem. Také skupinu *Achmea Culpa* lze již považovat za profesionální – její divadelní představení se hrají na různých místech. Například hra s názvem *Kredo* se hraje na pobřeží Waddenského moře, pokaždé v jiné hospodě.

Kromě toho existují také fríské hudební skupiny a zpěváci, například Gurbe Douwstra, Gerrit Breteler, Piter Wilkens, Doede Venema, Nynke Laverman, kteří ve fríštině natáčejí cédéčka a pravidelně koncertují.

Zájem o fríská představení a vystoupení je všeobecně velký.

Frísko má dokonce svou fotomodelku, Doutzen Kroesovou, která fríštinu pravidelně propaguje.

V oblasti sportu je populární hlavně bruslení. Pokud v zimě několik dní mrzne, propukne horečka nazývaná *Elfstedentocht* (*Âlvestêdetocht*). Mnozí Frísové i Nizozemci s napětím čekají, jestli led bude dost silný a vhodný pro jízdu na bruslích. Trasa *Elfstedentocht* měří 200 kilometrů a spojuje 11 fríských obcí, kterým byla kdysi udělena městská práva. Počet účastníků nesmí z bezpečnostních důvodů překročit 16 tisíc. Počet zájemců je samozřejmě vždy mnohem vyšší.

Dalším fríským sportem je míčová hra *kaatsen*.

Fríské dialekty

Fríština má několik dialektů:

1. *Het Kleifries*, fríština jílových oblastí a slatinných pastvin, v oblasti zvané Kleistreek od Workumu až po Dokkum

2. *Het Woudfries*, fríština v oblasti fríských lesů, jihovýchodně od linie Dokkum - Heerenveen

3. *Het Zuidwesthoeks*, fríština jihozápadního cípu, na jih od linie Workum - Heerenveen

4. *Hindeloopers*, hindelooperská fríština, v Hindeloopen

5. *Aasters* a *Westers*, aasterská a westerská fríština, na východě a západě ostrova Terschelling

6. *Schiermonnikoogs*, schiermonnikoogská fríština, také nazývaná ostrovní, na ostrově Schiermonnikoog.

V praxi se používá především tzv. *Kleifries* a *Woudfries*, nebo jejich směs, často s vlivy nizozemštiny. Oficiální spisovný fríský jazyk (Friese standaardtaal), který se používá jak při výuce, tak ve státní správě, se vyvinul na základě těchto dvou variant.

V některých městech se mluví tzv. městskou fríštinou. Různé formy městské fríštiny jsou variantami nizozemštiny s frískými prvky. Vznikly v 16. století jako jazyk obchodníků.

1 Znak provincie Frísko / Friesland wapen
2 **Exmorra** (nizozemský název / Nederlandse plaatsnaam)
Eksmoarre (fríský název / Friese plaatsnaam)
Wûnseradiel (Gemeente)
3 Jazyková situace v severním Nizozemsku / Taalsituatie in Noord-Nederland

3

Původ

Westerlauwerská fríština pochází ze staré fríštiny, která byla příbuzná se starou angličtinou. Shody mezi starou fríštinou a starou angličtinou existují dosud.

Hlásky

Fríština rozlišuje hlásky, které nizozemština nemá, jako např.: *wiet* (nat), *wyt* (wit) en *wiid* (wijd), *„ie“* se vyslovuje v daných případech jako dvojhláska, krátce a napjatě.

Ve fríštině, stejně jako v angličtině, se například používají dvojhlásky, tam kde se v nizozemštině používá dlouhá samohláska *oo*, například anglickému a frískému *ear* (ucho) odpovídá nizozemské *oor*; frískému *brea* a anglickému *bread* (chléb) odpovídá nizozemské *brood*; frískému a anglickému *hear* (slyšet) odpovídá niz. *hoor*; anglickému a frískému *bean* (fazole) odpovídá niz. *boon*; anglickému a frískému *lead* (olovo) odpovídá niz. *lood*; frískému *dea* a anglickému *dead* (mrtvý) odpovídá niz. *dood*.

Kromě toho se ve fríštině a v angličtině vyslovuje hláska *ch/tsj [č]*, tam, kde se v nizozemštině často vyskytuje hláska *k [k]*, například nizozemskému *kaas* odpovídá fríské *tsiis* a anglické *cheese*; nizozemskému *kerk* odpovídá fríské *tsjerke* a anglické *church*.

Co se týče slov, najdeme mezi fríštinou a angličtinou mnoho shod: nizozemské *sleutel* (klíč) se frísky řekne *kaai* a anglicky *key*; nizozemské *samen* (spolu, dohromady) se frísky řekne *tegearre* a anglicky *together*.

Bûter, brea en griene tsiis, wa't dat net sizze kin, is gjin oprjochte Fries. (Boter, roggebrood en groene kaas, wie dat niet kan zeggen, is geen oprechte Fries; česky: Máslo, žitný chléb a zelený sýr, kdo to neumí říct, není pravý Fris.). Tuto větu prý pronesl fríský vojevůdce Grutte Pier (Grote Pier) během války mezi Frískem a saským vévodou.

Vedle toho existují i slovní hříčky jako *rea rikke rierreljirre* (rood gerookt rookvlees van een eenjarig rund; česky: červené vyuzené uzené z jednoročního skota), které jsou obtížné kvůli dvojhlásce ve slově *rea* a kvůli skupině souhlásek *rj* a *lj*; nebo *lytse Ljouwerter strjitstientsjes* (kleine Leeuwarder straatsteentjes; česky: malé leeuwardenské dlažební kamínky). •

VÍCE INFORMACÍ / MEER INFORMATIE
www.kennislink.nl/publicaties/het-fries-als-taalfamilie
taal.phileon.nl/fries.php (Streektaal.net)
www.friesetaal.org/
http://nl.wikipedia.org/wiki/Westerlauwers_Fries

nl

Friesland

TEKST Martha Hofman

BEELDMATERIAAL wikipedia

Het Fries

Als mensen het in Nederland over het Fries hebben, bedoelen ze over het algemeen het Westlauwer Fries (in het Fries: Westlauwersk Frysk = het Fries ten westen van de Lauwer). Dit wordt gesproken in de provincie Friesland.
Buiten Nederland noemt men dit West-Fries; binnen Nederland de aanduiding voor de dialecten in de provincie Noord-Holland, die van oorsprong Hollands zijn maar beïnvloed zijn door het Fries.

Oost- en Noord-Fries

Naast het Westerlauwer Fries en het West-Fries bestaan er twee Friese minderheidstalen in Duitsland: het Saterfries, oftewel het Oost-Fries, en het Noord-Fries.

Het Oost-Fries wordt nog gesproken in een paar dorpen in Oost-Friesland, een gebied in het noordwesten van Duitsland.

Het Noord-Fries wordt gesproken op de eilanden bij de grens van Duitsland met Denemarken en op een strook van het vasteland. Het bestaat uit dialecten die erg van elkaar verschillen. Het Noord-Fries heeft sterke invloeden ondergaan van het Deens en het Platduits.

Ook de drie Friese talen verschillen sterk van elkaar. Sprekers van een van de Friese talen, kunnen die van een andere Friese taal niet verstaan.

Zowel het Westerlauwer Fries als het Saterfries en het Noord-Fries zijn erkend door de overheid.

Aantal sprekers

Van de meer dan 600.000 inwoners van Friesland, tegenwoordig Fryslân, de Friese naam voor de provincie, spreken er 450.000 Fries. Voor ongeveer 350.000 van hen is het de moedertaal. In de grensgebieden in de provincie Groningen spreken ongeveer 3.000 mensen Fries. Wereldwijd zouden ongeveer 700.000 mensen Fries spreken, aldus een recent onderzoek.

Volgens een sociolinguïstisch onderzoek uit 1994 begrijpt 94% van de Friese bevolking het Fries, 74% spreekt het, 65% kan het lezen en 17% kan het schrijven.

Fries wordt vooral op het platteland gesproken. In de steden spreekt slechts een minderheid het. Dat geldt ook voor de Waddeneilanden, en voor de Stellingwerven, een gebied in het oosten van Friesland met de gemeenten Ooststellingwerf en Weststellingwerf, waar men een Nedersaksisch dialect spreekt.

Status

Friesland is al enkele decennia erkend als tweetalige provincie door de Nederlandse overheid.

In 1996 werd *het Europees Verdrag voor Regionale en Minderheidstalen in Nederland* geratificeerd. Dat bracht ook de erkenning van het Fries met zich mee. In 2001 hebben de Nederlandse overheid en de provincie *Friesland een Convenant Friese Taal en Cultuur* gesloten. Dit is de implementatie van het Europese Verdrag.

Al vanaf 1995 was het officieel toegestaan om Fries te spreken bij plaatselijke en provinciale bijeenkomsten. Sinds 1997 werd het ook officieel toegestaan om Fries te gebruiken voor het gerecht. Door een aantal wetswijzigingen in de laatste jaren zijn officiële stukken in het Fries bijna altijd rechtsgeldig.

Sinds 1980 is Fries een vak op de basisschool, sinds 1993 ook in de eerste vijf jaar van het voortgezet onderwijs. Leerlingen konden al vanaf de jaren zeventig Fries kiezen als examenvak. Er is een studierichting Fries aan de Rijksuniversiteit Groningen. Tot voor kort werd het ook gegeven aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en een tijd lang aan de Universiteit van Amsterdam.

Friesland heeft ook een eigen wetenschappelijk instituut: *de Fryske Akademy*, die onder andere Friese woordenboeken uitgeeft. De AFÛK, *de Algemiene Fryske Ûnderwiis Kommisje (Algemene Friese Onderwijs Commissie)*, geeft methoden Fries uit, geeft cursussen Fries en probeert op andere manieren om het Fries dichter bij de mensen te brengen.

Overheid en publieke diensten

Over het algemeen kan de burger Fries spreken met vertegenwoordigers van publieke instellingen, maar documenten van de overheid zijn meestal alleen in het Nederlands. In de rechtszaal mag iedereen, ook de gedaagde en de getuigen, Fries spreken. Er kan een tolk worden ingeschakeld als het nodig is. Friese teksten worden geaccepteerd door de kantongerechten, maar bij hoger beroep kunnen die een probleem vormen. Friese documenten zijn niet wettelijk bindend.

De provinciale overheid en verschillende gemeentes voeren een actief taalbeleid. Het hangt af van de gemeente of de plaatsnamen Fries zijn en of de plaatsnaamborden in het Fries, het Nederlands of tweetalig zijn. In vier plattelandsgemeentes is de officiële plaatsnaam de Friese. Bijna alle gemeenten op het vasteland hebben tweetalige plaatsnaamborden.

Media en cultuur

Op de Nederlandse televisie wordt 37 uur Friese televisie per jaar uitgezonden: een halfuur op zondag op *Nederland 1* en iedere woensdag 20 minuten Friese schoolradio en schooltelevisie.

De Friese zender *Omrop Fryslân* (Omroep Friesland) zendt iedere dag anderhalf uur Friese tv uit, wat de hele avond en eenmaal de ochtend daarna, wordt herhaald. Deze zender zendt ook 80 uur Friese radio per week uit. Er zijn geen kranten of algemene week- of maandbladen die helemaal in het Fries verschijnen. De beide provinciale kranten, *de Leeuwarder Courant* en *het Fries Dagblad*, bevatten soms artikelen in het Fries, maar de meeste zijn in het Nederlands. Ook in de tijdschriften wordt over het algemeen meer in het Nederlands dan in het Fries geschreven.

Wel zijn er literaire tijdschriften in het Fries en er wordt behoorlijk veel literatuur en poëzie in het Fries geschreven.

Ook worden er veel Friese toneelstukken opgevoerd, waaronder openluchtspelen en veel amateurtoneel. Bijna elk dorp heeft wel zijn toneelgroep. Er is één gesubsidieerde Friese toneelgroep, *Tryater*. Ook *Achmea Culpa* is inmiddels professioneel te noemen, met toneelstukken die op locatie worden gespeeld, zoals aan de Waddenkust, of het kroegstuk *Kredo* dat elke keer in een ander café wordt gespeeld.

Daarnaast zijn er Friese bands en zangers die cd's maken en regelmatig optredens geven in het Fries, bijv. Gurbe Douwstra, Gerrit Breteler, Piter Wilkens, Doede Venema, Nynke Laverman.

De belangstelling voor de Friese voorstellingen en optredens is over het algemeen groot.

Friesland heeft inmiddels ook zijn supermodel, Doutzen Kroes, die het Fries regelmatig promoot.

Op sportgebied is vooral schaatsen populair. Als het in de winter een aantal dagen vriest, slaat de 'elfstedenkoorts' toe en wachten veel Friezen, en inmiddels ook Nederlanders, in spanning af of het ijs sterk genoeg zal zijn voor de *Elfstedentocht (Âlvestêdetocht)*, een schaatstocht van 200 kilometer langs de elf Friese plaatsen die vroeger stadsrechten hebben gekregen. Daar mogen om veiligheidsredenen niet meer dan16.000 mensen aan meedoen. Het aantal gegadigden is altijd veel hoger.

Een andere, typisch Friese sport, is kaatsen.

Dialecten binnen het Fries

Het Fries kent een aantal dialecten:

1. *Het Kleifries*, in de Kleistreek: het klei- en veenweidegebied vanaf Workum tot voorbij Dokkum
2. *Het Woudfries*, in de Friese Wouden: ten zuidoosten van de lijn Dokkum - Heerenveen
3. *Het Zuidwesthoeks*, in de Zuidwesthoek: ten zuiden van de lijn Workum - Heerenveen
4. *Hindeloopers* in Hindeloopen
5. *Aasters* en *Westers*, op Oost- en West-Terschelling
6. *Schiermonnikoogs*, ook wel Eilanders genoemd, op het eiland Schiermonnikoog

In de praktijk wordt vooral Kleifries en Woudfries gesproken, of een mengeling daarvan, vaak met Nederlandse invloeden. De officiële Friese standaardtaal, die wordt gebruikt als onderwijstaal en bestuurstaal, is ontwikkeld op basis van deze twee varianten.

In een aantal steden wordt het zogeheten Stadsfries gesproken. De verschillende vormen van Stadsfries zijn varianten van het Nederlands met

Friese elementen. Ze zijn rond de zestiende eeuw ontstaan als handelstaal.

Afstamming

Het Westerlauwers Fries stamt af van het Oudfries dat verwant was aan het Oudengels. Er bestaan nog steeds overeenkomsten tussen het Engels en het Fries.

Zo gebruikt men in het Fries en het Engels diftongen waar in het Nederlands een lange klinker oo wordt gebruikt, bijv. *ear* (Engels en Fries)-*oor*; *brea* (Fries), *bread* (Engels)-*brood*; *hear* (Fries en Engels)-*hoor*; *bean* (Fries en Engels)-*boon*; *lead* (Fries en Engels)-*lood*; *dea* (Fries) en *dead* (Engels)-*dood*.

Daarnaast spreekt men in het Fries en Engels een *ch/tsj* uit, waar dat in het Nederlands vaak een *k* is, bijv. *kaas*: *tsiis* in het Fries, *cheese* in het Engels; *kerk*: *tsjerke* in het Fries, *church* in het Engels.

Ook wat woorden op zich betreft, zijn er overeenkomsten: *sleutel* is *kaai* in het Fries en *key* in het Engels, samen is *tegearre* in het Fries en *together* in het Engels.

Klanken

Het Fries heeft klankonderscheidingen die het Nederlands niet heeft, zoals in *wiet* (nat), *wyt* (wit) en *wiid* (wijd), waarin de ie respectievelijk als diftong, kort en gerekt wordt uitgesproken.

Zoals iedere taal heeft ook het Fries woordgroepen en zinnen waarbij men aan de uitspraak kan herkennen of iemand een moedertaalspreker is of niet.

Zo is er in het Fries de beroemde zin: *Bûter, brea en griene tsiis, wa't dat net sizze kin, is gjin oprjochte Fries* (Boter, roggebrood en groene kaas, wie dat niet kan zeggen, is geen oprechte Fries.). De Friese aanvoerder Grutte Pier (Grote Pier) zou deze zin gebruikt hebben tijdens de oorlog tussen Friesland en de hertog van Saksen.

Daarnaast zijn er combinaties als *rea rikke rierreljirre* (rood gerookt rookvlees van een eenjarig rund), dat moeilijk is vanwegde de diftong rea en de medeklinkercombinaties *rj* en *lj*, of *lytse Ljouwerter strjitstientsjes* (kleine Leeuwarder straatsteentjes).

Wadlopers, Waddenzee / Waadrinners, Waadsee

Frísko

TEXT Miroslav Pavel

FOTO A VIZUALIZACE www.nieuwzaailand.nl, klaasamulder.wordpress.com/2012/03/18/nieuw-fries-museum/www.nieuwzaailand.nl

Bypass po frísku

Leeuwaarden plnil vždy úlohu hlavního města provincie Frísland. Tu má většina z nás spojenou s typickou modro-bílou vlajkou s červenými srdci. Město samo však již delší dobu strádá absencí svého vlastního přirozeného centra. Wilhelminaplein (Náměstí královny Wilhelmíny) roky připomínalo spíše holou pláň než reprezentativní a pulzující srdce města. To by se však zanedlouho mělo změnit, protože reurbanizace náměstí je již plném proudu.

Náměstí Wilheminaplein a Fríské muzeum, vizualizace / Het Wilhelminaplein met het Friese museum, visualisatie

Nová budova Fríského muzea / Nieuw bouw van het Friese museum

Na projektu spolupracují město Leeuwaarden, Nadace fríského muzea Leeuwarden a developersko-konzultační společnosti IPMMC vastgoed a Syntrus achmea. Každý z účastníků má ve svých rukách realizaci jedné části náměstí rozdělených podle jejich funkcí. Město Leeuwarden je zodpovědné za samotné náměstí, přilehající okolí a podzemní garáže. IPMMC vastgoed má na starosti obytnou a nákupní zónu. Syntrus achmea řeší rekonstrukci a propojení stávajícího obchodního centra Zaailand, které do současnosti vytvářelo spolu se soudní budovou dominantu náměstí. A konečně Nadace fríského muzea Leeuwarden, která je i jeho provozovatelem, je zadavatelem nové budovy národopisného muzea. Dohromady pak tyto části tvoří podobu nového srdce Leeuwardenu.

Výchozí premisou projektu byla rehabilitace území a navrácení jeho původních funkcí. Wilhelminaplein svou plochou pohlcovalo život, který se v jeho velikosti ztrácel. Stavby stojící na protilehlých stranách spolu nekomunikovaly. Dominanta náměstí – neoklasicistní justiční palác mohl hrdě stát v jeho čele, ale protilehlé obchodní centrum Zaailand a prostor mezi ním a centrem, vyplněný parkujícími auty, mu nebyly důstojnými partnery. Společenský či městský život jen stěží mohl vznikat na parkovišti. Wilhelminaplein se tak stalo pouhou křižovatkou s parkovištěm a místem, kterým obyvatelé procházeli, pokud se chtěli dostat nejkratší cestou z centra na hlavní nádraží. Jednou z největších kulturních událostí byl pak bleší trh, který, ač ve své podstatě bohulibá a mírumilovná činnost, zatloukl poslední hřebíček do rakve důstojnosti místa.

Ruiterskwartier Nieuw Zaailand

Architektonické, urbanistické a sociálně kulturní cíle byly tedy již od počátku reurbanizace prostor jasné.

Mecenášem a duší projektu je dnes již zesnulý fríský architekt Abe Bonemma, který před svou smrtí v roce 2001 odkázal peníze městu Leuuwarden s jedinou podmínkou: musí být využity na výstavbu nového Fríského muzea. Konečné rozhodnutí města o přeměně náměstí padlo v roce 2008. Dnes v roce 2011 je již projekt v plném proudu. Podzemní garáže byly rozšířeny a znovu otevřeny, stávající obchodní dům Zaailand zrekonstruován a nyní probíhají práce na samotném muzeu s náměstím a obchodních a bytových prostorách. Architektonické studio *Bonnema architecten* ve spolupráci s *Bierman Henket architecten* vyprojektovalo nový fríský svatostánek a jeho okolí. Muzeum, které tvoří protipól k justičnímu paláci, plní kromě své edukativní i komunikační funkci. Díky částečně prosklené fasádě a tím odkrytí vnitřních prostor navozuje iluzi propojení vnějšího prostoru náměstí s expozičními prostory. Vtipně se tak snoubí historie se současností.

Ke zlidštění území přispívá i plocha střechy, která je horizontálně předsunuta před plášť budovy a rámuje tak velký objem Wilhelminaplein do lidských měřítek. Stejný cíl si kladlo i architektonické studio *Soeters Van Eldonk architecten*, které projektovalo obytné bloky s komerčními prostory v přízemí. Jejich architektonické řešení vychází z reinterpretace okolní původní zástavby. Na rozdíl od muzea, které parafrázuje meziválečnou architekturu, jsou obytné bloky řešeny v duchu postmodernismu a zbaveny téměř jakéhokoliv ornamentu. Pokud je však přece jen nějaký ornament použit, je to ve smyslu návaznosti na kunsthistorické formy města než pro monofunkční okrášlení stavby samotné. Díky tomu, nejenže byl náměstí navrácen původní ráz, ale zároveň tak mohla vyniknout nová budova národopisného muzea, které bylo od počátku zamýšleno jako pulsující srdce města. Justiční palác naproti tomu opět našel důstojné partnery, se kterými vytváří znovuobjevený kulturně historický kontext. A ačkoliv jsou samotné stavby bytových bloků o 160 let mladší, dokázaly nalézt společné téma.

Podstatnou část projektu pak tvoří samotná reurbanizace náměstí. Hlavním cílem bylo navrácení komunikačních tras, které byly v důsledku velikosti plochy potlačeny. Uživatelé raději volili cesty podél Wilhelminaplein než přes jeho samotný střed. Tím vznikal pomyslný mrtvý bod. Obytné bloky situované na jedné straně náměstí svou hmotou prostor zlidšťují a zároveň z opačné strany vytváří novou nákupní třídu Ruiterskwartier zakončenou Rombardplein. Ty jsou dále propojeny menšími uličkami s Wilhelminaplein. Výsledkem je zintimnění a rozbití monofunkčnosti náměstí a vznik jednoduše dosažitelných cílů pro obyvatele města. Ve své podstatě jde o bypass na urbanistické úrovni, kdy díky vytvoření nových, obnovení starých a posílení fungujících tras byla schopnost náměstí pojmout příval obyvatel dokonce navýšena. Jedinou spornou otázkou však zůstává pozice oněch obytných bloků, které zapříčinily vyosení náměstí. Budova justičního paláce již neleží na středové ose Wilhelminaplein, ale byla opticky posunuta. Zda to bylo nevyhnutelné a nejlepší řešení, ukáže teprve čas.

Tento velkolepý projekt, jeden z největších v historii města, bude celý dokončen v roce 2013. Město tak konečně dostane moderní a důstojné centrum odpovídající požadavkům 21. století a bohaté historii Fríska. To vždy koketovalo s možností odtržení se a získání nezávislosti na Nizozemsku. Nové Fríské národopisné muzeum a srdce města jsou sice jen symbolické, ale zato hmatatelné vyjádření této národně romantické touhy. •

Friesland

TEKST Miroslav Pavel

FOTO EN VISUALISATIE www.nieuwzaailand.nl, klaasamulder.wordpress.com/2012/03/18/nieuw-fries-museum/www.nieuwzaailand.nl

Bypass op de Friese manier

Facade van de appartementenblokken / Průčelí apartmánových domů

Het nieuwe Wilhelminaplein / Obnovené náměstí

Leeuwarden heeft altijd als hoofdstad van de provincie Fryslân gefungeerd. Eén van de beroemdste kenmerken van de provincie is haar vlag, die uit blauwe en witte diagonale banen met rode pompeblêden ofwel hartjes bestaat. Toch mist de stad zelf al lang een eigen natuurlijk centrum. Het Wilhelminaplein leek al jarenlang meer op een lege vlakte dan op een representatief plein en pulserend hart van de stad. Maar dat zal binnenkort veranderen, omdat de reürbanisatie al in volle gang is.

Deelnemers aan het project zijn de gemeente Leeuwarden, de Stichting Fries Museum, IPMMC Vastgoed en Syntrus Achmea Vastgoed. Elk van deze deelnemers zorgt voor een deel van het project, dat volgens hun functie in vieren werd opgedeeld. De gemeente Leeuwarden is verantwoordelijk voor de inrichting van het plein, het omliggende openbare gebied en de parkeergarage. IPMMC Vastgoed bouwt de winkels en woningen. Syntrus Achmea zorgt voor de renovatie en nieuwe aanpassing van het bestaande winkelcentrum Zaailand. Dat vormde samen met het Paleis van Justitie van Leeuwarden tot nu de twee dominanten van het plein. En tenslotte is de Stichting Fries Museum de opdrachtgever van een nieuw Fries Museum. Deze deelprojecten vormen dan samen het nieuwe hart van Leeuwarden.

Het uitgangpunt van het project was de rehabilitatie van het gebied en het herstel van de oorspronkelijke functies van

Project Nieuw Zaailand / Projekt Nieuw Zaailand

Plan / Plán

het plein. Het Wilhelminaplein was zo groot dat enig stadsleven in zijn volume verloren ging. De gebouwen, die zich op de tegenover elkaar staande zijden bevinden, konden niet met elkaar communiceren. Het neoclassistische Paleis van Justitie had als dominante bovenaan het plein hebben moeten staan, maar omdat zijn partner het winkelcentrum was en er bovendien nog geparkeerde auto´s tussen stonden, kon het Paleis nooit een echte dominante zijn. Maatschappelijk of stedelijk leven kon daar nauwelijks bestaan. Daarom was het Wilhelminaplein alleen maar een kruispunt met een parkeerplaats. Inwoners gebruikten het slechts als ze de kortste weg van 'het centrum' naar het centraal station zochten. Hoewel de vlooienmarkt in principe gunstig leek, ging het hier toch meer om een aantasting van de waardigheid van het plein. Het was de laatste druppel die de emmer deed overlopen. Daarom zijn de architectonische, stedenbouwkundige en sociaal-culturele bestemmingen van de reürbanisatie vanaf het begin al duidelijk geweest.

De mecenas en de ziel van het project lag bij de overleden Friese architect Abe Bonnema, die nog voor zijn dood in 2001 geld aan de gemeente Leeuwarden heeft nagelaten. De enige voorwaarde was dat het geld voor de bouw van een nieuw Fries museum moest worden gebruikt. De definitieve beslissing werd in 2008 genomen door de gemeenteraad. Het project is op het moment van schrijven, juni 2011, al in volle gang. De ondergrondse garage werd vergroot en weer geopend. Het bestaande winkelcentrum Zaailand werd gerenoveerd. Nu is men bezig met de bouw van het nieuwe Friese museum, het plein zelf en met de winkels en woningen. Het architectenbureau *Bonnema Architecten* ontwierp in samenwerking met *Bierman Henket Architecten* het nieuwe Friese heiligdom en zijn omgeving. Het museum, dat een tegenpool van het Paleis van Justitie vormt, vervult naast zijn educatieve ook een communicatieve functie. Door de glazen openingen in de gevel van het museum en het aan het gezicht onttrekken van het interieur ontstaat er een binnen-buitenrelatie tussen het plein en de tentoonstellingszalen van het museum, tussen de stad en het museum en ook tussen het verleden en de toekomst. Met de overstekende daklijst, die het grote volume van het plein inperkt, wordt getracht de menselijke schaal terug te brengen op het Wilhelminaplein. Een gelijksoortige poging heeft ook het architectenbureau *Soeters Van Eldonk Architecten* ondernomen. Dit bureau ontwierp de appartementenblokken met winkels op de begane grond. De uiteindelijke oplossing gaat uit van een reïnterpretatie van de oorspronkelijke omliggende gebouwen. In tegenstelling tot het nieuwe museum, dat de architectuur van het Interbellum parafraseert, herinterpreteren de appartementenblokken hun omgeving en hebben nauwelijks, zoals het museum, een ornament. Als er toch een ornament wordt gebruikt, gaat dat niet om monofunctionaliteit, maar om een uiting van de verbinding met kunsthistorische vormen van de stad. Dankzij dit feit kan het nieuwe gebouw van het Friese museum uitblinken en krijgt het Paleis van Justitie eindelijk een waardige partner.

De reürbanisatie van het plein vormt een fundamenteel deel van het gehele project. Het hoofddoel is herstel van de toegangswegen tot het plein en de wegen op het plein zelf, die in het wijde oppervlak van het Wilhelminaplein verloren gingen. Inwoners gingen liever langs een van de zijden dan via het midden. Daardoor ontstond daar een dood punt. Het volume van de woningbouw maakt het gebied gebruiksvriendelijker en vormt bovendien de nieuwe winkelstraat Ruiterskwartier en het kleinere Rombardplein. Beide worden door straatjes met het Wilhelminaplein verbonden. Het resultaat is een groter aantal winkels, straatjes, woningen ofwel deelbestemmingen, die aantrekkelijker en gemakkelijk bereikbaar zijn. Wij kunnen hier wel spreken van een 'bypass' op stedenbouwkundig niveau. Door de aanleg van nieuwe wegen, het hernieuwen van oude en het aanbod van goed functionerende wegen wordt de aantrekkelijkheid van het plein voor de bewoners zelfs verhoogd. Het enige probleem dat resteert, is de verkeerde uitlijning van het plein. Het Paleis van Justitie staat niet meer op de middenas, maar werd optisch verplaatst door het volume van de woningbouw. Of dit de beste oplossing is, zal de tijd ons leren.

Dit grootscheepse project, dat één van de grootste in de geschiedenis van de stad is, zal geheel in 2013 worden voltooid. De stad krijgt dan eindelijk een modern en waardig centrum, dat aan de behoeften van de eenentwintigste eeuw en de rijke Friese geschiedenis voldoet. Fryslân wilde altijd graag onafhankelijkheid van Nederland verkrijgen. Het nieuwe Friese museum en het nieuwe hart van de stad zijn symbolistische maar ook tastbare uitingen van deze nationaal-romantische wens.

Frísko / Friesland

TEXT A FOTO Uitgeverij FOTOGREGOR, Dalibor Gregor FOTO & PUBLISHING

VERTALING VAN ANOTATIE Jana Červenková

Fríský kůň – černá perla (II. díl)

Nakladatelství FOTOGREGOR, Dalibor Gregor FOTO & PUBLISHING
Foto Ing. Dalibor Gregor
Text II. dílu Ing. Oldřich Kolovrat a kolektiv autorů

Volné pokračování úspěšné fotografické publikace *Fríský kůň – černá perla*. Trojjazyčné texty (v češtině, angličtině a němčině) Oldřicha Kolovrata, kolektivu autorů a fotografie Dalibora Gregora přibližují čtenářům fríského koně prostřednictvím různých slavností a společenských událostí, jako je fríská selská svatba v Joure, závody koňských spřežení ve starobylé vísce Norg nebo galashow „Noc černých perel" v Neustadtu.

Fríský kůň - černá perla (I. díl)

Nakladatelství FOTOGREGOR, Dalibor Gregor FOTO & PUBLISHING
Foto Ing. Dalibor Gregor
Text II. dílu Hana Herčíková

Jedinečná celobarevná fotografická publikace zavede čtenáře prostřednictvím trojjazyčných textů (v češtině, angličtině a němčině) Hany Herčíkové a fotografií Dalibora Gregora do světa odhalujícího veškerou znamenitost a ušlechtilost plemene fríských koní. Kniha zachycuje vztah přátelství mezi člověkem a koněm, ukazuje lásku člověka ke koním, odhaluje krásu a eleganci fríského koně. V knize se čtenář dočte rovněž o historii tohoto plemene, které po celé generace přitahovalo významné osobnosti, umělce i prostý lid. •

Het Friese paard – De Zwarte parel (deel II)

Uitgever FOTOGREGOR, Dalibor Gregor FOTO & PUBLISHING
Foto Ing. Dalibor Gregor
Tekst van deel II Ing. Oldřich Kolovrat en collectief

Vrij vervolg van de succesvolle fotografische publicatie *Het Friese paard – De Zwarte parel*. Drietalige teksten – in het Tsjechisch, Engels en Duits van Oldřich Kolovrat, collectief van auteurs en foto´s van Dalibor Gregor brengen het Friese paard dichter bij de lezers door een beschrijving van verschillende feesten en evenementen, zoals een Friese boerenbruiloft in Joure, wedstrijden van paardenspannen in het oeroude dorp Norg en de galashow „Nacht van de Zwarte parels" in Neustadt.

Het Friese paard – De Zwarte parel (deel I)

Uitgever FOTOGREGOR, Dalibor Gregor FOTO & PUBLISHING
Foto Ing. Dalibor Gregor
Tekst van deel I Hana Herčíková

Deze unieke fotopublicatie in kleur brengt de lezers door middel van drietalige teksten – het Tsjechisch, Engels en Duits van Hana Herčíková en foto´s van Dalibor Gregor in de wereld die de voortreffelijke eigenschappen en het edele karakter van het Friese raspaard laat zien. Het boek onthult de vriendschap en de liefde tussen mens en paard, ontsluiert de schoonheid en elegantie van het Friese paard. Het boek geeft de lezer ook informatie over de geschiedenis van dit ras, dat hele generaties van beroemde persone, kunstenaars en gewone mensen heeft geboeid.

Fríský kůň patří mezi nejstarší nizozemská plemena. Jeho kořeny sahají hluboko do minulosti. Dodnes jsou jasně patrné vlastnosti jeho dávných předků. Pochvalné zprávy nám o něm zanechali již staří Římané, kteří oceňovali jeho výkonnost. Ve středověku byl využíván především jako rytířský válečný kůň. Během Osmdesátileté války se Španělskem vzniklo díky křížení s andaluskými koňmi temperamentní a všestranné plemeno.

It Frysk Hynder is it âldste ynlânske hynsteras fan Nederlân. Syn woartels geane fier werom yn'e tiid. De Fries fan no fertoant noch hieltiten dúdlike oerienkomsten mei syn fiere foarâlden. Út âlde boarnen docht bliken dat it hynder al brûkt waard troch de Romeinen, dy't it hynder tige wurdearren. Yn de Midsieuwen waard de Fries benammen as kriichshynder brûkt. Yn de Tachtichjierrige Oarloch leveren krusings mei Spaanske hynders, benammen Andalûzjers yn de santjinde ieu in aktyf en alsidich type Fries op.

Het Friese paard is het oudste inlandse raspaard van Nederland. Zijn wortels gaan ver terug in de tijd. Tegenwoordig vertoont het nog steeds duidelijke overeenkomsten met zijn verre voorouders. Uit oude bronnen blijkt dat het paard al gebruikt werd door de Romeinen, die het paard zeer waardeerden. Ook in de Middeleeuwen werd de Fries vooral als krijgspaard gebruikt. Gedurende de Tachtigjarige Oorlog leverden kruisingen met Spaanse paarden, voornamelijk Andalusiërs, een actief en veelzijdig type Fries op.

Frisko / Friesland

TEXT Pavel Sýkora
FOTO Jitka a Pavel Sýkorovi

Frísko na lodi

Již koncem loňského roku jsme se na rodinné poradě rozhodli, že strávíme letošní letní dovolenou poznáváním Nizozemska. A jak ji strávit lépe, než alespoň částečně na lodi? Protože nám cestovní kancelář, kde jsme si loď rezervovali, jednoznačně doporučila Frísko, dorazili jsme jeden červencový pátek do Sneeku a vyzvedli si osmimetrovou lodičku *Harmony*, která se měla stát naším domovem po celý následující týden.

Pracovníci loděnice nás vzali na zkušební jízdu, kde nám německo-anglicko-česky vysvětlili základní ovládání lodi a popřáli šťastnou cestu. S trochou trémy jsme vyrazili přes jezero Snitser Mar a přes náš první zvedací most na jezero Terkaplester Puollen. Protože se již chýlilo k večeru, na nejbližším přírodním úvazišti jsme přenocovali.

Následující den jsme propluli ptačí rezervací Âlde Feanen a namířili do Leeuwardenu. Tato část cesty byla bohatá na technické zajímavosti. Za zmínku kromě jiného stojí impozantní otočný železniční most poblíž Grou (obr. 1), akvadukt Langdeel (obr. 2) či excentricky vyklápěný most Slauerhoffbrug v Leeuwardenu (obr. 3). Tam jsme přenocovali na městském úvazišti.

Další tři dny jsme pluli na jih. Cestou bylo opět co poznávat. V paměti nám utkvěl třeba moderní dům s doškovou střechou (obr. 4) nebo nocování na přírodním úvazišti na ostrově Marchjepôlle na největším fríském jezeře Tsjûkemar (obr. 5). Škoda, že nám počasí moc nepřálo, jinak bychom na pláži ostrova Marchjepôlle zůstali asi déle.

Nejjižnějším bodem naší plavby bylo město Lemmer. Počasí se bohužel ještě více zhoršilo a plavbu občas komplikoval poměrně silný západní vítr – například docela velkými vlnami na jezeře Hegemer Mar nebo ztíženým přistáváním k molům proti větru. I na zpáteční cestě jsme poznávali městečka a vesničky, kterými jsme proplouvali – například Woudsend s více než tři sta let starým, ale dosud funkčním větrným mlýnem 't Lam, či město Sneek, kterým jsme proplouvali kolem známé vodní brány, jež je pozůstatkem opevnění ze 17. století (obr. 6).

Nakonec jsme s trochou nostalgie v duši naši loď úspěšně odevzdali v loděnici a vyrazili na poznávání dalších zajímavých míst Nizozemska, tentokrát ovšem autem. •

1 2

3

TEKST Pavel Sýkora **VERTALING** Jana Červenková
FOTO Jitka en Pavel Sýkora

Friesland op de boot

Al eind vorig jaar hebben we, na familieberaad, besloten om de vakantie dit jaar te besteden aan een kennismaking met Nederland. En kan dit beter dan ten minste gedeeltelijk per boot? Omdat het reisbureau, waar we de boot hadden gereserveerd, ons unaniem Friesland had aanbevolen , kwamen we op een vrijdag in juli in Sneek aan, waar we een acht meter lange boot met de naam *Harmony* hebben opgehaald die voor de volgende week ons tehuis zou zijn.

4 5

6

Met de werknemers van de werf hebben we eerst een proefvaart gemaakt, tijdens welke ze ons in het Duits-Engels -Tsjechisch uitlegden hoe je met de boot moest omgaan, waarna ze ons een voorspoedige reis wensten. Een beetje zenuwachtig zijn we over het Snitser Mar en langs onze eerste ophaalbrug naar de Terkaplester Puollen op weg gevaren. Omdat het al donker werd, hebben we op de eerstvolgende natuur-aanmeerplaats overnacht.

De volgende dag zijn we door het vogelreservaat Âlde Feanen gevaren en verder naar Leeuwarden. Dit gedeelte van onze tocht was rijk aan technische bezienswaardigheden. Vermeldenswaard is de imposante draaibare spoorwegbrug vlak bij Grou (afb. 1), het aquaduct Langdeel (afb. 2) of de excentrisch ophaalbare Slauerhoffbrug in Leeuwarden (afb. 3). Daar hebben we op de stedelijke aanmeerplaats overnacht.

De volgende drie dagen zijn we naar het zuiden gevaren. Er was onderweg weer heel veel te zien. Wij kunnen ons bijvoorbeeld heel goed het moderne huis met een strodak (afb. 4) herinneren of de overnachting op de aanmeerplaats op het eiland Marchjepôlle op het grootste Friese meer (afb. 5). Jammer dat we niet veel geluk met het weer hadden, anders waren we op het strand van het eiland Marchjepôlle langer gebleven, denk ik.

Het zuidelijkste punt van onze tocht was de stad Lemmer. Het weer werd helaas nog slechter en de redelijk sterke westenwind maakte de vaart moeilijk – zoals de betrekkelijk hoge golven op Hegemer Mar of het tegen de wind afmeren aan het paalhoofd. Op de terugreis maakten we kennis met stadjes en dorpjes waar we doorheen voeren – zoals Woudsend met de meer dan drie honderd jaar oude maar tot vandaag werkende windmolen Mole ´t Lam, of de stad Sneek met de bekende Waterpoort, die een overblijfsel is van de stadsomwalling uit de 17de eeuw (afb. 6).

Tenslotte hebben we de boot met wat nostalgie in onze ziel maar met succes op de werf ingeleverd en hebben we onze kennismaking met verdere boeiende plaatsten van Nederland voortgezet, maar dit keer met de auto!

Literatura

ZPRACOVÁNÍ Petra Schürová **REPRODUKCE** wikipedia

Ukázku publikujeme s laskavým souhlasem nakladatelství Labyrint.

Jan Hulsker, *Deník v dopisech*

Nakladatelství Labyrint 2012
Překlad Petra Schürová
Původní nizozemské vydání
Jan Hulsker, *"Dagboek" van Van Gogh,*
Meulenhoff Amsterdam 1970

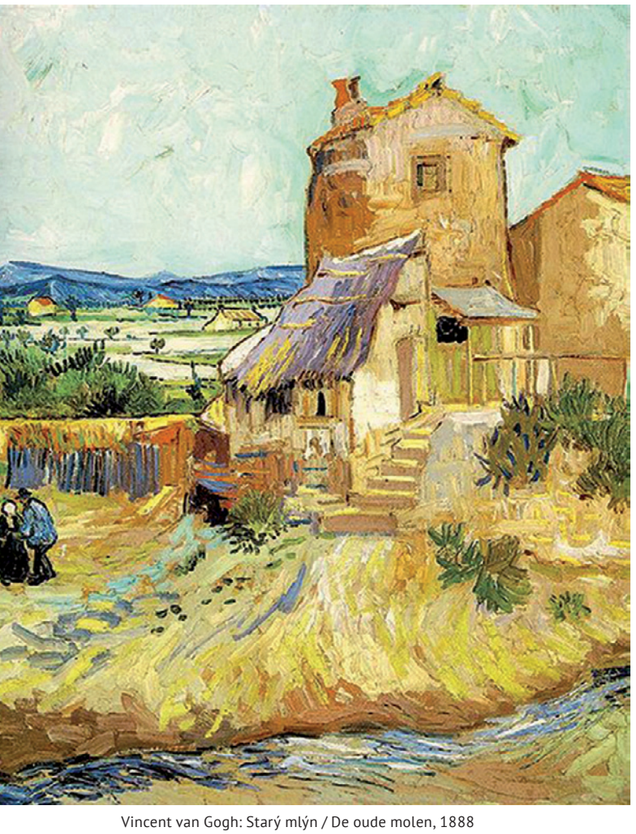

Vincent van Gogh: Starý mlýn / De oude molen, 1888

Dopis Vincenta van Gogha bratru Theovi z července 1880

Drahý Theo,

jsem zase, jak možná víš, zpátky v Borinage; otec mě přemlouval, abych raději zůstal v okolí Ettenu; řekl jsem ne a věřím, že jsem tak udělal nejlépe. Aniž bych se o to snažil, stal jsem se v rodině jakousi nemožnou a podezřelou osobou, někým, komu není radno důvěřovat; v jakém směru bych tedy, a pro koho mohl být jakkoli užitečný?

Proto – jak se domnívám – je nezbytné a nejlepší řešení a nejrozumnější východisko, když odejdu pryč a budu se držet ve značné vzdálenosti; jako bych neexistoval.

Co je pelichání u ptáků – období, kdy ztrácejí peří – to je pro nás, lidské bytosti, rána osudu nebo neštěstí: těžké časy. Člověk může v tom pelichání uvíznout, člověk se z něj také může vynořit obnovený, ale rozhodně ten proces nemůže probíhat veřejně; není právě zábavný, proto je třeba zmizet. Dobře, stane se tak.

Jakkoli je teď více či méně zoufale těžké získat znovu důvěru celé rodiny, která není zcela bez předností a jiných ctihodných a „elegantních" vlastností, přesto nezoufám zcela; doufám, že je to jen na čas, a pomalu, ale jistě se s tím nebo oním znovu obnoví porozumění.

Jde také o to, že bych chtěl, aby bylo obnoveno v první řadě vzájemné pochopení – ale neříkám, že ne více než to – mezi mnou a otcem, a dokonce mi na tom velmi záleží, aby se mezi námi obnovilo. Oboustranné chápání je nekonečně lepší než nedorozumění.

Co myslíš, je to, co se v člověku odehrává, vidět i navenek? Může v něm hořet veliký vnitřní oheň a nikdo se od něj nemůže ohřát, a kolemjdoucí nic nepostřehnou než trochu kouře nad komínem – a jdou dál svou cestou.

Nu, co se dá dělat? Udržovat oheň uvnitř, posilovat ho, trpělivě čekat – a přece s velkou netrpělivostí –, čekat, říkám, na ten okamžik, který kdoví kdy přijde – a hned zase zmizí? nebo zůstane? Kdo věří v Boha, čeká na hodinu, která dříve nebo později nastane. V tuto chvíli všechny moje záležitosti vypadají spíše špatně a je tomu tak už drahnou dobu a může to tak ještě dosti dlouho zůstat. Ale může se stát, že po čase, kdy se nic nedaří, se věci zase zlepší. Nepočítám s tím; možná se to nestane, ale kdyby nastala sebemenší změna k lepšímu, považoval bych to za výhru. Byl bych s tím spokojen a řekl bych: konečně! vidíš, přece jen něco.

Píšu ti tak trochu nazdařbůh, co mi do pera přijde; byl bych strašlivě rád, kdybys ve mně viděl něco jiného než jen povaleče. Ale přece je povaleč a povaleč? Jsou povaleči, kteří jimi jsou z lenosti a zbabělosti charakteru; jestli chceš, můžeš mě za takového budižkničemu považovat.

Je ale ještě jiný druh povalečů, to je takový povaleč, který je jím proti své vůli a přesvědčení, uvnitř ho sžírá velká touha po činu; který nic nedělá proto, že není schopen něco dělat, protože je jakoby uvězněný; protože nemá to, co by potřeboval, aby byl produktivní; protože ho osudové okolnosti k tomu předurčily. Takový povaleč mnohdy sám neví, co by mohl dělat, ale instinktivně to cítí: k něčemu přece jsem dobrý, já cítím, že mám důvod k existenci! Vím, že bych mohl být úplně jiným člověkem! Já vím, k čemu bych mohl být užitečný, čemu bych mohl prospět! Ve mně něco je, ať je to cokoli!

To je úplně jiný druh povalečů; jestli chceš, můžeš mě za takového považovat.

Pták v kleci ví zjara moc dobře, že existuje něco, k čemu by mohl být dobrý; velmi dobře cítí, že je třeba něco udělat, ale nemůže – co je to? Nemůže si vzpomenout; něco se mu vybavuje a pak si řekne: „Ostatní si dělají hnízda a přivádějí na svět mláďata a krmí je," a pak uhodí hlavou do mříží své klece. Ale mříže nepovolí a ptáka zachvátí bolest. „Podívejte se, takový budižkničemu," řekne jiný pták, který letí kolem, „ten se nepřetrhne." Ale vězeň žije dál, neumře, není na něm zvenčí vidět, co se děje uvnitř; má se dobře, vyhřívá se na sluníčku. Ale pak to přijde. Zaplaví ho vlny smutku. Děti, které se o jeho klec starají, říkají: vždyť má všechno, co potřebuje! Ale on sedí a kouká ven, na nebe, kde se sbírá bouřka, a cítí v srdci vzpouru proti osudu.

„Jsem zavřený v kleci, jsem v kleci, a podle vás mi nic nechybí, hlupáci! Mám všechno, co potřebuji! Ach, svoboda! Prosím, nechte mě, ať můžu být jako ostatní!"

A tak se zahálející člověk mnohdy podobá zahálejícímu ptáku. Já vím, vysvobození přijde, třebaže později. A reputace, která je právem nebo neprávem zničená, chudoba, shoda okolností, neštěstí – to všechno dělá člověka vězněm.

Člověk to nedokáže vždycky popsat, co to je, co ho věznì, co ho obehnalo zdí; jako by byl pohřbený, a cítil – nevím jaké – mříže, ploty, zdi.

Je tohle všechno vymyšlené? Je to jen fantazie? Myslím, že ne; člověk se ptá sám sebe: můj Bože, bude to trvat dlouho? je to navždycky? na věčnost?

Víš, co rozbíjí mříže vězení? Každá hluboká, vážná náklonnost. Být přáteli, bratry, mít rád – to otevírá dveře vězení suverénní silou, mocným kouzlem. Ale kdo to nemá, zůstane ve smrti. Tam, kde ožije náklonnost, vrátí se život.

Někdy se vězení jmenuje „předsudek, nedorozumění, osudová nevědoucnost, neznalost toho či onoho, nedůvěra, podezíravost, falešný stud".

Ale abych také mluvil o něčem jiném: jestli jsem já klesl, ty jdeš nahoru. A jestli jsem ztratil náklonnosti, tys je našel. Mám z toho radost, říkám to podle pravdy, těší mě to a bude mě to těšit vždycky. Kdybys byl málo vážný a málo hlubokomyslný, mohl bych se bát, že to nebude natrvalo, ale protože jsi velmi vážný a velmi hlubokomyslný, věřím, že to bude trvat i nadále. Jenom – kdyby to bylo pro tebe možné – kdybys ve mně mohl vidět něco jiného než povaleče té špatné sorty, to by mi bylo milé. A kdybych pro tebe také někdy mohl něco udělat, být v nějakém směru užitečný, víš, že jsem ti vždy k dispozici. Jako jsem já přijal, co jsi mi dal, tak i ty, v případě, že bych ti mohl být jakýmkoli způsobem nápomocný, mě o to požádej; budu šťastný a budu to považovat za důkaz důvěry. Jsme poměrně daleko od sebe a v některých věcech se naše názory mohou rozcházet, přesto však jednoho dne může být jeden z nás užitečný tomu druhému.

Vincent

nl →

Jan Hulsker (1907–2002), nizozemský kunsthistorik, se Vincentem Van Goghem zabýval od 50. let 20. století. Stál u založení Muzea Vincenta van Gogha v Amsterdamu a nadace Stichting Vincent van Gogh. K jeho nejdůležitějším životním úkolům patří katalogizace Van Goghových obrazů a datace Van Goghových dopisů.
Vincent van Gogh si nepsal deník, psal takřka denně dopisy přátelům, rodičům a sourozencům a především bratru Theovi, které odrážejí všechny jeho myšlenky a vycházejí z hloubky duše, ale také popisují Vincentovy všední starosti, které doprovázejí jeho práci – úvahy týkající se volby tématu a barev, vidění a chápání přírody a lidí. Fragmenty dopisů jsou chronologicky doprovázeny údaji o odpovídajících obdobích ve Vincentově životě.

Literatuur

BIJGEWERKT DOOR Petra Schürová **REPRODUCTIES** wikipedia

Dit fragment werd gepubliceerd met de welwillende medewerking van uitgeverij Labyrint.

Jan Hulsker, *Deník v dopisech*

Uitgeverij Labyrint 2012
Vertaling Petra Schürová
Oorspronkelijke Nederlandse uitgave
Jan Hulsker, *"Dagboek" van Van Gogh,*
Meulenhoff Amsterdam 1970

Een van de brieven van Vincent aan zijn broer Theo, juli 1880

Waarde Theo,

Ik ben, zoals je misschien weet, terug in de Borinage; vader sprak me er over om liever in de buurt van Etten te blijven; ik heb neen gezegd en ik geloof op die manier het best gehandeld te hebben. Onwillekeurig ben ik in de familie min of meer een onmogelijk en verdacht soort persoon geworden, hoe dan ook iemand in wie men geen vertrouwen heeft; in welk opzicht zou ik dus, voor wie ook, op enige manier van nut kunnen zijn?

Daarom, ben ik geneigd te geloven, is het maar nuttig en de beste oplossing en het verstandigst dat ik weg ga en mij op een behoorlijke afstand houd; dat ik als het ware niet besta.

Wat de rui is voor de vogels - de tijd waarin ze van veren verwisselen - dat is de tegenslag of het ongeluk, de moeilijke tijd voor ons, menselijke wezens. Men kan in die ruitijd blijven, men kan er ook als vernieuwd uit te voorschijn komen, maar in elk geval gebeurt dat niet in het openbaar; het is niet bepaald amusant, daarom is het zaak te verdwijnen. Goed, het zij zo.

Hoewel het nu iets min of meer wanhopig moeilijks is het vertrouwen terug te winnen van een hele familie die niet ontbloot is van vooroordelen en andere even eerzame en fashionable' eigenschappen, toch wanhoop ik niet geheel en al dat op den duur, langzaam maar zeker, de goede verstandhouding met die of gene zal worden hersteld.

Het is dan ook zo dat ik wel zou willen dat in de eerste plaats de goede verstandhouding - om niet te zeggen meer dan dat zou worden hersteld tussen vader en mij, en verder zou ik er evenzeer op gesteld zijn dat ze zich tussen ons beiden herstelt. Goede verstandhouding is oneindig beter dan misverstand.

Goed, wat wil je, wat in ons innerlijk gebeurt, is dat ook van buiten zichtbaar? Je kunt een groot vuur in je zieljieb- ben en niemand komt zich er ooit aan warmen, en de voorbijgangers zien niets dan een beetje rook boven uit de schoorsteen komen en gaan huns weegs.

Welnu, wat te doen? het vuur van binnen onderhouden, zout in zichzelf hebben, geduldig wachten - en toch met hoeveel ongeduld - wachten zeg ik op het ogenblik dat wie maar wil er zal komen zitten, wie weet er zal blijven? Wie in God gelooft, wacht op het uur dat vroeg of laat zal aan breken. Voor het ogenblik echter schijnen al mijn zaken slecht te gaan en zo is het al gedurende een niet onaanzienlijke tijd geweest en zo kan het nog een tamelijk lange tijd blijven. Maar mogelijk dat nadat alles mis schijnt te zijn gegaan, alles vervolgens beter gaat. Ik reken er niet op; misschien zal het niet gebeuren, maar in het geval dat er enige verandering ten goede zou komen, zou ik het als even zoveel winst beschouwen. Ik zou er voldaan over zijn en zeggen: eindelijk! zie je, er was dus toch iets.

Ik schrijf je zo maar een beetje wat me in de pen komt; ik zou erg blij zijn als je in mij iets meer kon zien dan een nietsdoener. Tussen nietsdoeners en nietsdoeners is immers een groot verschil? Er zijn er die nietsdoeners zijn uit luiheid en lafheid van karakter; als je wilt kun je me voor zo een houden.

Er is ook een ander soort nietsdoener, de nietsdoener tegen wil en dank, die innerlijk verteerd wordt door een groot verlangen naar actie; die niets doet omdat hij niet in staat is iets te doen, omdat hij als het ware ergens in gevangen zit; omdat hij niet datgene bezit wat hij nodig heeft om productief te zijn; omdat de noodlottige omstandigheden hem daartoe veroordeeld hebben, zulk een weet zelf niet altijd wat hij zou kunnen doen, maar hij gevoelt bij instinkt: toch ben ik wel ergens goed voor, ik voel dat ik een reden van bestaan heb! Ik weet dat ik een geheel ander mens zou kunnen zijn! Waartoe zou ik dus van nut kunnen zijn, waartoe zou ik kunnen dienen! Er is iets in mij, wat is het toch!

Dat is een heel ander soort nietsdoener ; als je wilt kun je me voor zo een houden.

Een vogel in een kooi in de lente weet heel goed dat er iets is waarvoor hij zou kunnen dienen; hij voelt heel goed dat er iets te doen valt, maar hij kan het niet doen; wat is het?

Hij herinnert het zich niet goed; dan heeft hij vage ideeën en zegt: "de anderen maken hun nest en brengen jongen voort en voeden ze op", en dan stoot hij zijn kop tegen de tralies van de kooi. Maar de kooi blijft en de vogel is dol van pijn.

'Kijk eens wat een nietsdoener' zegt een andere vogel die voorbijvliegt, 'die daar is een soort rentenier.' Toch blijft de gevangene in leven, hij sterft niet, niets blijkt van buiten van wat er in hem omgaat, hij maakt het goed, hij is vrolijk in de stralen van de zon. Maar dan komt de tijd van de trek. Vlagen van neerslachtigheid. Maar, zeggen de kinderen die hem in zijn kooi verzorgen, hij heeft toch alles wat hij nodig heeft? Maar hij zit naar buiten te kijken naar de lucht waar een onweer dreigt en hij voelt de opstand tegen zijn lot in zijn binnenste. 'Ik zit in een kooi, ik zit in een kooi, en mij ontbreekt dus niets, stommelingen! Ik heb alles wat ik nodig heb ! Och, vrijheid alsjeblieft, laat mij een vogel zijn als de andere!'

Zo lijkt een nietsdoend mens soms op een nietsdoende vogel. Ik weet het, er is ook de bevrijding, de late bevrijding. Een reputatie die terecht of ten onrechte bedorven is, de armoede, de samenloop van de omstandigheden, het ongeluk - dat is wat mensen tot gevangenen maakt.

Men zou niet altijd kunnen zeggen wat het is dat je insluit, je ommuurt, je schijnt te begraven, maar je voelt toch ik weet niet welke tralies, welke hekken, welke muren.

Is dit alles verbeelding,fantazie? Ik denk het niet; en je vraagt je af: mijn God, is het voor lang, is het voor altijd, voor de eeuwigheid?

Weetje wat de gevangenis doet verdwijnen? dat is elke diepe, ernstige genegenheid. Vrienden zijn, broeders zijn, liefhebben, dat opent de gevangenis met een souvereine macht, met een machtige betovering. Maar wie dat niet heeft, blijft in de dood.

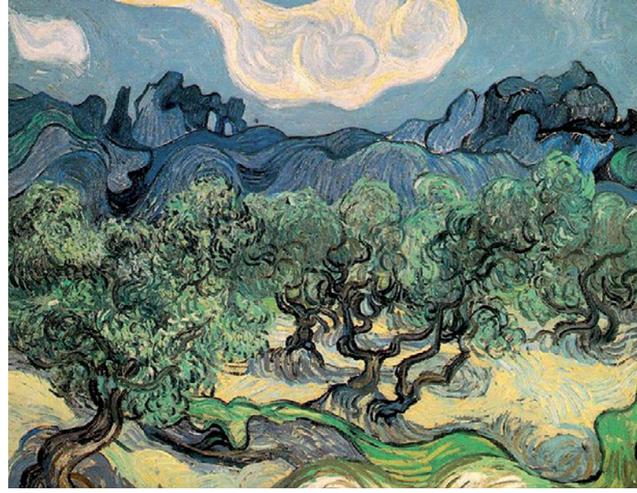

Vincent van Gogh: Olijfbomen in berglandschap, juni 1889 / Olivovníky v horské krajině, červen 1889

Daar waar de genegenheid herleeft, herleeft het leven.

Ook heet de gevangenis soms: vooroordeel, misverstand, noodlottige onwetendheid betreffende het een of ander, wantrouwen, valse schaamte.

Maar om over wat anders te spreken: als ik omlaag ben gegaan, jij aan de andere kant bent omhoog gegaan. En als ik genegenheden heb verloren, heb jij er gewonnen. Daar ben ik blij om, ik zeg het naar waarheid, en het zal mij altijd blijven verheugen. Als je weinig ernstig en weinig diepzinnig was, zou ik kunnen vrezen dat het niet blijvend was, maar omdat ik denk datje wel heel ernstig en heel diepzinnig bent, ben ik geneigd te geloven dat het zal voortduren. Alleen, als het je mogelijk werd in mij iets anders te zien dan een nietsdoener van de kwade soort, zou het mij verheugen. En als ik ooit iets voor jou zou kunnen doen, je in enig opzicht van nut zijn, weet dan dat ik tot je beschikking ben. Zoals ik heb aangenomen wat je me gegeven het, zo zou jij, in het geval ik je op de een of andere manier van dienst kon zijn, het mij kunnen vragen ; ik zou er blij om zijn en het beschouwen als een bewijs van vertrouwen. Wij zijn tamelijk ver van elkaar verwijderd en wij kunnen in sommige opzichten verschillende inzichten hebben, maar niettemin zou op een bepaald ogenblik, op een bepaalde dag, de een de ander van dienst kunnen zijn.

Vincent

Jan Hulsker (1907–2002), Nederlandse kunsthistoricus, werkte sinds de jaren vijftig aan het Van Gogh-onderzoek; de oprichting van het Van Gogh-museum in Amsterdam en de Stichting Vincent van Gogh, alsmede de catalogisering van Van Goghs schilderijen en de datering van Van Goghs brieven waren zijn belangrijkste levenstaken.
Vincent van Gogh hield geen dagboek bij, maar schreef brieven, die hij haast dagelijks aan zijn vrienden, familieleden en vooral aan zijn broer Theo schreef. Deze weerspiegelen niet alleen het rijk van zijn gedachten en ideeën, zoals die diep in de ziel van de auteur besloten lagen, maar ze beschrijven ook zijn alledaagse zorgen en begeleiden zijn werk met details over de keuze van thema's, kleuren, het zien en begrijpen van de natuur en mensen. De fragmenten van de brieven zijn chronologisch voorzien van een samenvatting van de desbetreffende tijdspanne van Vincents leven.

Nakladatelství Galén 2012
Překlad Petra Schürová
Původní nizozemské vydání
Erwin van Meekeren, *Leven en ziektegeschiedenis van Vincent van Gogh* (*'Een rollende steen gadert geen mos'*),
Uitgeverij Benecke 2003

ZPRACOVÁNÍ Petra Schürová

Ukázku publikujeme s laskavým souhlasem nakladatelství Galén.

Erwin van Meekeren:

Život a diagnóza Vincenta van Gogha, „Kámen v pohybu neobrůstá mechem“

Psychiatrická diagnóza: úvod

Mnozí autoři začínají Vincentův chorobopis v okamžiku, kdy si uřízl kousek ušního lalůčku, po události, která je patrně z jeho života nejvíce známá. Vincentovi tehdy bylo 35 let. Pak následovaly nejvýraznější krize a Vincent byl několikrát umístěn do nemocnice, z toho přibližně rok – dobrovolně – do ústavu pro duševně choré u Saint-Rémy, vzdáleném 25 kilometrů od Arles. Jeho tehdejší lékaři popisují jeho stav jako mánii a delirium („manie aiguë avec délire généralisé“) a byli toho názoru, že jde o diagnózu epilepsie. Mnozí považují tuto diagnózu za správnou i dnes. Neurolog a znalec Van Gogha Voskuil ale došel k jinému závěru: „Van Gogh jistě epilepsii neměl podle dnes používaných a nejčetnějších nosologických kategorií“ (nosologie – nauka o chorobách, klasifikaci těchto chorob a onemocnění, pozn. překl.). Dochází k závěru, že „podle současných kritérií a klasifikace epilepsie nelze nezvratně diagnostikovat van Goghovy symptomy jako epileptického charakteru“. Symptomy jsou podle něj částečně následkem epileptické aktivity (dílem motorického nebo komplexního typu), ale vychází především ze souhry faktorů. V roce 1992 napsal Voskuil odpověď na reakce na svůj článek „Medicínský případ Theo van Gogh“ v *Nizozemském zdravotnickém časopisu*, že „by bylo dobře, kdyby se ještě dnes nějaký zainteresovaný psychiatr Vincentovou diagnózou zabýval“. Udává několik svých pozorování a dochází k závěru: „Na základě současného vývoje v názorech týkajících se hraničních oblastí mezi epilepsií a psychiatrií je adekvátní nezavrhovat epileptické jevy u diagnostiky Van Gogha, ale zasadit je do rámce většího biologicko-psychiatrického celku, v němž mohou být součástí také depresivita, psychotické jevy a poruchy kontroly impulsů.“

My dnes víme, zejména díky uveřejnění *Dopisů*, mnohem víc o Vincentově životním příběhu než lékaři v jeho době. *Dopisy* jsou důležitým zdrojem informací, nejen proto z nich bude v této knize hodně citováno. Kromě toho došlo k mimořádnému pokroku v medicínských a psychiatrických znalostech, můžeme tedy psychické jevy posuzovat cíleněji.

Začíná-li se s diagnózou v okamžiku, kdy si Vincent odřízl kus ušního lalůčku, získá tento incident příliš velký důraz a je vytržen z kontextu. Může také dojít k přehlédnutí některých nemocí nebo poruch osobnosti. V této knize bude případ Van Gogh odkrýván postupně, jedna vrstva za druhou. Co bylo před roztržkou s Gauguinem? O čem se můžeme z Van Goghova životního příběhu poučit? Teprve tehdy, až vyvodíme nejdůležitější závěry, přejdeme k popisu Vincentových příznaků nemoci. Z toho vyplývající konkluze budou připojeny k závěrům z období před rozchodem s Gauguinem. Pak bude obraz kompletní. Samozřejmě jde o konstrukci – kvůli logické stavbě příběhu, který vyústí v bohatý biologicko-psychiatrický celek. V něm pak budou defilovat biologické, psychologické a sociální faktory. •

Erwin van Meekeren (*1955)

Nizozemský psychiatr, je specialistou na poruchy osobnosti a mj. předsedá společnosti Triade Borderline, sdružení pro pacienty, rodinné příslušníky a sociální pracovníky zabývající se poruchou osobnosti, výměnu zkušeností a vědecký výzkum. Kromě toho je velkým obdivovatelem Vincenta van Gogha.

Nederlandse psychiater, is o.a. voorzitter van het landelijk Triade Borderline, een platform voor patiënten, familieleden en hulpverleners met betrekking tot persoonlijkheidsstoornissen, hij is een voorstander van overleg en uitwisseling van ervaringen, en verricht wetenschappelijk onderzoek. Daarnaast is hij een groot bewonderaar van Vincent van Gogh.

Uitgeverij Galén 2012
Vertaling Petra Schürová
Oorspronkelijke Nederlandse uitgave
Erwin van Meekeren, *Leven en ziektegeschiedenis van Vincent van Gogh* (*'Een rollende steen gadert geen mos'*)
Uitgeverij Benecke 2003

BIJGEWERKT DOOR Petra Schürová **REPRODUCTIE** wikipedia

Dit fragment werd gepubliceerd met de welwillende medewerking van uitgeverij Galén.

Ziektegeschiedenis, inleiding

Vele auteurs laten de ziektegeschiedenis van Vincent van Gogh beginnen bij het afsnijden van een deel van zijn oor, een gebeurtenis waar hij wellicht het meest om bekend is. Vincent is dan ruim 35 jaar oud. Daarna volgen de opvallendste crises in zijn leven en wordt Vincent enkele malen opgenomen in ziekenhuizen, waaronder ongeveer een jaar - vrijwillig - in het krankzinnigengesticht bij Saint-Rémy, 25 kilometer van Arles. Zijn toenmalige artsen beschreven zijn toestand als manisch-delirisch (‘manie aiguë avec délire généralisé’) en meenden dat de diagnose epilepsie moest zijn. Door velen wordt dit tegenwoordig nog steeds als belangrijkste diagnose gezien. De neuroloog en Van Gogh-kenner Voskuil concludeert echter: ‘Van Gogh had zeker geen epilepsie volgens heden ten dage gangbare en meest voorkomende nosologische categorieën.’ Hij concludeert ook dat ‘volgens de hedendaagse criteria en classificatie van epilepsie de symptomen van Van Gogh niet onmiskenbaar als van epileptische aard te diagnosticeren zijn’. De symptomatologie is volgens hem gedeeltelijk het gevolg van epileptische activiteit (van het partieel motorische of partieel complexe type), maar is vooral terug te voeren op een samenspel van factoren. In 1992 schrijft Voskuil in antwoord op reacties op zijn artikel ‘Het medische dossier van Theo van Gogh’ in het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* dat ‘het goed zou zijn dat heden ten dage nog eens een geïnteresseerde psychiater zich over de psychiatrische diagnostiek van Vincent buigt’. Hij geeft zelf enkele overwegingen en besluit als volgt: ‘Op grond van de recente ontwikkelingen in de opvattingen betreffende het grensgebied tussen epilepsie en psychiatrie lijkt het adequaat om epileptische verschijnselen bij de diagnostiek van Van Gogh niet te verwerpen maar in te kaderen in een groter biologisch-psychiatrisch geheel, waarvan ook de depressiviteit, psychotische verschijnselen en stoornissen in de impulscontrole een onderdeel kunnen uitmaken.’

We weten nu, met name dankzij de uitgave van *De Brieven*, veel meer over zijn levensgeschiedenis dan zijn artsen destijds. *De Brieven* vormen een belangrijke bron van informatie en er zal in dit boek dan ook veel uit geciteerd worden. Daarnaast is er enorme vooruitgang geboekt in onze medische en psychiatrische kennis en kunnen we nu veel gerichter oordelen over psychische verschijnselen.

Door de ziektegeschiedenis pas bij het afsnijden van zijn oorlel te laten beginnen krijgt dit incident te veel lading en wordt het uit de context gehaald. Ook kunnen daardoor bepaalde ziekten en stoornissen in de persoonlijkheid gemist worden. In dit boek zal schil voor schil de casus-Van Gogh afgepeld worden. Wat gebeurde er voorafgaande aan de breuk met Gauguin? Wat kunnen we leren van Van Goghs levensgeschiedenis? Pas als daaruit de belangrijkste conclusies getrokken zijn, wordt het verdere verloop van Vincents ziekteverschijnselen beschreven. De hieruit voortvloeiende conclusies worden toegevoegd aan die uit de periode van vóór de breuk met Gauguin. Zo moet het plaatje compleet worden. Natuurlijk is er dan sprake van een constructie, een die de logische opbouw van het verhaal dient en die moet leiden tot een genuanceerd biologisch-psychiatrisch geheel. Zoals dat gebruikelijk is, zullen biologische, psychologische en sociale factoren de revue passeren.

Vincent van Gogh: Zelfportret met verbonden oor / Vlastní podobizna se zavázaným uchem, 1889 (detail)

Literatura

ZPRACOVÁNÍ Jitka Růžičková FOTO Michaela Danelová, České centrum

Ukázku publikujeme s laskavým souhlasem nakladatelství Dauphin.

Peter Terrin, *Hlídač*

Nakladatelství Dauphin, Praha – Podlesí 2012
Překlad Jitka Růžičková
Původní nizozemské vydání
Peter Terrin, *De bewaker,* De Arbeiderspers
Amsterdam, 2009

Kapitola 11

Když oči znovu přivyknou skoro absolutní tmě v podzemí, spatřím Harryho skrytého za balenou vodou. Všechno napětí z něho spadlo, rukou namířenou k bráně se ochable opírá o láhve.

Podařilo se, výstřel nepadl.

Mezi námi na zemi vidím tmavou skvrnu. Pořád ještě zmožený všemi těmi událostmi nemám sílu hádat, co by to mohlo být; prozatím se spokojím s konstatováním: tmavá skvrna. Čekám bez hnutí, až se Harry otočí a všimne si jí. Neznámá vůně mi zatím váhavě proudí do nosu a dráždí mě. Málem se mi podlomí kolena, když mi dojde, že jsem ucítil jahody. Ta představa je k nevydržení. Samovolně zamířím tím směrem. Lícní kosti se mi chvějí, ústa mám okamžitě plná slin.

Harry si toho taky stihl všimnout, a aniž by jeden z nás promluvil, dřepíme najednou oba dva nad skvrnou a zíráme ohromeně na tmavě rudou hmotu, z níž tu a tam trčí střep.

„Cítím jahody."

„Jenom klid," nabádá mě Harry.

Nechápu, proč drží ruku na pistoli.

„Dojdi pro lžíci. Počkám na tebe. Slibuju."

Zatímco spěchám do pokoje, zkouším si vzpomenout, jak už jsme tu dlouho a kdy jsme naposledy ochutnali cukr. Vzpomínám si jen mlhavě, nedokážu mozek odpoutat od toho, co nás čeká. Najdu kávovou lžičku, jedinou, co máme, je pokrytá hnědou usazeninou, používáme ji spíš výjimečně. Běžím s ní nazpátek.

„Vyndal jsem pár střepů." Kousky skla, olízané nebo otřené prstem, si naskládal k nohám jako ohryzané kuřecí kosti. „Víc jsem neměl," ujišťuje mě. „Jenom z toho skla."

Sednu si na bobek proti němu. „Jak to uděláme?" zeptám se. Mám na mysli, jestli marmeládu přendáme do jiné nádobky a schováme si ji na chleba s máslem. Kolik jí budeme jíst denně? Jednu lžičku dohromady, každý po lžičce? Je třeba si to dobře promyslet, v hlavě mi ale hučí tak, že se nedokážu zeptat.

Harry opatrně ponoří lžičku do kašovité hmoty a přiblíží ji ke mně, myslím, že na oplátku za to, co stihl slízat ze střepů. Jakmile ucítím v puse jahodovou hmotu, zapomenu na kousky skla, zatlačím jazykem proti patru a mocně polknu. Projede mnou šok, ústa se mi samovolně otevřou, chuť je tak výrazná, že je třeba se jí částečně zbavit: sedím a vydechuju jahody a cukr jako když supí pes, aby se ochladil. V žilách cítím euforii, Harry si mezitím taky nabere. Dívá se mi přitom přímo do očí. Víme přesně, co ten druhý cítí.

Ještě jednu lžičku, pro mě.

V nábožném tichu a souznění, skoro jako bychom dodržovali jakýsi rituál, všechno sníme. Lžička pro Harryho, lžička pro mě. Rozlehlý suterén zmizí ve vlastní prázdnotě. Odkud vzal řidič dodávky marmeládu, nás netrápí ani v nejmenším. V posledních seškrabaných zbytcích je betonový prach, ale nám to nevadí, v slaďounkém rosolu se snadno spolkne a jeho pachuť se rozplyne.

Miroslav Táborský, Noc literatury / Nacht van literatuur 2012

Peter Terrin (*1968, Gent)

je vlámský (tedy belgický, nizozemsky píšící) spisovatel. Debutoval v roce 1998 a dosud mu vyšlo pět románů a dvě sbírky povídek. Ve všech autorových knihách je čtenář konfrontován se svými strachy v nejrůznějších obměnách. Stylem psaní bývá přirovnáván k Willemu Frederiku Hermansovi, Franzi Kafkovi a Albertu Camusovi.
Za román *Hlídač* získal Peter Terrin roku 2010 Cenu Evropské unie za literaturu. V roce 2012 publikoval rovněž svůj posledním román *Post mortem*, za který obdržel literární cenu AKO-literatuurprijs 2012.
V květnu 2012 navštívil Peter Terrin katedru nederlandistiky Univerzity Palackého v Olomouci a v Praze osobně prezentoval český překlad knihy *Hlídač*, z níž během Noci evropské literatury předčítal známý český herec Miroslav Táborský.

TEXT Peter Terrin
PŘEKLAD Jitka Růžičková

Praha, vzpomínky.

Slovo *Hlídač*, jak se v překladu do češtiny jmenuje můj román *De bewaker*, zní Vlámům bojovně. Vydal jsem se na třídenní návštěvu Prahy s cílem na knihu stejně tak bojovně upozornit, kteryžto počin se zdařil jen zčásti...

Na co z téhle cesty budu ještě po letech vzpomínat? Bezesporu na pohostinnost André Hebbelincka a jeho asistentky Andrey Bednářové z Vlámského zastoupení v Praze. Jejich nadšení mě přesvědčilo, že jsem se rozhodl prověřit svůj strach z létání. Nebojím se až tolik létat, jako spíš jen tak se nechat spolknout kovovým doutníkem. Jakmile totiž kola opustí asfaltovou dráhu, jste v pasti, vydáni napospas odborným úvahám a dobrým úmyslům spousty neznámých lidí, jakož i zdrcujícímu množství techniky, o přitažlivosti zemské ani nemluvě. Můj strach z létání je klaustrofobní povahy. Už během krátkého letu z Irska pět dní před 11. zářím 2001 ve mně vědomí, že nemohu otevřít dveře, kdy se mi zachce, vyvolalo potlačovaný záchvat paniky, nekonečný zápas se sebou samým, z něhož jsem nevyšel zcela bez úhony. Tentokrát, o 11 let později, jsem si vypomohl farmaceuticky. Ještě s lehkou hlavou jsem z taxíku vrhl první pohled na město, které skrze můj obdiv ke Kafkovi nabralo mytických proporcí.

Na mlčenlivou, poklidnou architekturu, tak typickou pro střední Evropu, budu vzpomínat zcela jistě. I jak se Češi, hokejoví nadšenci, během mistrovství světa halasně radovali z vítězství nad Švédy. Připomenu si silně nalíčenou japonskou nevěstu, kterak se nechává i se svým nastávajícím náležitě fotografovat a natáčet v jedné z velkolepých, kdysi soukromých terasovitých zahrad, kde následně proběhne svatební obřad. Svažité zahrady ve stínu hradního komplexu nad nimi, kdy mi znovu vytanul na mysli *Zámek*. Hřmotný hlas a upřímný smích Miroslava Táborského, místního Roberta de Niro, který předčítal ukázky z *Hlídače* během Evropské noci literatury. Sokoly hnízdící vysoko na disneyovské fasádě výstaviští budovy, v níž mě v rámci pražského knižního veletrhu vřele zpovídala nederlandistka Veronika ter Harmsel Havlíková. Případně ochmýřenou tvář šoféra, který s námi svištěl po příšerných autostrádách až do Olomouce, kde následoval rozhovor se skupinkou asi deseti inteligentních studentek univerzity v bezchybné nizozemštině.

To vše v ostrém kontrastu s nepřítomností a tichem ze strany nakladatele. Do dnešního dne se nepokusil jediným stručným e-mailem navázat kontakt ani se nijak nepodílel na pražských aktivitách, aby na bezesporu velmi pěkně vydanou knihu svého nakladatelství pomohl upoutat pozornost médií a veřejnosti. O to víc budu vzpomínat na skromnost, vstřícnost a vynaloženou snahu ostatních Čechů i na to, s jakým zápalem se mnou hovořili mým jazykem.

Jak už jsem se zmínil, vydal jsem se do Prahy s cílem bojovně upozornit na knihu *Hlídač*, kteryžto počin se zdařil jen zčásti... •

nl →

Uitgeverij Dauphin, Praha – Podlesí 2012
Vertaling Jitka Růžičková
Oorspronkelijke Nederlandse uitgave
Peter Terrin, *De bewaker*, De Arbeiderspers
Amsterdam, 2009

Literatuur

BIJGEWERKT DOOR Jitka Růžičková FOTO Michaela Danelová, České centrum

Dit fragment werd gepubliceerd met de welwillende medewerking van uitgeverij Dauphin.

Peter Terrin, *Hlídač*

Hoofd 11

Als mijn ogen gewend zijn aan de bijna-duisternis van de kelderverdieping, zie ik Harry in dekking achter het water. Alle spanning is van hem afgevallen, slap rust zijn arm op de flessen, gericht naar de poort.

Er is geen schot gelost, en succes.

Tussen ons in ligt een donkere vlek op de grond. Nog aangeslagen van de gebeurtenissen ontbeer ik de kracht om mij af te vragen wat het kan zijn; voorlopig kom ik niet verder dan de vaststelling: een donkere vlek. Ik wacht ter plekke, tot Harry zich zal omkeren en de vlek opmerken. Een vreemde geur dringt in mijn neus, weifelend, plagend. Het schijnt me toe dat ik alsnog door mijn knieën zal knikken wanneer ik plots weet dat ik aardbeien ruik. Deze kennis is ondraaglijk. Ik loop vanzelf naar de vlek. Mijn jukbenen tintelen, kort daarop gulpt het speeksel in mijn mond.

Harry moet dezelfde gewaarwording hebben, woorden komen er niet aan te pas, maar vrijwel tegelijk hurken we bij de vlek en staren verbijsterd naar de dieprode substantie, waaruit hier en daar een glasscherf steekt.

"Ik ruik aardbeien."

"Laten we rustig blijven," zegt Harry.

P. Terrin, M. Táborský a A. Bednářová, Nacht van literatuur 2012 / Noc literatury

Ik begrijp niet waarom hij zijn hand op zijn pistool houdt.

"Haal de lepel. Ik wacht op je. Beloofd."

Terwijl ik naar de kamer loop, probeer ik te bedenken hoe lang we hier al zijn en hoe lang het is geleden dat we suiker hebben geproefd. Het blijft wazig, mijn hersenen laten zich niet afleiden van het vooruitzicht. Ik vind de koffielepel, de einige lepel die we hebben, die we zelden of nooit gebruiken en bruin is aangeslagen. Ik ren ermee terug.

"Ik heb wat van het glas eruit gevist." Hij heeft de stukjes afgelikt, of met zijn vinger de jam er afgehaald, ze liggen naast zijn voeten, netjes bij elkaar, als de afgekloven botjes van een gebraden kip. "Meer niet," zegt Harry. "Alleen van het glas."

Ik zit weer op mijn hurken tegenover Harry, en ik vraag: "Hoe doen we dit?" Ik bedoel, moeten we de jam overscheppen in een ander potje en sparen voor de boterham? Hoeveel zullen we per dag eten? Eén lepel, elk een lepel? Vragen die we moeten overwegen en die ik niet kan stellen wegens aanhoudend geruis in mijn hoofd.

Harry schept voorzichtig met de koffielepel in de brij, brengt die naar mijn mond, ik meen ter compensatie voor wat hij reeds van de glasscherven heeft genoten. Zodra de aardbeienjam in mijn mond ligt, vergeet ik het gevaar voor glassplinters, duw mijn tong tegen mijn verhemelte en slik krachtig door. Als door een schok verdoofd valt mijn mond open, er is te veel smaak, een deel moet worden afgevoerd; zoals een hond zich afkoelt, zit ik te hijgen van aardbei en suiker. De euforie zingt al door mijn aderen, als Harry zichzelf bedient. Hij kijkt me recht in de ogen. We weten wat de ander voelt.

Hij schept nog een lepel, voor mij.

Bijna ritueel, in sacrale stilte en overeenstemming, eten we alles op. Een lepel voor Harry, een lepel voor mij. De uitgestrekte kelderverdieping verdwijnt in haar eigen leegte. De vraag hoe de besteller aan jam is geraakt, houden we zonder moeite op afstand. De allerlaatste hapjes, bijeengeschraapt, bevatten betongruis, maar de korreltjes bederven niets, want in de zeemzoete gelei slikken ze gemakkelijk door en is hun smaak onbestaand.

Peter Terrin (*1968, Gent)

is een Vlaams (dat wil zeggen Belgisch, in het Nederlands publicerend) schrijver. Hij debuteerde in 1998 en tot nu toe verschenen van hem vijf romans en twee verhalenbundels. In al zijn boeken wordt de lezer geconfronteerd met zijn eigen angsten in verschillende variaties. Zijn stijl wordt vergeleken met die van Willem Frederik Hermans, Franz Kafka en Albert Camus. In 2010 won Peter Terrin de Europese Literatuurprijs met zijn roman *De bewaker*. In 2012 publiceerde hij ook zijn laatste, in de Nederlandse pers lovend ontvangen roman *Post mortem*. Hij ontving hiervoor de AKO-literatuurprijs 2012.
In mei 2012 bezocht Peter Terrin de vakgroep neerlandistiek van de Palacký Universiteit in Olomouc en presenteerde hij in Praag persoonlijk de Tsjechische vertaling van zijn boek *De bewaker*, waaruit tijdens de Nacht van de Europese literatuur de bekende Tsjechische toneelspeler Miroslav Táborský voorlas.

TEKST Peter Terrin

Praag, herinneringen.

Hlídač, zo heet mijn in het Tsjechisch vertaalde roman *De bewaker* - voor een Vlaming klinkt het woord strijdbaar. Drie dagen kwam ik naar Praag om op mijn beurt strijdbaar het boek onder de aandacht te brengen, een operatie die maar ten dele is gelukt...

Wat zal ik me over een paar jaar van deze reis herinneren? Om te beginnen de gastvrijheid van André Hebbelinck, de Vertegenwoordiger van de Vlaamse regering, en zijn assistente Andrea Bednářová. Hun enthousiasme is er de oorzaak van dat ik mijn vliegangst op de proef wilde stellen. Ik heb niet zozeer angst om te vliegen, als wel om mij te laten opsluiten in een metalen sigaar. Zodra de wielen van het tarmac scheiden, zit je gevangen en ben je overgeleverd aan de expertise en goede intenties van een hoop onbekenden, en aan een ontzagwekkende hoeveelheid techniek, om de zwaartekracht nog buiten beschouwing te laten. Mijn vliegangst is claustrofobisch van aard. De wetenschap dat de deur niet open kan wanneer ik het wil, heeft me vijf dagen voor 11 september 2001 op een nochtans korte vlucht uit Ierland een sluimerende paniekaanval bezorgd, een eindeloos durend gevecht met mezelf, waar ik niet ongeschonden uit ben gekomen. Thans, elf jaar na dato, werd ik farmaceutisch bijgestaan. Nog licht in het hoofd wierp ik vanuit de taxi een eerste blik op de stad die door mijn bewondering voor Kafka mythische proporties heeft aangenomen.

De stille, serene architectuur, zo typisch voor Centraal-Europa, dat zal ik me zeker herinneren. Ook dat de Tsjechen gek zijn op ijshockey, en uitbundig hun WK-overwinning op de Zweden vierden. Ik zal me de zwaar opgemaakte Japanse bruid herinneren die zich met haar aanstaande man uitvoerig liet fotograferen en filmen in de terrasvormige, luisterrijke privétuinen van weleer, waar de huwelijksceremonie plaats zou vinden. Tuinen in de schaduw van het kasteel op de top van de heuvel, dat me dan weer sterk aan *Het slot* deed denken. De bulderstem en gulle lach van Miroslav Táborský, de plaatselijke Robert De Niro, die stukken uit *De bewaker* voorlas op European Literature Night. De nestelende slechtvalken hoog op de Disneyfaçade van het beursgebouw, waar Veronika ter Harmsel Havlíková mij naar aanleiding van de Prague Bookfair publiekelijk interviewde. Of het dons op de wangen van de chauffeur die ons met een rotvaart over de belabberde snelwegen naar Olomouc bracht, voor een gesprek in foutloos Nederlands met een tiental intelligente universiteitsstudentes.

Dit alles in schril contrast met de stilte en afwezigheid van mijn uitgever. Tot op vandaag heeft hij zich niet de moeite getroost om met één simpel e-mailtje contact te zoeken en hij verleende geen medewerking aan de activiteiten in Praag om een trouwens heel mooi uitgegeven boek uit zijn fonds onder de aandacht te helpen brengen van media en publiek. Het zal me des te meer heugen, hoe bescheiden en voorkomend alle andere betrokken Tsjechen waren, welke inspanning zij leverden en met welke bereidwilligheid zij mijn taal spraken.

Zoals gezegd kwam ik naar Praag om het boek strijdbaar onder de aandacht te brengen, een operatie die maar ten dele is gelukt...

Kniha Zlín, 2012
Překlad Jana Pellarová
Původní nizozemské vydání
Annelies Verbeke: *Vissen redden*, De Geus, Breda 2009

ZPRACOVÁNÍ Jana Pellarová ANOTACE Kniha Zlín

Ukázku publikujeme s laskavým souhlasem nakladatelství Kniha Zlín.

Annelies Verbeke:

Lidé,

zapomeňte na svůj domov. Zapomeňte na hračky, které vzaly za své v dětských rukách, a na filmy, které jste si pouštěli až do omrzení. Zapomeňte na svou vládu a na všechna hlavní města, která jste se naučili nazpaměť. Nechte nákupy ležet v supermarketu, nemyslete na selhávající kuchyňské spotřebiče, roztrhejte sdružené pojištění domácnosti. Sedněte na vlak. Na kufry zapomeňte. Vystupte. Na vlak zapomeňte. Choďte. Zapomeňte svůj jazyk. Pozdvihněte oči k obzoru. Dojděte k moři. Vejděte do moře. Potopte se.

Vybavte si vodu tvořící pozadí, na němž se odehrává váš život. Jak jste buclatou dětskou nožkou stoupli na vlnku, jak proud divoké řeky unášel nafukovací matraci i s vámi, jak jste oblázky házeli žabky po klidné hladině jezera. Vybavte si, jak jste ji hledali na každé ze svých cest. Jak jste se před spaním nebo před odjezdem na letiště ještě jednou šli podívat na moře. Vybavte si, jak jste se líbali pod hladinou. Vybavte si, jak vám poskočilo srdce, když jste za stromy, za dunou objevili vodopád. Voda je to jediné, co stojí za zapamatování. Z vody jste stvořeni, z vody jste vzešli a k vodě se vždy toužíte vrátit. Nezapomněli jste na ni. Potopte se.

Před tři sta šedesáti pěti miliony let vylezl na břeh tiktaalik. Ryba s nohama, startovní výstřel pro život zvířat na zemi. Hledejte ho v kůstkách svých rukou, uloženého v genech, schovaného v kůži na obličeji a krku. Zabořte se nohama do mokrého písku, protněte rukama oblohu nad hlavou. Pohněte prsty, jako byste něco chtěli očarovat, rozhýbejte si palce na nohách, ať se zahřejí. Zatněte zuby, co vám zbyly. Zaposlouchejte se do vln a poděkujte strukturám vzešlým z druhého oblouku žaberního. Sledujte stopu svých kostí – vede k moři. I ve vás žije ryba. Potopte se. Neboť dnes vám voda chybí. Dnes jste ambulocetus, tvor pozemský, který se stal velrybou a vrátil se do moře. Plavte rybám v ústrety. Potopte se.

Mezi slanou a sladkou vodou změňte podobu. Laškujte s makrelami, podrbejte dvoumetrovou tresku obecnou na hřbetní ploutvi, sledujte tresku bezvousou. Dívejte se ode dna, jak vám nad hlavou proplouvá hejno šprotů, pohlaďte si langustu, udělejte pár bublinek jazyku pro radost. Válejte sudy s parmicí nebo s tuňákem. Osedlejte si obratem okrouhlý hřbet rejnoka. Kráčejte po úbočích podmořských hor až do říše temna a chladu, třepotajících se chapadel, zářících plesových rób, oslňujících hrudek želatiny, těl jako lunaparky. Ponořte se hlouběji.

Žraloci bez ploutví odsouzeni vykrvácet na vybagrovaném dně. Ryby degradované na vedlejší úlovky nabodnuté na ostrých hranách. Želvy zamotané do sítí. Jed a dynamit likvidující ty nejbohatší korálové útesy. Existuje software jak vyhledat poslední hejno tuňáků, ale není žádná metoda jak ryby probudit k životu. Zmar zasahuje i nejhlubší hlubinu. Ale člověk loví ještě hlouběji, dále, více. Rybáři chodí k volbám, ryby ne.

Život vznikl v moři. Dnes jsou moře téměř prázdná. Tohle je závěr, konečná.

Odvraťte svůj konec. Zachraňte ryby, svět a sami sebe. Potopte se. •

Nový román vlámské autorky Annelies Verbeke *Záchrana ryb* je milostným příběhem o bolesti nad ztracenou láskou, kterou se hlavní hrdinka snaží přebít pokusem o záchranu ryb jakožto druhu.
Monique Champagne je mladá spisovatelka, která svou literární kariéru rázně ukončí ve chvíli, kdy ji opustí partner. Aby zahnala zoufalství, vrhne se se vší rozhodností do boje o záchranu ryb. Píše plamenné články do novin, v nichž kritizuje nadměrný rybolov. Obráží jeden vědecký kongres ichtyologů za druhým, spolupracuje s „rybími“ aktivisty, prokousává se sáhodlouhými výzkumy. Zkrátka dělá vše proto, aby zachránila moře a jeho obyvatele, neboť ho považuje za prazačátek všeho, za kolébku života na této planetě. Věří, že skrze ryby může vlastně spasit před záhubou celé lidstvo.
Velkou otázkou ovšem zůstává, jestli tím dokáže zachránit i sama sebe.

NRC Handelsblad o knize uvedl: „Milostný příběh závratných proporcí (...) Mimořádně hravým a vtipným způsobem získává tak jednoduchý příběh o nešťastné lásce obrovské rozměry.“

Kniha Zlín, 2012
Vertaling Jana Pellarová
Oorspronkelijke Nederlandse uitgave
Annelies Verbeke: *Vissen redden*, De Geus, Breda 2009

BIJGEWERKT DOOR Jana Pellarová ANOTATIE Kniha Zlín

Dit fragment werd gepubliceerd met de welwillende medewerking van uitgeverij Kniha Zlín.

Záchrana ryb

Mensen,

Vergeet uw huis. Vergeet het speelgoed dat kapot ging in uw kinderhanden en de films die u herbekeek. Vergeet de regering van uw land en alle hoofdsteden die u memoriseerde. Laat uw boodschappen achter in de supermarkt, denk niet aan falende keukenapparaten, verscheur uw groepsverzekering. Neem de trein. Vergeet uw bagage. Stap uit. Vergeet de trein. Wandel. Vergeet uw taal. Richt uw blik op de horizon. Wandel naar de zee. Wandel de zee in. Ga onder.

Herinner u het water, hoe het de achtergrond vormt waartegen uw leven kan worden verteld. Hoe u met uw malse babyvoetje op een golf sloeg, hoe uw luchtbed door wilde rivieren werd vervoerd, hoe u platte keitjes over stilstaande meren liet huppelen. Herinner u dat u er op elke reis naar zocht. Dat u de zee nog wilde zien voor u ging slapen, voor u naar de luchthaven reed. Herinner u de kussen onder water. Herinner u hoe uw hart opsprong wanneer u achter het gebladerte, achter het duin, een waterval ontdekte. Het water is alles wat u dient te onthouden. U bestaat eruit, ontstond eruit en wilt er telkens naar terugkeren. U bent het niet vergeten. Ga onder.

Driehonderdvijfenzestig miljoen jaar geleden kroop de Tiktaalik aan wal. De vis met poten, het startschot voor dierlijk leven op het land. Vind hem terug in de botjes in uw hand, opgeslagen in uw genen, verstopt achter het vel van uw gezicht en hals. Plant uw voeten in de natte zandbodem, doorklief de lucht boven uw hoofd met uw armen. Beweeg uw vingers alsof u iets zult betoveren, wriemel uw tenen warm. Klem uw traceerbare tanden op elkaar. Luister naar de golven en dank de structuren die uit uw tweede kieuwboog ontstonden. Volg het spoor van uw botten naar de zee. Er zit een vis in u. Ga onder. Want vandaag mist u het water. Vandaag bent u de Ambulocetus, het landdier dat een walvis werd en terugkeerde naar zee. Zwem de vissen tegemoet. Ga onder.

Verander der gedaante tussen zout en zoet. Zwem met een makreel mee, kietel de rugvinnen van een twee meter lange kabeljauw, volg een wijting. Kijk vanaf de bodem naar een overzwemmende school sprot, aai een langoestine, maak luchtbellen voor een tong. Tuimel een mul voorbij, dan een tonijn. Rust uit op de ruwe ruitvormige rug van een rog. Volg de flank van de hoogste onderwaterberg, bereik het rijk van duisternis en kou, van uitwaaierende tentakels, transparante dansjurken, verblindende gelatinebundels, lichamen als lunaparken. Duik dieper.

Vinloze haaien bloeden dood op de afgeschraapte bodems. Bijvangst raakt opgesloten achter scherpe muren. Schildpadden wikkelen zich in netten. Gif en dynamiet overvallen de rijkste koraalriffen. Er bestaat software om de laatste school tonijn op te sporen, maar er is geen methode om vis tot leven te wekken. De vernielingen reiken onpeilbaar diep. Maar de mens vist dieper, verder, meer. Vissers stemmen, vissen niet.

Leven is ontstaan in zee. De zeeën zijn bijna leeg. Dit is een afsluiter, een einde.

Wend uw slot af. Red de vis, de wereld en uzelf. Ga onder.

De roman van de Vlaamse auteur Annelies Verbeke *Vissen redden* is een liefdesverhaal over verlies en pijn, die de hoofdpersonage probeert te overwinnen door een poging de hele wereld te redden. En zij begint net als het leven in de zee.
Monique Champagne is schrijfster, maar na een mislukte relatie heeft ze ook gebroken met de literatuur. In een poging haar oude leven achter zich te laten, wil ze zich nuttig maken voor het behoud van de vis. En daarmee van de mensheid. Haar gloedvolle krantenartikel tegen overbevissing blijft niet onopgemerkt. Ze wordt uitgenodigd om gortdroge internationale viscongressen te verluchtigen met haar emotionele inbreng. In die wondere wereld van visactivisten en maritieme onderzoekers ontmoet ze twee mede-congresgangers die haar om verschillende redenen bewonderen. Ondanks haar aanvankelijke tegenzin laat Monique zich de aandacht welgevallen. Tot het onvermijdelijke moment komt dat ze zich niet langer achter kabeljauw en tonijn kan verschuilen. Is Monique Champagne in staat zichzelf te redden en de vissen het zelf maar uit te laten zoeken?

“Een liefdesverhaal van duizelingwekkende proporties. (...) Op verbluffend speelse en luchtige wijze krijgt het simpele verhaal van een ongelukkige liefde immense dimensies.” – *NRC Handelsblad*

Literatura

zpracování Petra Schürová

Ukázku publikujeme s laskavým souhlasem nakladatelství Barrister & Principal.

Geert Mak, *V Evropě*

Barrister & Principal, Brno 2012
Překlad Petra Schürová
Původní nizozemské vydání Geert Mak, *In Europa*, uitgeverij Atlas – Amsterdam / Antwerpen 2012

Geert Mak, Petra Schürová, Literární večer NE-BE / Literair avond van NE-BE

II Únor, Ypry

Úterý 9. února 1999. Na planině za Diksmuide v Západních Flandrech se honily sněhové mraky. Mraky odnikud nepřišly, vyrostly ze země jako široká černá zeď. Za zády mi ještě svítí slunce prudkými paprsky na rozbředlá pole, na sníh v brázdách, na skupinku červených domů, ostré hroty věží v dálce. Krajina má v sobě zároveň jakousi odevzdanost. Když si člověk odmyslí stožáry elektrického vedení a několik vepřínů, vidí před sebou bitevní pole.

Představte si, že jsem britský voják, s jásotem jsme se přeplavili a teď tady pochodujeme: „Let the war come, here we are, here we are, here we are again!“ Jeden z našich kapitánů píše domů: „Válka je něco nádherného. Je to jako velký piknik, ale na rozdíl od pikniku má nějaký smysl.“ Němci vtáhli přes Belgii do severní Francie, ale u Marny Francouzi jejich postup zastavili. To teď uděláme také, v Západních Flandrech.

Jaké to bylo?

V roce 1999 žilo ještě asi sto padesát prastarých Britů, kteří by o tom mohli vyprávět. V listopadu 1998, při oslavách osmdesátého výročí konce války, jsem je viděl pochodovat Londýnem s holemi a na vozíku, za nimi šli veteráni od Dunkerku, D-day a z Falkland, pak ošetřovatelky a muži se zmrzačenými obličeji; dvě, tři generace procházely kolem a s nimi ideály a ctnosti utopené v krvi.

Křehký Jack Rogers (1895) řekl televizi BBC: „Neměli jsme ponětí, kam jdeme. Ale v určitém okamžiku jsme uviděli v dálce záblesky. Potom jsme slyšeli zvuky, dunění, stále silněji. A pak jsme si najednou uvědomili: jdeme do války!“ Dick Barron (1896) vyprávěl, co se dělo krátce nato: „Můj kamarád padl, se střelou v hlavě, pokoušel jsem se zatlačit mu mozek zpátky do té díry, nesmysl, samozřejmě...“ Tommy Gay (1898): „Člověk slyšel, jak mu kulky hvízdají kolem uší, fiíí, fiíí; myslel jsem si jen: jaký je to zázrak, že mě míjejí.“

V listopadu 1914 padlo jenom u Yper sto tisíc mužů. K nim přibylo ještě dalších čtyři sta tisíc v celém okolí. Norman Collins (1898) pohřbíval mrtvé, těla, která ležela i týdny na bojišti. „Když jsem se dotkl prvního, kterého jsem tam viděl, vyběhla mu z lebky krysa. Člověka tak napadne: kde jsou všechny ty ambice a aspirace a všechno, co na světě chtěli změnit? Dopadlo to tak, že umřeli v několika minutách.“

Pro televizi zazpíval Jack Rogers zákopovou písničku vysokým, třeslavým hlasem:

I want to go home,
I want to go home,
I don´t want to go to the trenches no more
The wizz-bangs and shrapnels they whistle and roar
I don´t want to go over the top anymore
Take me over the sea
Where the Allemands can´t take me
Oh my, I don´t want to die,
I want to go home.

Chci se vrátit domů
Chci se vrátit domů
Nikdy víc už nechci zpátky do zákopů
Patrony sviští, burácí šrapnely
Já už ani za nic nechci do útoku
Odnes mě za moře, za tu vodu slanou
Tam, kde mě Fricové nikdy nedostanou
Ach, já nechci umřít
Chci se vrátit domů

Geert Mak (*1946)

Autor knihy *In Europa*, vystudoval práva a sociologii v Amsterdamu, pracoval pro parlamentní Pacifistickou socialistickou stranu, na utrechtské univerzitě učil správní a cizinecké právo, 1975-1985 pracoval jako redaktor týdeníku *De Groene Amsterdammer*, později pro VPRO radio. Od 90. let píše a vydává „literaturu faktu“, mj. *De Engel van Amsterdam* (1992), *Een kleine geschiedenis van Amsterdam* (1995, česky 1999), *Hoe God verdween uit Jorwerd* (1996), *Ooggetuigen van de Wereldgeschiedenis* (1999), *De eeuw van mijn vader* (1999). Knihu *In Europa* (2004) psal dva roky a projížděl při tom Evropou křížem krážem. Na základě Makovy knihy vznikl 35dílný televizní seriál (2009), který získal několik mezinárodních cen. Knihu *In Europa* vydává nakladatelství Barrister a Principal Brno v překladu Petry Schürové.

A teď druhá strana. Představte si, že jsem chlapec z Mnichova. Jsme všichni úplně pobláznění germánskou propagandou, krátký výcvik byl napínavé dobrodružství v našem životě plném jistot, a teď přicházíme, tři tisíce studentů. Mezi vojáky jsou dokonce i lékaři a inženýři. Nikdo si to nechce nechat ujít. „Tisícinásobnou zvětšeninou života v tomto úžasném boji zanikalo všechno, co bylo dřív, v nicotě,“ napíše později jeden z nich. „Naši díky Tlustým Bertám zničili brány Lutychu, dobyli Antverpy a teď mašírujeme nocí na Angličany u Yper.“ Cituji téhož vojáka: „Když se z mlh začíná tvořit den, sviští nám nad hlavami železný pozdrav a s ostrým praskáním žene malé kulky do našich řad, až bahno močálů kolem nás vysoko vystřikuje; ale sotva se mlha zvedne, už se z dvou set hrdel dere první hurá v odpověď.“ Když se hned nato začne ozývat dunění a hřmot, jak píše autor – Adolf Hitler, dají se všichni do zpěvu. To poslední je asi nesmysl, i když mnichovští studenti byli dost velcí blázni.

Později se bude mluvit o vraždění dětí u Yper a vesnice Langemark bude nazývána „porodním sálem druhé světové války“.

Naproti tomu Britové měli za sebou búrskou válku, byli to zkušení profesionálové. Ty tři tisíce německých chlapců – protože jen několik jich přežilo – leží teď v oddělené části válečného hřbitova, každý má kolem sebe jména ze svého studentského klubu. Z Hitlerova Šestnáctého Bavorského Rezervního Pěšího Regimentu padla polovina, přibližně osmnáct set vojáků. On sám vyvázl. Později byl zraněn, říká se, že v pahorkatém lesíku tady nedaleko, kde jsou ještě vidět poslední málo zřetelné zbytky zákopů.

...

Když dnes přijíždíte k západovlámské frontě z let 1914-18, poznáte podle stáří budov, že se svému cíli blížíte: náhle podél silnice už nejsou vidět žádné domy ani selská stavení z doby před rokem 1920.

Srdcem této znovupostavené minulosti jsou Ypry. Toto městečko se středověkou pevností bylo v první světové válce jakýmsi neurologickým bodem, zranitelným výběžkem ve frontové linii. Kdyby se tady Němcům podařil průlom, dostali by se přes noc do Calais a Dunkerku. To by Britům způsobilo značné potíže se zásobováním, Němci by naopak dokázali novou frontovou linii mnohem snadněji bránit a navíc by jim padlo do rukou několik důležitých přístavů.

Ypry tedy z těchto důvodů měly tak velký význam. Statisíce lidí zemřely v bahnité rovině kolem města a sousedních vesnic. V místním muzeu In Flanders Fields je k vidění model městečka Ypry, jak vypadalo 11. listopadu 1918 – velká šedivá plocha po kolena pokrytá sutinami, ze které vyčnívají začazené trosky budovy soukenické burzy, Lakenhal, jako vykotlaný zub. Také můj hotel na Grote Markt, Old Tom, zmizel z povrchu zemského. A co horšího, na prach se rozpadl celý Grote Markt.

Ypry působí dodnes jako neskutečné místo. Na první pohled vypadají jako normální staré město, ale člověk ví, že skoro všechno je tu nové. Obytné domy a ostatní budovy postavené přede dvěma, třemi nebo pěti stoletími byly pečlivě a s láskou znovu postaveny do původní podoby. Korunou tohoto intenzivního lpění na minulosti je Lakenhal, Soukenický dům. Mám živě před očima ten vykotlaný zub z roku 1918, přesto tato obrovská budova vypadá tak nádherně a nepochybně staře, že už nevím, čemu mám věřit. •

nl →

Literatuur

BIJGEWERKT DOOR Petra Schürová

Dit fragment werd gepubliceerd met de welwillende medewerking van uitgeverij Barrister & Principal.

Geert Mak, *V Evropě*

Barrister & Principal, Brno, 2012
Vertaling Petra Schürová
Oorspronkelijke Nederlandse uitgave
Geert Mak, *In Europa*, Atlas, Amsterdam / Antwerpen, 2009

II februari, Ieper

Dinsdag 9 februari 1999. Over de vlakte achter Diksmuide jagen luchten vol sneeuw. De wolken komen niet aandrijven, ze rijzen op uit het land, als een brede zwarte muur. Achter mijn rug schijnt de zon nog, fel licht, op de modder van de akkers, op de sneeuw in de voren, de handvol rode huizen, de scherpe torenspitsen in de verte. Tegelijk heeft dit landschap iets gelatens. Je veegt er een paar elektriciteitsmasten van af, wat varkensstallen, en je hebt weer een slagveld.

Stel, ik ben een Britse soldaat, we zijn juichend overgestoken en daar marcheren we: 'Let the war come, here we are, here we are, here we are again!' Een van onze kapiteins schrijft naar huis: 'Ik vind oorlog heerlijk. Het is net een grote picknick, maar dan zonder de doelloosheid van een picknick.' De Duitsers zijn via Belgie Noord-Frankrijk binnengetrokken, maar bij de Marne hebben de Fransen hun de pas afgesneden. Dat gaan wij nu 00k doen, in West-Vlaanderen.

Hoe voel je je dan?

Er leefden in 1999 nog zo'n honderdvijftig stokoude Britten die dat konden navertellen. In november 1998, bij de tachtigste herdenking van de oorlog, had ik ze door Londen zien marcheren, met stokken en invalidenwagens, daarna volgden de Veteranen van Duinkerken, D-day en de Falklands, dan de verpleegsters en de mannen-met-verminkte-gezichten, twee, drie generaties trokken längs, vol in bloed gedrenkte idealen en deugden.

Een broze Jack Rogers (1895) zei voor de BBC-televisie: 'We hadden geen idee waar we heen gingen. Maar op een gegeven moment zagen we schitteringen in de verte. Vervolgens begonnen we geluiden te horen, donderslagen, steeds heviger. En toen beseften we opeens: we gaan een oorlog in!' Dick Barron (1896) vertelde wat er kort daarop gebeurde: Mijn eigen maat viel, een schot in het hoofd, ik probeerde zijn hersens nog terug te duwen in het gat, onzin natuurlijk...' Tommy Gay (1898): Je hoorde de kogels om je oren fluiten, ping, ping, en ik dacht alleen maar: wat een wonder dat ze me missen.'

In november 1914 waren alleen al rondom Ieper honderdduizend man gevallen. Daarna zouden in die streek nog eens vierhonderdduizend vol¬len. Norman Collins (1898) moest de doden begraven, lijken die soms al weken op het slagveld hadden gelegen. 'De eerste die ik zo zag, raakte ik aan, een rat vloog uit zijn hersenpan. Je dacht dan: al die ambities en aspiraties, en alles wat ze aan de wereld wilden veranderen, maar in werkelijkheid stierven ze allemaal binnen een paar minuten.'

Voor de televisie wil Jack Rogers nog wel een loopgraafliedje zingen met hoge, bevende stem:

I want to go home,
I want to go home,
I don't want to go to the trenches no more
The whizz-bangs and shrapnels they whistle and roar
I don't want to go over the top anymore
Take me over the sea
Where the Allemands can't take me
Oh my, I don't want to die,
I want to go home.

Nu de andere kant. Stel, ik ben een jongen uit München. We zijn hele- maal dol gemaakt met Germaanse propaganda, de korte training was een spannend avontuur in ons zekere leventje, en daar komen we, met drie- duizend Studenten. Tussen de soldaten lopen zelfs ingenieurs en artsen. Niemand wil dit missen. 'Bij het duizendvoudig vergrote leven in deze gewel-dige worsteling zonk alles wat er vroeger geweest was in het niet,' zou een van hen later schrijven. De onzen hebben dankzij de Dikke Ber¬tha's de forten van Luik verwoest, ze hebben Antwerpen ingenomen en nu marcheren we in de nacht op de Engelsen bij leper af. Ik citeer de- zelfde soldaat: 'Wanneer dan de dag zich uit de nevels begint te vormen, sist er opeens een ijzeren groet over onze hoofden ons tegemoet, en jaagt met een scherpe knal de kleine kogels in onze rijen, waardoor het slijk van de drassige bodem overal hoog opspat; maar voordat de wolk nog is opgetrokken, dreunt reeds uit tweehonderd kelen het eerste hoera ten antwoord.' Als het vervolgens begint te knetteren en te dreunen, zo schrijft de auteur, Adolf Hitler, gaat iedereen zingen. Dit laatste is waarschijnlijk een onzinverhaal, hoewel die Münchener Studenten er gek genoeg voor waren.

Achteraf zou men spreken van de Kindermoord van leper, en Lange¬mark werd wel 'de kraamkamer van de Tweede Wereldoorlog' genoemd.

De Britten tegenover hen hadden de Boerenoorlog achter de rug, ze waren professioneel en ervaren. De drieduizend Duitse jongens - want slechts enkelen overleefden - liggen nu op een apart gedeelte van de oorlogsbegraafplaats, omringd door de namen van hun studentenclubs. Van Hitlers Zestiende Beierse Reserve Infanterie Regiment sneuvelde de helft, ongeveer achttienhonderd manschappen. Zelf ontsprong hij de dans. Wel e later gewond, naar men zegt in een hobbelig bosje hier vlakbij, waar nog altijd de vage resten van loopgraven zichtbaar zijn.

...

Wie vandaag de dag het West-Vlaamse front van '14-'18 nadert, merkt aan de ouderdom van de bebouwing dat hij in de buurt komt: opeens staan langs de weg bijna geen huizen en boerderijen meer van voor 1920.

Ieper is het hart van dit herbouwde verleden. Het middeleeuwse vestingstadje was tijdens de Eerste Wereldoorlog een saillant, een kwetsba- re uitstulping in de frontlijn. Als de Duitsers daardoorheen zouden bre- ken, waren ze de volgende dag in Calais en Duinkerken. De Britten zouden dan grote problemen krijgen met hun aanvoer, voor de Duitsers daarentegen was zo'n nieuwe frontlijn veel gemakkelijker te verdedigen, en bovendien zouden ze een paar goede havens in handen krijgen.

Het ging daar in Ieper dus om grote belangen. Honderdduizenden stierven in de enorme moddervlakte rondom de stad en de buurtdorpen. In het plaatselijke museum In Flanders Fields kun je op een maquette zien hoe Ieper er op 11 november 1918 uitzag: een grote grijze vlakte vol puin, tot op kniehoogte, waaruit het geblakerde restant van de Lakenhai als een oude kies omhoogsteekt. Ook mijn hotel, Old Tom aan de Grote Markt, is weggeveegd. Sterker, de hele Grote Markt is vervallen tot stof.

Nog altijd is Ieper een onwerkelijk oord. Het lijkt een normale, oude stad, maar je weet: vrijwel alles is nieuwbouw. Huizen, gebouwen, twee-, drie-, vijfhonderd jaar oud, het is allemaal met de grootste zorg en lief- de nagebouwd. De kroon op deze intensieve hang naar het verleden is de Lakenhal. Ik heb goed die oude kies uit 1918 voor ogen, maar toch ziet het immense gebouw er zo mooi uit, en zo onmiskenbaar oud, dat ik niets meer vertrouw.

Geert Mak (*1946)

Auteur van het boek *In Europa*, is in rechten en sociologie in Amsterdam afgestudeerd, zat voor de Pacifistisch Socialistische Partij in de Tweede Kamer, aan de Universiteit van Utrecht doceerde hij staatsrecht en vreemdelingenrecht, van 1975 tot 1985 werkte hij voor het weekblad *De Groene Amsterdammer*, later voor de VPRO radio. Sinds de jaren negentig schrijft hij 'non-fictie' literatuur, o.a. *De Engel van Amsterdam* (1992), *Een kleine geschiedenis van Amsterdam* (1995, Tsjechisch 1999), *Hoe God verdween uit Jorwerd* (1996), *Ooggetuigen van de wereldgeschiedenis* (1999), *De eeuw van mijn vader* (1999). Het boek *In Europa* (2004) schreef hij gedurende twee jaar en reisde daarvoor kriskras door Europa. Op grond van Maks boek ontstond de TV-serie (2009) die enkele internationale prijzen won. *In Europa* wordt in de Tsjechische vertaling van Petra Schürová uitgegeven door Barrister & Principal uit Brno.

Omslag van de Tsjechische uitgave / *V Evropě*, obálka českého vydání

Nakladatelství Cossee, Amsterdam 2012

Literatura

PŘEKLAD UKÁZKY Jana Pellarová **ZPRACOVÁNÍ A FOTO** Lenka Strnadová

Ukázku publikujeme s laskavým souhlasem autorky.

Nicole Montagne: *Praag 1984*

Dokument

Zas a znova, pokaždé, když překračuji hranici: Jméno? Renate. Příjmení? Signer. Narozena? 1962. Přesněji! Devátého května 1962. Kde? V Goudě. Pohlaví? Žena. Barva očí? Hnědá. Výška? Metr šedesát pět. Vdaná? Ne.

Strážce hranice stojí ve zpola otevřených dveřích kupé a listuje si vízem a pasem. Čas od času ke mně vzhlédne. Naproti mně sedí tři další cestující, kteří se poněkud ztrácejí v ošoupané kůži vysokých, načervenalých lavic. Nad sedadly visí fotografie vybledlých horských výjevů, u okénka se plácá záclonka, v níž zeje díra. Světlo ve vlakové soupravě je ostré. Venku je tma, a i ta tma je svým způsobem ostrá, jako by vás krájela na kousky. Tu a tam produsá chodbičkou jiný pohraničník a hlasitě něco volá na kolegy, potom zase proběhnou kolem čtyři najednou, jako by se dělo něco závažného. Jsou tři hodiny v noci. A tamhle přichází státní banka. Celník ji nechá lhostejně projít. Banka je žena v myší uniformě s pultem zavěšeným kolem krku. Takový u nás dříve v kině nosili prodavači zmrzliny. Chcete si vyměnit? „Tauschen, tauschen?“ pokřikuje dovnitř. Nikdo se ani nehne, žena mává kalkulačkou, praští do pultíku a je evidentně not amused. Pak se vydá dál, do dalšího kupé. „Tauschen! Tauschen?“ Pohraničník ještě stále studuje můj pas.

Fotografie v mém pase. Černobílá, s vyčesanými vlasy. Když se na ni teď dívám, vidím, že tu mám ještě kulatý obličej a docela zasněný pohled. Dříve jsem si myslela, že mám obličej příliš dětinský. Toužila jsem po dospělých rysech. Propadlé tváře, vystupující lícní kosti. A vážný výraz, to především. Když mi bylo patnáct, byla mým velkým vzorem mondénní, znuděná děvčata ze společnosti „Za mostem“ v Goudě. Byly bledé, vlasy až na ramena, a tančily, ne vznášely se na hudbu Patti Smith. Byly také vychrtlé a nekonečně znuděné. Nacvičovala jsem to doma před zrcadlem. Třela jsem si tváře, ale nijak tím nezbledly, naopak. A ten vyžilý, tupý pohled se mi taky nedařil, stejně jako ocelová vážnost. Dokonce i v tomto věku jsem se usmívala, jako bych chtěla ukázat, že nejsem nebezpečná. Byl to reflex. Nebýt nebezpečná. Na ambasádě na to měli očividně jiný názor. Všechno si psali. Vedle toho také přesně stanovili, kolik peněz si musím minimálně vyměnit za den. Všechno, skutečně všechno mi napsali do víza. Až po datum, dokdy jsem směla zůstat. A ani o den déle.

Celní úředník si nalízne prsty a mlčky listuje dokumentem. Na některých stránkách se zastaví, stejně jako minule. To je ale divadýlko. Co mu tak záleží na mé výšce, barvě očí a stavu. Krčím se v upatlaném kupé. Úředník si mě prohlíží strohým, zkoumavým pohledem. Jako by říkal: to je ale drzost narodit se v Goudě. To je ale drzost nemít víc než metr šedesát pět. A zírá na razítka v mém pase, razítka z Polska, Maďarska a z NDR. A člověk úplně slyší, jak si říká: cvok. Konečně mi s pohrdáním vrací cestovní doklad.

Nemám ani zdání, čím jsem si to pohrdání vysloužila. Ale vyčítavý pohled je vyčítavý pohled. Takže jsem pořádně nervózní ještě před tím, než překročíme státní hranici. Za železnou oponou prostě platí jiná pravidla a jiné zákony.

Nádraží

Vlak se žene tmavým tunelem, ale pak začíná rychle svítat, mlhavé a ledové ranní světlo. Cestující zírají ven, střásají ze sebe noc a dívají se na kolem ubíhající domy a temně zelené jehličnaté stromy proti světle modrým kopcům. Jsou to první více méně známé výjevy, které vidíme, teď když černě noci ustoupila a hranice už leží notný kus za námi. Blížíme se ku Praze. Odtáhnu trochu roztřepanou záclonku a pak najednou vidím Vltavu. Odráží se v mléčném světle. Vltava a její mosty, černé čáry nad vodou a nad nimi pak hrad, hrdý a odtažitý. Natahuji krk, ale hrad už je zase pryč, vlak zpomaluje, jede teď prakticky centrem města podél vysokých, honosných, ale také zanedbaných domů. Šedohnědé a okrové odstíny. U některých domů se bez potíží dívám okny dovnitř, tak blízko kolem nich projíždíme. Město spí, budí se, spí, budí se. A jedeme ještě pomaleji. Sundáváme si zavazadla, tu a tam pokýváme na pozdrav. Náhle vlak zastaví, přece jen nečekaně a trhavě. S vrzáním a vypouštěním páry se otevírají dveře.

Na nástupišti panuje ledový chlad. Zdvihám si límec a prohlížím si tmavozelené vyřazené vlakové soupravy, rezavé kovové zastřešení i tajemné zabarikádované dveře ve zdech podél kolejí. Všude odstíny šedé, i na oblečení lidí a okamžitě: hnědé uhlí, všude je cítit hnědé uhlí, nad hlavním nádražím visí oblak mastného, vlhkého kouře. Pomalu následuji dav lidí k nízké temné chodbě. Po stranách podchodu vedou úzká schodiště na další nástupiště, na konci se nachází centrální hala se směnárnami, novinovými stánky a krámky, kde si můžete koupit pivo a párek s chlebem. Na betonových lavicích sedí nebo leží pár unavených cestujících. Před ústřední tabulí s časy odjezdů a příjezdů vnitrostátních i mezinárodních vlaků už stojí dlouhá fronta. Záhřeb, Bukurešť, Sofie. Český Krumlov, Plzeň, Karlovy Vary. Vidím velké kufry svázané silnými provazy. Vedle nich stojí na kolečkách kufry lázeňských hostů chystajících se k minerálním pramenům v Karlových Varech či Mariánských Lázních, což jsou místa, která jsou u nás na západě známa především z filmu. Název filmu režiséra Alaina Resnaise *L'année dernière a Marienbad* (Loni v Marienbadu) jsem vždy považovala za mimořádně poetický a téměř tak krásný jako onen známý verš Francoise Villona *Mais où sont les neiges d'antan* (Ach, kdeže loňské sněhy jsou). Ano, není jich více. Zmizely, jsou pryč, ale tady, na tomto zasmušilém, šedém a přesto téměř až dojemném pražském nádraží vám ještě vytanou zbytky vzpomínek, najdete tu na cedulích odkazy na dávná místa, straší tu jména, vyslovovaná jen šeptem. Ale ty, poutníče, tys u toho nebyl, i když to visí ve vzduchu. A zároveň, a to je nejpodivuhodnější ze všeho, ti toto město hned po příjezdu zas a znova skýtá pocit, žes u toho přeci jen byl. A pokud ne, žes o něco velkého přišel, o něco „loňského“, co je stále ještě na dohled. Kdysi (v dobách, když jsi byl ještě dítě) se to podobalo slibu, který se téměř nedal vyslovit, neboť se ve vší své abstrakci týkal, a stále se týká, loňského sněhu, nádherného města v srdci Evropy, kde od této chvíle budeš půl roku bydlet. Uvědomila jsem si to hned po svém příjezdu v září 1984 a toto vědomí mě již nikdy neopustilo. •

Nicole Montagne (vpravo) a Eva Giese, kavárna Krásný ztráty / Nicole Montagne (rechts) en Eva Giese, cafe Krásný ztráty te Praag

V říjnu loňského roku jsme měli možnost navštívit přednášku nizozemské grafičky a spisovatelky **Nicole Montagne**, která opět zavítala do Prahy. Přednáška se konala tradičně v literární kavárně Krásný ztráty. Nicole Montagne předčítala ukázky ze své nové knihy, která právě nyní vychází v Nizozemsku pod názvem *Praag 1984* (Uitgeverij Cossee) a která popisuje autorčiny vzpomínky na její pražský pobyt během „mrazivých a šedých dnů“ v zimě roku 1984. V knize však nejde jen o vzpomínky, autorka si klade otázky, jak se dívá na svoji zkušenost s odstupem více než dvaceti pěti let. Českému publiku přinesl večer zajímavou a cennou konfrontaci s vlastními vzpomínkami na beznadějné období tak zvané „normalizace“. **Nicole Montagne** na webu: www.nicolemontagne.nl

nl →

Uitgeverij Cossee, Amsterdam 2012

Literatuur

VERTALING VAN HET FRAGMENT Jana Pellarová BIJGEWERKT EN FOTO GEMAAKT DOOR Lenka Strnadová

Dit fragment werd gepubliceerd met de vriendelijke toestemming van de auteur.

Nicole Montagne: *Praag 1984*

Het document

Iedere keer weer, wanneer ik de grens oversteek: Naam? Renate. Achternaam? Signer. Geboren? 1962. Preciezer graag! Negen mei 1962. Stad? Gouda. Geslacht? Vrouwelijk. Kleur ogen? Bruin. Lengte? Eén vijfenzestig. Gehuwd? Neen.

De grenswachter staat in de halfopen coupédeur en bladert door visum en pas. Zo nu en dan kijkt hij me aan. Tegenover mij zitten drie andere reizigers, zij zijn een beetje weggezakt in het versleten leer van de hoge, vaalrode bank. Boven de treinbanken hangen foto's van verschoten berglandschappen, langs het raam bungelt een stuk vitrage waar een gat in zit. Het licht in het treinstel is hard. Buiten is het donker, en dat donker is op de een of andere manier ook hard, alsof je het in stukken kan snijden. Zo nu en dan holt er een grenswachter door de gang die met luide stem iets naar zijn collega's roept, zo nu en dan hollen er wel vier grenswachters tegelijk voorbij, alsof er heel wat aan de hand is. Het is drie uur in de nacht. Daar komt de staatsbank aan, de douanier laat haar onverschillig door. De bank is een vrouw in een muisgrijs uniform met om haar nek een dienblad, zoals vroeger de ijsverkopers in de bioscoop wel droegen. Wisselen? 'Tauschen, tauschen?' Ze schreeuwt het naar binnen. Niemand verroert zich, de vrouw zwaait met een rekenmachine, slaat op het dienblad en is duidelijk not amused. Dan rent ze verder, naar de volgende coupé. 'Tauschen! Tauschen?' De grenswachter bestudeert nog altijd mijn pas.

De foto op mijn pas. Zwart wit, met opgestoken haar. Wanneer ik er nu naar kijk, zie ik dat mijn gezicht nog rond en mijn blik vrij dromerig is. Vroeger vond ik dat mijn gezicht te meisjesachtig was. Ik wilde volwassen gelaatstrekken. Ingevallen wangen, gepronconceerde jukbeenderen. En ernstig, vooral ernstig. Toen ik vijftien was, waren de hippe, achteloze meisjes uit sociëteit 'Over de brug' in Gouda mijn grote voorbeelden. Bleek waren, ze, met schouderlang haar en ze dansten, nee ze zweefden over de muziek van Patti Smith. Mager, dat waren ze ook, en grenzeloos verveeld. Thuis oefende ik voor de spiegel. Ik wreef over mijn wangen maar die werden er niks bleker van, integendeel. En die uitgelezen geborneerde blik is me ook al niet gelukt, evenmin als de stalen ernst. Zelfs op die leeftijd lachte ik al, als om aan te tonen dat ik niet gevaarlijk was. Het was een reflex. Niet gevaarlijk. Daar dachten ze bij de ambassade toch anders over. Alles werd opgeschreven. Daarnaast werd er exact bepaald hoeveel geld ik per dag minimaal moest wisselen Alles, werkelijk alles hebben zij op mijn visum genoteerd. Tot aan de datum waarop ik blijven mocht. En geen dag langer.

De douanebeambte maakt zijn duimen nat en bladert zwijgend door het document. Bij sommige bladzijden houdt hij halt, net als de vorige keren. Wat een theater. Wat kan hem mijn lengte, kleur ogen en burgerlijke staat nu schelen. Ik zak weg in de beduimelde coupé. De beambte werpt me een streng monsterende blik toe. Alsof hij zegt,: wat een lef om in Gouda geboren te worden. Wat een lef om niet langer dan één vijfenzestig te zijn. En hij staart naar de stempels in mijn paspoort, stempels uit Polen, Hongarije, en de DDR. En je ziet het hem denken: waanzin. Minachtend retourneert hij mij uiteindelijk het reisdocument.

Geen idee waaraan ik deze minachting verdiend heb. Geen idee waarom mijn reis zo waanzinnig is. Maar een beschuldigende blik is een beschuldigende blik. Dus voel ik mij nog vóór het passeren van de staatsgrens behoorlijk onrustig. Achter het ijzeren gordijn gelden nu eenmaal andere regels en andere wetten.

Het station

De trein jaagt door een donkere tunnel maar al snel gloort er licht, een vaag en ijskoud ochtendlicht. De reizigers staren naar buiten, schudden de nacht van zich af en kijken naar de voorbijglijdende huizen met donkergroene naaldbomen tegen lichtblauwe heuvels. Het zijn de eerste min of meer vertrouwde beelden die we zien nu het zwart van de nacht is opgetrokken en de grens alweer een eind achter ons ligt. We naderen Praag. Ik schuif het gerafelde gordijn een stuk opzij, en dan opeens zie ik de Moldau. Zij spiegelt zich in een melkachtige licht. De Moldau en haar bruggen, zwarte strepen boven het water en daar weer boven de burcht, trots en afstandelijk. Ik rek mijn hals maar het is alweer voorbij, de trein mindert vaart, rijdt nu praktisch door het centrum van de stad langs hoge, statige maar ook vervallen huizen. Grijsbruine en okeren tinten. Bij sommige huizen kijk ik zonder mankeren door de vensters naar binnen, zo dicht rijden we er langs. De stad slaapt, ontwaakt, slaapt, ontwaakt. Nog langzamer gaat het nu. We halen onze bagage uit het rek, knikken hier en daar gedag. De trein komt toch nog onverwacht, en met een schok, tot stilstand. Krakend en stoom afblazend opent zij haar deuren.

Op het perron is het ijzig koud. Ik zet mijn kraag op en kijk naar de donkergroene uitgerangeerde treinen, naar de roestig metalen overkappingen en de geheimzinnig gebarricadeerde deuren in de muren langs de rails. Grijstinten alom, ook in de kleding van de mensen en onmiddellijk: bruinkool, overal bruinkool, het moet in vette walmen boven het hoofdstation hangen. Langzaam volg ik de massa naar een lage en duistere gang. Aan weerszijden van de gang leiden smalle trappen naar de overige perrons, aan het eind bevindt zich de centrale hal met haar wisselkantoren, krantenkiosken en kramen waar je bier, brood en worst kunt kopen. Op betonnen banken zitten of liggen tal van vermoeide reizigers. Voor het centrale bord met de vertrek- en aankomsttijden van de nationale en internationale treinen staat al een lange rij. Zagreb, Boekarest, Sofia. Český Krumlov, Plzn, Karlovy Vary. Ik zie grote koffers, dichtgebonden met dikke stukken touw. Daarnaast koffers op wieltjes van kuuroordgasten, op weg naar een van de minerale bronnen van Karlsbad of Marienbad, plaatsen die bij ons in het westen vooral van de film bekend zijn. Zo heb ik *L'année dernière a Marienbad* van de regisseur Alain Resnais altijd een bijzonder poëtische titel gevonden, bijna zo mooi als de overbekende dichtregel van Francois Villon *Mais où sont les neiges d'antan*. Ja, die zijn niet meer. Die zijn over en voorbij en hier, op dit weemoedig grauwe en ergens toch zo aandoenlijke station van Praag doen zich nog wat restanten van die herinnering voor, er zijn verwijzingen naar plaatsnamen op borden, er spoken nog wat gefluisterde namen rond maar jij reiziger, je was er niet bij, ook al hangt het in de lucht. Tegelijkertijd, en dat is het meest merkwaardige van alles, geeft deze stad je altijd weer, zelfs direct na aankomst, het idee dat je er wél bij was. En zo niet, dat je iets gemist hebt, iets van 'vorig jaar', dat ook nog in het verschiet ligt, iets dat ooit (in de tijd dat je nog een kind was) op een belofte leek die je bij lange na niet formuleren kon, omdat die belofte in al zijn abstractie raakte, en nog altijd raakt, aan sneeuw uit voorgaande jaren, raakt aan een wondermooie stad in het hart van Europa waar je vanaf nu een half jaar wonen gaat, en direct na aankomst, in september 1984, laat deze gewaarwording je al niet meer los.

Ongeveer een jaar geleden, in oktober 2011 hield **Nicole Montagne**, een Nederlandse grafica en schrijfster, een lezing in het Praagse literaire café Krásný ztráty (Mooie verliezen). Ze las fragmenten voor uit haar nieuwe boek, dat deze herfst in Nederland verschijnt onder de titel *Praag 1984* (Uitgeverij Cossee) en dat haar herinneringen aan haar verblijf in de Tsjechoslowaakse hoofdstad tijdens de "ijzerkoude en grijze dagen" van de winter van 1984 beschrijft. In haar boek blijft Nicole Montagne niet alleen bij het beschrijven, maar stelt zich vragen hoe ze haar ervaring vandaag ziet, na meer dan vijfentwintig jaar. Voor het Tsjechische publiek bracht de avond een interessante en waardevolle confrontatie met eigen herinneringen aan de hopeloze periode van de zogenaamde "normalisatie". **Nicole Montagne** op web: www.nicolemontagne.nl

Když se dva potkají aneb Večer nizozemské a české poezie

Autorské čtení Hagar Peeters a Josefa Straky, 12. 3. 2012

Een ontmoeting oftewel Nederlandse en Tsjechische poëzieavond

Auteurslezing van Hagar Peeters en Josef Straka, *12. 3. 2012*

Hagar Peeters (*1972)

Ze sbírky Kufry mořského vzduchu
Uit *Koffers zeelucht* (De Bezige Bij, 2003, Amsterdam)
Překlad / Vertaling Veronika ter Harmsel Havlíková

V divadle

Když se náhle potmě
zvedne loket
pevně rozhodnutý
obsadit tuto područku,
může svou paži stáhnout zpět,
nebo já tu svou,
ale toto zaváhání,
v němž každý má pravdu,
drží můj loket dlouze
v jeho zajetí.

Teď začnou mé myšlenky bloudit
jako opilí herci,
co opouští jeviště,
aby se bez okolků staraly o to,
co mě náhle přimrazilo
k sobě
a spoutalo v cosi cizího.

Tento dotyk s cizincem,
vůči němuž se nemohu pohnout,
propálí jeho přítomnost
mým příliš tenkým večerem
až k něčemu uvnitř,
až potlesk nás zvedne
na našich rukou.

In het theater

Als plotseling in het donker
zich een elleboog verheft,
vastbesloten
deze leuning te bezetten,
kan hij zijn arm terugtrekken
of ik de mijne
maar deze aarzeling
waarin iedereen gelijk heeft
houdt mijn elleboog langdurig
in de greep van de zijne.

Nu gaan mijn gedachten dwalen
als dronken acteurs
die het podium verlaten
om zich onomwonden te bekommeren
om wat mij plotseling aan zich
bevroren houdt
en in iets vreemds verbonden.

Deze aanraking met een vreemde
waartegen ik niet kan bewegen
laat zijn aanwezigheid door mijn veel te dunne
avond branden
tot iets daarbinnen
tot applaus ons opheft
aan onze handen.

Ze sbírky Běhoun ze světla
Uit *Loper van licht* (De Bezige Bij, 2008, Amsterdam)
Překlad / Vertaling Veronika ter Harmsel Havlíková

Přísloví praví

Tak jako římské vojsko po porážce
zahájilo tažení zpět
tak je po každé porážce možná cesta zpět.
Přijměte ji.

Nepřijímejte porážku samu
nýbrž tažení zpátky jež po ní následuje
až za vlastní hradby
brnění těla

tam kde jste byli
než porážka přišla
a zvolte si něco jiného.

Cestu do Říma.

Het spreekwoord zegt

Zoals een Romeins leger na een nederlaag
de terugtocht aanvaardde
zo is na elk verlies een terugtocht mogelijk.
Aanvaard die.

Aanvaard niet het verlies
maar de terugtocht die er op volgt
tot in de eigen verschansing
het harnas van het lichaam

tot waar je was
voor het verlorene volgde
en kies iets anders.

Een weg naar Rome.

Jana Pellarová begeleidt de avond met Hagar Peeters en Josef Straka. / Jana Pellarová provází večerem s Hagar Peeters a Josefem Strakou.

Josef Straka (*1972)

Překlad / Vertaling Kees Mercks

Wilhelmshagen

něco nezachytitelného
ubývání lidí, přesun někam
dále už jen vše prý v kolonkách důstojné a civilizované
cizí, divné oči, které se na vás dívají v podchodech U-bahnu
střídání vlaků, až teprve kolem sedmé večer cesta k temnému kostelu ve Wilhelmshagen
nejsem nikde, cosi se ztrácí,
iluze, které už nemají žádné další opodstatnění -
návrat zpět hlubokými lesy
v metru odrbaní punkeři ještě snad z dob Die Toten hosen nebo Bad Seeds
Berlín poloviny osmdesátých let zde kontrastuje s afektovanou kráskou celou v černém, která viditelně naznačuje, že tady není, nechce být
vlak se cuká a ona jen vydává potiché zvuky, kterými doprovází hudbu puštěnou do sluchátek
jeden z punkerů pak slečně nabízí pivo, ta ho odmítá, chvíli se na sebe upjatě dívají
souprava pak míří k dalším přestupním stanicím

Gentrifikovaná čtvrť

je to jistě nakažlivé
odpoutat se, kamsi cestovat
ranní úkony, kterými se připravuji na další zdá se zamračený den
vleklá zima, ulice, kterými se stále někam přibližuji
a přesto nemohu dojít
Hotel Červený Orel nyní náhle opuštěný, zahýbám, pěsti sevřeny
bílé budovy, které jsou stále něčím natírány
stejně jako celá čtvrť
něco si pamatovat
u stolku s kávou, od kterého se dívám na protější dům zrakem starým deset let

"Een ontmoeting
oftewel
Nederlandse en Tsjechische poëzieavond"
Auteurslezing van Hagar Peeters en Josef Straka

Wanneer?
Maandag 12 maart 2012 om 18 uur
Waar?
House of reading, Ruská 192, Praha 10
Hoe kom je daar naartoe?
Metro A, halte Strašnická, tram 22, halte "Průběžná", bus 175, halte "Pod Rapidem"

Beste vrienden,

Graag zouden we u willen uitnodigen voor een avond van de Nederlandse en Tsjechische poëzie, die in het kader van het internationale literaire festival City2Cities plaatsvindt. Deze avond wordt georganiseerd door het House of reading van de Stedelijke bibliotheek te Praag en de Vereniging voor de Nederlandse en Vlaamse cultuur Ne-Be.
Tijdens deze poëzieavond heeft u een unieke kans een van de bekendste hedendaagse Nederlandse dichters, de dichteres **Hagar Peeters**, te leren kennen. Een waardige tegenpool voor haar gedichten zullen de teksten van de Tsjechische dichter en prozaschrijver **Josef Straka** vormen.
De dichter en de dichteres zullen elkaars werk in beide talen voorstellen.
De avond wordt begeleid door Jana Pellarová.

U wordt van harte uitgenodigd om deel te nemen aan een bijzondere literaire ontmoeting!

Bestuur Ne-Be en
House of reading van de Stadsbibliotheek in Praag

Wilhelmshagen

iets ongrijpbaars
steeds minder mensen, verplaatsing naar elders
de rest slechts in waardige en beschaafde hokjes, zegt men
verwonderde ogen van anderen die je in de onderdoorgangen van de U-bahn aankijken
het af- en aanrijden van metro's, tot pas rond zeven 's avonds naar een donkere kerk in
/Wilhelmshagen
ik ben nergens, er gaat iets verloren,
illusies die geen verdere rechtvaardiging meer hebben –
terugkeer door donkere bossen
in de metro haveloze punkers misschien nog uit de tijd van Toten Hosen of Bad Seeds
het Berlijn van halverwege de jaren tachtig contrasteert hier met een geaffecteerde schoonheid
/geheel in het zwart,
die zichtbaar aangeeft dat ze hier niet is, niet wil zijn
de metro schokt en zij neuriet zacht bij de muziek die uit haar oordoppen klinkt
een van de punkers biedt haar bier aan, maar zij slaat het af, even kijken ze elkaar strak aan
daarna zoeft het metrostel naar volgende overstaphaltes

Een gegentrificeerde wijk

het is vast aanstekelijk
zich losmaken, ergens heen reizen
ochtendrituelen waarmee ik me voorbereid op een volgende lijkt het sombere dag
een slepende winter, straten waardoor ik steeds ergens dichterbij kom
maar toch niet aan kan komen
Hotel De Zwarte Adelaar is thans plotseling verlaten, ik ga de hoek om, de vuisten gebald
Witte gebouwen die steeds ergens mee worden geverfd
net als de rest van de wijk
zich iets herinneren
aan het tafeltje met koffie, waarvandaan ik met een tien jaar oude blik naar het huis aan de overkant
/kijk

www.hanswap.nl

PŘEKLAD BÁSNÍ / VERTALING VAN DE GEDICHTEN Eva Bilská

*Se souhlasem časopisu **Psí víno** / Met de toestemming van het tijdschrift **Psí víno***

Hans Wap (*1943, Rotterdam)

Jak udělat z jilmu smuteční vrbu

ulice ve které bydlím
se objevila na nákresu
navrhovatel
který bydlí v jiném městě
vyvinul plán
který byl schválen většinou
všechny naše stromy jsou vykopané
až na osmdesát let starý jilm
za který jsme tvrdě bojovali
strom je teď posunutý o pět metrů
pět metrů
výsledek nekonečných schůzek
o vlažné kávě
s nervózními úředníky
výsledek – ničím nerušený výhled
na odlesnění

Van een iep een treurwilg maken

de straat waar ik woon
is op de tekentafel terecht gekomen
een ontwerper
die in een andere stad woont
heeft een plan ontwikkeld
dat door de deelgemeente is goedgekeurd
al onze bomen zijn gerooid
op een tachtig jaar oude iep na
waar we hard voor hebben gevochten
de boom wordt nu vijf meter verplaatst
vijf meter
het resultaat van talloze inspraakavonden
met lauwe koffie
en nerveuze ambtenaren
het resultaat is een onbelemmerd uitzicht
over een kaalslag

Keep talking

nikdy jsem nechtěl bydlet v indii
protože tam
když konečně umřeš
tak se znovu
a ještě znovu
a nekonečně znovu
opět a opět
narodíš

oběť strachu z tunelů
hledá věčný klid

u nás v holandsku
to taky není všechno
vytáhnou
tě z matky
nechce se ti
žít tady venku
dáš to najevo křikem
dostaneš jednu
na holou
a křičíš ještě víc

je zakázáno
zastavovat nebo se otáčet
dát zpátečku

kvůli otci
jsem musel
na hodiny náboženství
abych se naučil
jak říkal
proti čemu jsem

o reinkarnaci
jsme spolu
nikdy nemluvili

musíš se sem zpátky vrátit
jako farář, kněz
ministrant nebo člen kúru

raději znovu otevřu oči
jako dálek chtivý a pronásledovaný pták

Keep talking

nooit heb ik in india willen wonen
omdat je daar
na eindelijk te zijn overleden
nog een keer
en nog een keer
en eindeloos veel keren
opnieuw en opnieuw
geboren wordt

slachtoffer van tunnelvrees
zoekt eeuwige rust

bij ons in holland
is het ook niet alles
je wordt
uit je moeder getrokken
hebt geen zin
in het buitenleven
zet het op een brullen
krijgt een klap
op je kont
gaat nog harder gillen

verboden
te stoppen of te keren
of achteruit te rijden

van mijn vader
moest ik
naar godsdienstonderwijs
zodat je leert
waar je tegen bent
zei hij

over reïncarnatie
hebben we het daar
nooit gehad

je zal terug moeten komen
als dominee, pastoor
misdienaar of koorknaap

liever doe ik mijn ogen weer open
als een vogel reislustig en opgejaagd

Ze sbírky *De laatste lemming* (2008)
Nakladatelství De Weideblik

Uit *De laatste lemming* (2008)
Uitgeverij de Weideblik

Tsead Bruinja (*1974, Rinsumageest)

hořící dům

bydlí v hořícím domě
každá bouřka vezme ze střechy jednu tašku
je chladno drkotá zuby
venku si někdo vymýšlí nové dopravní předpisy
starý muž na kole jede dál
noviny pod oblečením mu obalují tělo
ona vyjde ven s košíkem plným prádla
černá prostěradla černé deky černé povlečení
vidí že i pole hoří
nemá smysl být venku
raději zpátky mezi stěny
plameny tancují na jeho portrétu
nevyžádaná pošta padá otvorem ve dveřích
neskončí se šustnutím na rohožce
kočka jí skáče na klín
s rostlinnou touhou po pohlazení
přilévá ještě trochu lihu na fotoalba
stírá popel ze svých brýlí a čte
a čte a čte

baarnend hûs

sy wennet yn in baarnend hûs
elke stoarm nimt in panne fan it dak
it is kâld har tosken klapperje
bûten betinkt ien nije ferkearsregels
fytst fierder in âld man
kranten om it liif bûn ûnder de klean
sy rint der út mei in koer fol wask
swarte lekkens swarte tekkens swart sloop
se sjocht de greiden baarne ek
it hat gjin doel en wês bûten
leaver werom nei de muorren
de dânsjende flammen op syn portret
post falt net frege troch de doar
hellet knisterjend de matte net
har kat springt by har op 'e skurte
mei in plantaardich streakferlet
jit sy noch wat spiritus oer de foto-albums
faget de jiske fan 'e bril en lêst
en lêst en lêst

brandend huis

zij woont in een brandend huis
elke storm neemt een pan van het dak
het is koud haar tanden klapperen
buiten bedenkt iemand nieuwe verkeersregels
fietst verder een oude man
kranten om zijn lijf gebonden onder de kleren
zij loopt naar buiten met een mand vol was
zwarte lakens zwarte dekens zwarte sloop
ze ziet de velden branden ook
het heeft geen zin om buiten te zijn
liever terug naar de muren
de dansende vlammen op zijn portret
post valt ongevraagd door de deur
haalt knisperend de mat niet
haar kat springt bij haar op schoot
met een plantaardig streelverlangen
giet zij nog wat spiritus over de fotoalbums
veegt de as van haar bril en leest
en leest en leest

www.tseadbruinja.nl

Daniël Dee (*1975, Zuid Afrika)

Současná nálada opět v meziválečném období

Protože věci jsou tak jak jsou, nezůstanou věci nikdy tak jak jsou. Bertold Brecht

během jedné bezesné noci
kdy ani medvěd utěšitel nepomáhá
proti touze po luxusním bouráku
bez brzd v jezeru ijsselmeer
ani proti dalším takovým tíživým věcem
jako jsou utečenci ze zámoří na břehu
mého zaplaveného mozku

(tenkrát když jsi přišla poprvé
taks potřebovala někoho kdo
by tu pro tebe byl kdo by tě
držel když sis rozbíjela klouby u prstů
o politou zeď nůž si dala na žíly

zanechalas mě v hromadách rozvalin
povztahové deprese

kdo vyhrál kdo prohrál
kdo komu co udělal
kdo dostal co kdy a jak
ve skromném světle slepé třetí cesty)

v jemných látkách a v sodíkovooranžové záři stožárů se svítilnami
na dopravním okruhu pod okny mé ložnice jsem si na transparent
vášnivě vykresloval text zpočátku svéhlavě

v severní koreji se zatím se stejnou vervou
pracovalo na produkci atomové bomby

Actuele stemming in weer een interbellum

Omdat de dingen zijn zoals ze zijn, zullen de dingen nooit blijven zoals ze zijn. Bertold Brecht

in één van die slapeloze nachten
waar geen troostbeer aan hielp
met het verlangen naar een slee
zonder remmen in het ijsselmeer
en meer van zulks benauwde
als bootvluchtelingen aan de kust
van mijn overstromend brein

(toen jij voor het eerst langskwam
had je iemand nodig die er voor je
was die je vasthield wanneer je je
knokkels stuksloeg op de gesausde
muur het mes op je aders zette

jij liet me achter in de puinhopen
van een postrelationele depressie

wie won wie verloor
wie deed wat aan wie
wie kreeg wat wanneer en hoe
in het sobere licht van een doodlopende derde weg)

in fijn stof en het natriumoranje schijnsel van lichtmasten
op de ringweg voor mijn slaapkamerraam schilderde ik
hartstochtelijk op een spandoek de tekst eigenzinning eerst

in noord-korea werkte men even passievol
aan de productie van een atoombom

Lidé a společnost

TEXT A FOTO Zuzana Vittvarová

REPRODUKCE A OBRAZOVÝ MATERIÁL wikipedie

Tulipány z Amsterdamu

Dnes o Květné neděli jsem si urovnávala své zážitky z cesty. Žluté tulipány, které jsme si přivezly, jsou opravdu holandské. Krášlí mi pracovnu a pohledem na ně se znovu a znovu přenáším do míst, kde mi bylo dobře. Jako kdyby mě Amsterdam nechtěl propustit. Na Vltavě totiž dávají k počínajícím svátkům Velikonoc Matoušovy pašije z Concertgebouw. Ještě včera jsem si říkala, že to bude asi skvělý zážitek, protože akustika koncertního sálu patří mezi nejlepší na světě a hrát se bude Johann Sebastian Bach. Kolem budovy Concertgebouw jsme procházely denně i několikrát, vždyť je vlastně pandánem k Rijksmuseu stojícímu na druhé straně Museumplein. Za několika rohy jsme bydlely.

Díky Janě jsme našly přechodné útočiště v Překladatelském domě, který je provozován a financován sofistikovaným nizozemským státem. Málokdy se člověk setkává ve svém okolí s tak rozumným přístupem k literatuře, jaký dokážou mít některé země, které si váží děl svých autorů. Holanďané financují překlady knih z nizozemštiny do jiných jazyků, aby se sláva nizozemské literatury šířila mezi další čtenářstvo. Klobouk dolů před takovými. Klobouk dolů v našem případě před těmi, kteří i v době krize nacházejí peníze pro fungování Vertalershuis ve Van Breestraat 19.

Cesta za Janou se uskutečnila od pondělí 26. března až k poslednímu březnovému dni, tedy do soboty, když jsme se s Amsterdamem loučily.

Cesta tam ubíhala bezproblémově, jen v Amsterdamu jsme maličko bloudily, protože se nám nepodařilo sjet správným výjezdem. Onen „Uit“, který jsme použily, nás poněkud vzdálil od Museumplein, což byl náš záchytný bod. Byl však značen po celém městě tak výrazně, že špatný nebo dobrý sjezd vůbec nevadil. Do blízkosti našeho cíle jsme dorazily děkujíce právě dobrému značení. Museumplein bylo na ukazatelích všudypřítomné. Když jsme projely několika ulicemi nazvanými po známých nizozemských malířích (k jejich opakování velmi příhodné), konečně jsme stanuly před Překladatelským domem. Jana nás už předem varovala, že bydlí až v posledním patře. Pro nezasvěceného čtenáře vysvětlím. Domy v Amsterdamu jsou vysoké, jejich základna je minimální, šetří se tu každý čtvereční centimetr.

Všimly jsme si, že aspoň rohové domy se z evidentních důvodů do výšky rozšiřují. Domy jsou úsporné ve všech směrech, zejména pokud jde o schodiště. Takovým, kterým je vybaven Překladatelský dům, se překladatel „ztepilejší“ postavy velmi těžko přesune. O tom, že by se po schodišti kromě menších kufrů dalo něco stěhovat, si můžeme nechat jen zdát. Veškeré přemísťovací aktivity týkající se větších kusů nábytku jsou prováděny okny za pomoci kladky. Téměř na každém domě je taková zabudována. Na tuto kladku je zavěšeno speciální zařízení, které je součástí stěhovacího automobilu a které skříň, pohovku či jiné vybavení bytu vytáhne do příslušného patra a otevřeným oknem spustí do místnosti. Takový rituál existuje po staletí, jen to venkovní stěhovací zařízení se během doby zdokonalovalo, až se hrubá těžká práce přenechala strojům.

Neměla bych opomenout cyklisty a jejich kola. Pozor na ně!!! Cyklista je v Amsterdamu největší pán na chodníku, na silnici, zkrátka všude, kudy se dá jet. Neplatí pro něj žádná omezení, resp. možná platí, ale on je nedodržuje. Jestli je na semaforu zelená nebo červená, je pro něj záležitost nezajímavá. V množství je síla. Jen si zkuste postavit se holýma rukama proti jedoucímu cyklistickému pelotonu. Neuspějete. Zkuste si do některého kolaře třeba jen ťuknout. Zkusíte to jednou a naposledy. Agresivita jezdící masy zaráží, člověku trvá, než si zvykne. Ale zvykne si. Začne vnímat zvonky na kole jako neodmyslitelný kolorit městské dopravy. Když cyklista z kola sesedne, bývá z něj velmi příjemný občan. Jinak zjišťujete, že na kole se vyřizují telefonické hovory, píšou esemesky, vychovávají děti, vozí zvířata, jezdí na rande. Jana nás upozornila na hromadu kol před vchodem pro muzikanty u Concertgebouw. Ano, ani členové orchestru se neliší od běžných obyvatel Amsterdamu. Jezdí do práce na kolech i se svými nástroji.

V Překladatelském domě, tam člověk vždy dostane na svou otázku pregnantní odpověď. Když jsem se ptala na vznik jména Amsterdam, resp. na to, proč se město nejmenuje zcela po řece Amstel i s jejím „l“ , dostalo se mi tohoto lingvistického vysvětlení: „l“ i „r“ jsou foneticky příbuzné hlásky, přičemž „r“ je upřednostněno, protože – a to si každý zkuste – říci Amsterdam je přece mnohem příjemnější k vyslovení než Amsteldam.

Jedno krásné slunečné odpoledne jsme zasvětily cestování lodí po kanálech. Tři hodiny jsme takto strávily a město si důkladně prohlédly. Dostaly jsme se i k počinům architektů s velkým „A“. Renzo Piano a jeho *NeMo*, National Center for Science and Technology. Stavba byla dokončena v roce 1997. Vypadá jako gigantická loď, která dokuje v Oosterdok. Budova byla zajisté inspirována loděmi, jachtami, bárkami, které stávají v docích nedaleko. Venkovní část je pokryta měděnými pláty, časem zelenaly. Střecha se využívá jako terasa, z níž je krásný pohled na město i na vodu.

Další ukázkou nového pojetí ve stavebním designu je *EYE* vídeňských architektů Delugana a Meissla. V našem amsterodamském týdnu otevírala královna Beatrix nové filmové museum ve tvaru oka, které je usazeno ve vodě za amsterdamským hlavním nádražím. Na 4. dubna se připravoval Den D. Šest set čtyřicet návštěvníků může sledovat filmy ve čtyřech kinosálech a bude tu jeden tisíc dvě stě metrů čtverečních výstavní plochy. Obě zmiňovaná architektonická díla jsou ve své solitérnosti a velikosti zajisté zajímavá, především však stavba *NeMo* dle mého názoru ruší pocit komornosti města. Kdesi jsem četla, že Renzo Piano myslel především na sebe, na to, jak zaujme. A poněkud zapomněl na lidi. Docela bych se s tímto názorem ztotožnila.

Nadešel den, kdy jsme se vydaly za Vincentovými obrazy. Bylo krásné počasí. Už po ránu byl stánek s malířským uměním obklopen spoustou dětí školou povinných, ale i těch, jako jsme byly my dvě, kteří neváhali za dílem nešťastného umělce ujet mnoho kilometrů, případně kilometry přeletět nebo přeplout. Tentokrát, v době postní, předvelikonoční, jsem obdivovala *Pietu*. Kristovu obličeji propůjčil autor své rysy. Když jsem pak spatřila několik obrazů s kvetoucími stromy, zavedl mě zpátky do nedávné minulosti, když jsem editovala knihu příběhů dcer politických vězňů. Jedna vzpomínka se jmenuje „Káceli stromy v plném květu“. Bylo to však v jiné době, v jiné zemi, kde se chopila vlády horda samozvanců, kterým ani květ nebyl svatý. Pojďme však od smutných vzpomínek rychle zpět mezi Van Goghovy obrazy, které okouzlí, člověk jich má naráz plné oči.

Ráda bych ještě uvedla jeden obraz z období, když Van Gogh s Gauguinem žili v jižní Francii v Arles, v umělecké kolonii. Z životopisů se ví, že jejich spolužití skončilo tragicky. Přesto zanechali na tuto dobu vzpomínky ve formě obrazů. Paul zachytil Vincenta malujícího své slunečnice.

Známý obraz nazývaný *Ložnice v Arles* se stal pro současnost marketingovým tahákem. Na Van Goghově muzeu visí nápis o tom, že se *Ložnice* vrací domů do Amsterdamu. Na tričkách, na kabelkách, na hrnečcích… všude *Ložnice z Arles*.

V neposlední řadě mě zaujala historie vzniku Musea

EYE, Amsterdam

Vincenta van Gogha. Když malíř v roce 1890 zemřel, byl pochován v Auvers sur Oise, městečku ležícím padesát kilometrů severozápadně od Paříže. Městečko, které proslavil Vincent van Gogh jen tím, že se tam na sklonku svého života přistěhoval a zůstal tam dlouhé desítky let. Navštívit Van Gogha můžete na hřbitově, po jeho levici leží jeho bratr Theo, který zemřel pouhých šest měsíců po malířově skonu. Theova manželka Johanna van Gogh-Bonger zdědila dvě stě pět obrazů, asi pět set kreseb a spoustu dopisů. Po smrti Johanny v roce 1925 převzal dědictví její syn Vincent Willem van Gogh. V roce 1962 na popud nizozemského státu převedl všechna zděděná díla do Vincent van Gogh Foundation a nyní jsou permanentně zapůjčena muzeu. Byla umístěna v Stedelijk muzeu a až v roce 1973 bylo na Museumplein otevřeno muzeum nesoucí Vincentovo jméno. V této galerii lze vidět i kolekci děl současníků a přátel Vincenta van Gogha, jimiž byli Paul Gauguin, Henri de Toulouse-Lautrec, ale jsou tu také obrazy starších umělců, které Vincent obdivoval, jako např. Leon Lhermitte a Jean-Francois Millet.

Další den jsme se vypravily do Rijksmusea. Zatím je otevřeno jen Filipovo křídlo. Nemusím se ani zmiňovat, že jsme si hezkou chvíli postály u *Nočních hlídky*. I ostatní Rembrandtovy obrazy nás nadchly. Vskutku neopominutelným cílem byl Vermeer. Ano, je skvělý ten cůrek mléka, který vytéká ze džbánu v ruce kypré Holanďanky. A co obrazy Halsovy, Steenovy...? Tentokrát mě tolik neuchvátil Halsův *Piják*. Nevím, čím to bylo, snad jiným umístěním obrazu, mým jiným naladěním, těžko říci. Přesto jsme se k těmto obrazům několikrát vrátily. Odcházely jsme nadšeny, povzneseny.

Při návštěvách galerií jsem si uvědomila, že téměř po celé Evropě mizí sedláci, obyčejní rolníci. Už jen na obrazech najdeme husopasky, rozsévače, oráče nebo právě takovou mlékařku. Člověka to mrzí, svět se plní automaty. Přitom jíme takové potraviny, které prošly mnohakilometrovým transportem, ztratily lesk, vůni i chuť.

To však spíš mluvím o naší domovině. Tady v Amsterdamu nám chutná všechno. Chválabohu, že si tu potrpí na skvělé potraviny, herynkem počínaje, sýry a jinými dobrotami konče. A na stůl si dají překrásnou kytici z kytek, které si tady sami vypěstovali. Závist není hezká vlastnost, ale já jim takový život docela obyčejně závidím. To pochopíte, když zavítáte na květinový trh nebo do ulice Alberta Cuypa, kde si můžete nakoupit sýry, ryby, maso...

Ještě bych se měla zmínit o dvou výletech, které jsme vykonaly ve třech, tedy s vůdkyní Janou.

Navštívily jsme vlakem Zandvoort, místo, kam míří spousta výletníků, vždyť je to z Amsterdamu opravdu chvíle cesty. Měly jsme štěstí, počasí nám přálo. Jen snad vítr byl silný. Ale ten vzduch prosycený solí! Nejen že čistil naše dýchací cesty, ale mně i celou hlavu.

Druhým výletem jsme se vlastně loučily s Holandskem. Zase jsme z Centraal Station odjížděly vlakem, tentokrát do Utrechtu. V Utrechtu sídlil biskup, dokud v tomto krásném, historií protkaném, městě nezískali navrch protestanté. Veliká katedrála měla smůlu nejen v tom, že se v ní usídlili evangelíci, ale také protože ji v srpnu roku 1674 poničilo větrné tornádo. Mezi kostelní věží a Dómem tedy vzniklo náměstí, protože se už nenašly peníze na obnovu celého chrámu. V současné době je Utrecht opět sídlem římskokatolického arcibiskupa. Město, ač historicky velmi staré (vždyť u jeho založení byli Římané), je na první pohled mladé. Je tu spousta studentů, kteří si mohou vybrat z několika univerzitních fakult.

My jsme se obdivovali stavbám kolem Oudegrachtu, staršího kanálu. Na domech jsem nacházela letopočet ze století šestnáctého, možná, že při lepší pozornosti by se našly i domy starší. Dole u vody, jak nás upozornila Jana, byla bývalá sklepení panských domů a skladiště pro kupce. Dnes jsou z nich luxusní restaurace. Ale když už mluvíme o sklepech: seznámily jsme se také se způsobem převýchovy vězňů ve Zlatém století. Vychovávali je prací. Zlosyn se ocitl ve sklepě pod úrovní hladiny kanálů a musel neustále pumpovat vodu, jinak by se utopil. Středověké právo? Přímá a jednoduchá spravedlnost.

Loučíme se konstatováním, že cestování přináší zkušenosti, radost a také mnohé poučení.

Na poslední nizozemské pumpě koupená kytice žlutých tulipánů pořád drží, i když už uplynul týden od návratu a píseň *Tulipány z Amsterdamu*, kterou si pro lepší vzpomínání pouštím z youtube, mi pomáhá udělat krásnou velkou tečku za naší cestou. •

Mensen en maatschappij

TEKST Zuzana Vittvarová **VERTALING** Jana Pellarová

REPRODUCTIES EN BEELDMATERIAAL wikipedie

Tulpen uit Amsterdam

Vandaag is het Palmzondag en ik probeer mijn herinneringen van onze Hollandse reis op een rijtje te zetten. De gele tulpen die we meegebracht hebben, zijn echt Hollands. Ze sieren mijn werkkamer en als ik ze zie, verplaats ik me in gedachten weer naar die stad waar ik me zo prettig voelde. Alsof Amsterdam mij niet los zou kunnen laten. Op radio Vltava zenden ze ter gelegenheid van het begin van de paasdagen de Matthäus-Passion van Bach uit vanuit het Concertgebouw. Het moet een fantastische ervaring zijn. De akoestiek van deze zaal hoort tot de beste ter wereld. Langs het Concertgebouw wandelden we elke dag een paar keer. Het is eigenlijk de pendant van het Rijksmuseum, dat aan de andere kant van het Museumplein staat. Twee hoeken verder logeerden we.

Dankzij Jana vonden we onderdak in het Vertalershuis, dat in stand gehouden wordt door de verlichte Nederlandse staat. De benadering van literatuur door de overheid, die wel het werk van de auteurs uit haar land weet te waarderen, zien we in onze omgeving niet vaak. De Nederlanders financieren de vertalingen van hun boeken naar andere talen om de roem van de Nederlandse literatuur ook extra muros te verspreiden. Mijn pet af hiervoor. En nog een keer mijn pet af voor mensen die ook tijdens de financiële crisis het geld vinden voor het in stand houden van het Vertalershuis in de Van Breestraat 19.

De reis naar Amsterdam duurde van maandag 26 maart tot de laatste dag van maart, toen we weer afscheid van deze stad moesten nemen.

Onderweg daarheen hadden we geen problemen, alleen in Amsterdam zelf zijn we een beetje verdwaald, omdat we niet de juiste afrit vonden. De ‘Uit’ die we gebruikten, bracht ons ietsje te ver van het Museumplein, dat voor ons een oriëntatiepunt was. De weg was echter in de hele stad zo goed aangegeven dat het om het even was welke afrit we eigenlijk namen. Het Museumplein was alomtegenwoordig op de borden. Nadat we door enkele straten met de namen van bekende Nederlandse schilders gereden waren (heel handig om die zo bij elkaar te zien), wisten we dat we al in de buurt van het Vertalershuis moesten zijn. Jana had ons vooraf gewaarschuwd dat ze op de hoogste verdieping woonde. Even een verklaring voor degene die het daar niet kent.

De huizen in Amsterdam zijn hoog, maar hun grondvlak is minimaal, men probeert elke vierkante centimeter uit te sparen. We merkten op dat tenminste de hoekhuizen in de hoogte breder werden. De huizen zijn spaarzaam in alle opzichten, maar vooral wat het trappenhuis betreft. De trap van het Vertalershuis is voor vertalers met een beetje forse gestalte echt een uitdaging. Dat je door deze trap behalve kleine koffers nog iets zou kunnen verhuizen, kan je onmiddellijk vergeten. Omvangrijke verhuisactiviteiten van grote meubelstukken moeten via het raam gedaan worden met behulp van een katrol. Bijna op elk huis vind je er een. Aan zo'n katrol kan je speciale apparatuur ophangen, die onderdeel vormt van een verhuiswagen en die de kast, de zitbank of andere inrichting naar boven kan hijsen en door het open raam in de juiste kamer kan plaatsten. Dit is een eeuwenoud ritueel, alleen de verhuisapparatuur werd door de jaren steeds beter en het zware werk werd aan machines overgelaten.

Ik mag de fietsers en hun fietsen niet vergeten. Kijk uit!! In Amsterdam is de fietser koning – op de stoep, op de straat, overal waar je kunt rijden. Voor hem gelden geen beperkingen. Of misschien wel, maar hij houdt zich er niet aan. Of de stoplichten op rood of groen staan, kan hem niet schelen. De kracht ligt in de massaliteit. Ga het maar proberen om je met lege handen tegen een peloton te verweren. Geen kans. Probeer maar eens een van de fietsers aan te raken. Dat doe je voor het eerst en voor het laatst. De agressiviteit van de fietsende groep is voor een buitenlander iets raars, het duurt even voordat je daaraan went. Maar alles went. Ook de klank van de fietsbellen. En als de fietser van zijn fiets afstapt, is het vaak weer een zeer gezellige iemand. Anders stellen we vast dat je op de fiets kan bellen, sms'en, kinderen opvoeden, dieren transporteren, meisjes versieren. Jana liet ons een hoop fietsen voor de artiesteningang van het Concertgebouw zien. Ja, ook de orkestleden zijn typische Amsterdammers, ook zij gaan (met hun instrumenten!) op de fiets naar hun werk.

In het Vertalershuis krijg je altijd een uitgesproken antwoord op je vraag. Toen ik vroeg hoe de naam Amsterdam is ontstaan, respectievelijk waarom het niet Amsteldam heet volgens de rivier Amstel, kreeg ik een linguïstische verklaring: de klanken 'r' en 'l' zijn allebei fonetisch verwante klanken , waarbij bij de uitspraak in de buurt van de 'd' de klank 'r' voorkeur krijgt. Iedereen kan het uitproberen dat 'Amsterdam' veel prettiger in de mond ligt dan 'Amsteldam'.

Een prachtige zonnige namiddag hebben we gewijd aan een grachtenrondvaart. We zaten drie uur op verschillende boten, waardoor we de stad echt grondig konden bestuderen.

We zagen o.a. werken van de beroemdste architecten, zoals Renzo Piano en zijn *NeMo*, als onderdeel van de Stichting Nationaal Centrum voor Wetenschap en Technologie. Het gebouw werd voltooid in 1997. Het ziet eruit als een gigantisch schip, dat in het Oosterdok geankerd is. De inspiratie hiervoor kwam zeker ook van de schepen en boten van de nabije dokken. De buitenkant is afgedekt met koperen platen, die in de loop van de tijd groen werden. Het dak wordt als terras gebruikt, waarvandaan een prachtige uitzicht is op de stad en het water.

Een ander voorbeeld van het nieuwe design in de architectuur is het nieuwe *EYE* filmmuseum van het Weense architectenbureau Delugan Meissel. In onze Amsterdamse week opende de koningin het nieuwe museum in de vorm van een oog, dat op het water achter het Centraalstation gelegen is. De opening voor het publiek werd gepland op 4 april. Zeshonderd tweeënveertig bezoekers kunnen hier in vier zalen films volgen, de tentoonstellingsruimte is bijna één duizend twee honderd vierkante meter. Beide architectonische werken zijn zeker zeer interessant, maar voor mijn gevoel verstoren ze een beetje door hun grootte en bijzondere vorm de ingetogen indruk van de stad, wat vooral voor het *NeMo* geldt. Ik heb ergens gelezen, dat Renzo Piano bij het ontwerpen van dit gebouw vooral aan zichzelf en zijn eigen roem dacht. De andere mensen zou hij vergeten zijn. Ik ben het hiermee eens.

De volgende dag gingen we de schilderijen van Vincent opzoeken. Het was weer een prachtige dag. Al ´s ochtends was dit mekka van de schilderkunst belegerd door schoolkinderen en andere bezoekers, die net als wij van veraf waren gekomen, gevlogen of gevaren om het werk van deze ongelukkige kunstenaar te kunnen zien. In deze vastentijd voor Pasen bewonderde ik vooral Van Goghs *Piëta*, die hij naar Delacroix schilderde. Het gezicht van Christus heeft de trekken van Vincent. Toen ik de andere schilderijen zag met de bomen in bloei, moest ik even denken aan een verhaal uit een boek dat ik eens samengesteld heb. Het ging om herinneringen van dochters van politieke gevangenen in het Tsjechoslowakije van de jaren vijftig. Dat verhaal heette 'Ze hakten de bomen in volle bloei om'. Maar gauw terug uit de tijden van de communistische dictatuur naar de schilderijen van Van Gogh, die je betoveren en waar je ogen niet genoeg van kunnen krijgen.

Ik zou hier graag nog een ander schilderij noemen uit de tijd, toen Van Gogh samen met Gauguin in de kunstenaarskolonie in Arles in Zuid-Frankrijk woonde. Uit verschillende biografieën weten we dat hun samenzijn tragisch geëindigd is. Toch zijn er vele prachtige schilderijen van die tijd overgebleven.

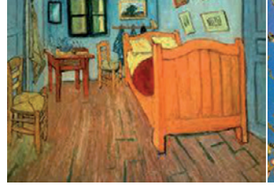

Vincent van Gogh, De Slaapkamer / Ložnice v Arles, 1888
Vincent van Gogh, Amandelbloesem / Kvetoucí větve mandlovníku, 1890

Paul portretteerde Vincent, die zijn zonnebloemen schilderde.

Het bekende schilderij *Slaapkamer in Arles* is tegenwoordig een marketingsymbool. Aan het Van Gogh Museum staat geschreven dat de *Slaapkamer* naar huis komt, naar Amsterdam. Op T-shirts, op tassen, op mokken... overal vind je de *Slaapkamer in Arles*.

Interessant vond ik ook de geschiedenis van het Van Gogh Museum. Toen de schilder in 1890 stierf, werd hij begraven in Auvers sur Oise, een stadje 50 km ver van Parijs. Hij kwam hier kort voor zijn dood en bleef er voor altijd. U kunt hem op de begraafplaats bezoeken, waar hij naast zijn broer Theo ligt, die zes maanden na Vincent overleed. In de nalatenschap zijn ongeveer tweehonderd schilderijen, vijf honderd tekeningen en veel brieven bewaard gebleven. Na de dood van de vrouw van Theo, Johanna van Gogh-Bonger, in 1925 werd de verzameling overgenomen door haar zoon Vincent Willem. Die droeg deze in 1962 aan de Nederlandse staat over. Eerst werd deze ondergebracht in Het Stedelijk Museum en in 1973 werd hiervoor het Vincent van Gogh Museum geopend. Naast de werken van Vincent kunnen we hier ook een collectie vinden met werken van zijn vrienden en tijdgenoten, zoals Paul Gauguin of Henri de Toulouse-Lautrec, maar ook schilderijen van oudere meesters, die Vincent bewonderde, zoals Leon Lhermitte of Jean-Francois Millet.

De dag daarop gingen we naar het Rijksmuseum. Open is nog altijd alleen maar de Philipsvleugel. Ik hoef niet te vertellen dat we toch nog geruime tijd voor de *Nachtwacht* zijn bleven staan. Ook door andere werken van Rembrandt raakten we enthousiast, maar het belangrijkste doel voor vandaag was Vermeer. Ja, het straaltje melk, stromend uit de kan in de hand van het mollige Hollandse melkmeisje, blijft fascinerend. En de schilderijen van Hals of Steen dan? Deze keer raakte ik niet bijster onder de indruk van de *Vrolijke Drinker* van Hals. Ik weet niet waarom niet, misschien door de andere plaatsing, misschien ook door mijn eigen gemoedsgesteldheid. Toch liepen we diverse keren naar deze schilderijen terug. En daarna gingen we weer enthousiast en verlicht naar huis.

Tijdens de museumbezoeken realiseerde ik me dat bijna overal in Europa de boeren en gewone akkerbouwers verdwijnen. Een ganzenhoedster, zaaier, landman of juist zo´n melkmeisje vind je nu alleen nog maar op de schilderijen. Ik vind het jammer dat de wereld vol apparaten raakt. Daarbij eten we voedsel dat na lang transport zijn smaak en geur verloren heeft. Maar dan heb ik het weer eerder over ons land. Hier in Amsterdam smaakte ons alles. Gelukkig houden ze hier blijkbaar van lekker eten, zoals haring, kaas en stroopwafels.

En op tafel komt een boeket van bloemen die ze hier kweken. Jaloezie is geen leuke eigenschap, maar in dit opzicht ben ik wel jaloers op de Amsterdammers. U begrijpt dat wel als u een bloemenmarkt of de Albert Cuypmarkt bezoekt, waar u bloemen, kaas, vis, vlees, fruit en groente... kunt kopen.

Ik moet nog twee uitstapjes noemen, die we met ons drieën ondernomen hebben, dus met Jana als gids. Eerst gingen we met de trein naar Zandvoort aan Zee. Het is uiteraard een geliefd toeristisch doel, want het ligt maar een halfuurtje van Amsterdam. We waren blij met het weer, alleen de wind was ietsje te sterk. Maar die zoute lucht! Hij reinigde niet alleen onze luchtwegen, maar in mijn geval ook het hoofd.

Met het tweede uitstapje hebben we eigenlijk afscheid genomen van Nederland. Weer vertrokken we vanuit het Centraal Station, maar deze keer richting Utrecht. In Utrecht zetelde vroeger de katholieke bisschop, totdat de macht in deze prachtige, door geschiedenis verweven stad in 1580 overgenomen werd door de protestanten. De grote Domkerk had weliswaar pech. Behalve door de beeldenstorm werd ze in augustus 1674 getroffen door een windhoos die het middenschip vernielde. Tussen de Domtoren en de kerk ontstond een plein, doordat men uiteindelijk geen financiën vond voor de reconstructie van de hele kathedraal.

Tegenwoordig is Utrecht weer zetel van de rooms-katholieke aartsbisschop. De stad – ook al is ze zeer oud, want door de Romeinen opgericht – maakt een jonge indruk. Je ziet er heel veel studenten, die hier kunnen kiezen uit verschillende faculteiten van de Universiteit Utrecht.

Wij bewonderden oude gebouwen aan de Oudegracht. Op de huizen zag ik jaartallen van de zestiende eeuw, maar misschien zou ik ook oudere hebben kunnen vinden, als ik beter had gezocht. Jana liet ons de werfkelders beneden bij het water zien. Vandaag zijn er vooral luxe restaurants, maar vroeger was het opslagruimte voor de heren- en koopmanshuizen. Over kelders gesproken – we hoorden ook over de speciale manier van straffen in de Gouden Eeuw. De gevangene werd in een kelder met water gezet en hij moest de hele tijd pompen, anders zou hij verzuipen. Opvoeding door arbeid. Een middeleeuwse gewoonte of directe gerechtigheid?

We nemen afscheid met de vaststelling dat reizen naast ervaring en plezier ook vele leerzame momenten met zich mee kan brengen.

De bij het laatste Nederlandse benzinestation gekochte tulpen houden het nog altijd vol, ook al ben ik nu alweer één week thuis. Het lied *Tulpen uit Amsterdam*, gespeeld op YouTube, bezorgt mij een mooi slot aan onze reis.

Lidé a společnost

TEXT Sylva Alderliesten
FOTO Lenka Strnadová

Výlet na Bečov a do Skoků

Letošní jarní výlet nás zavedl do západních Čech. Cílem cesty byl zámek Bečov nad Teplou a poutní místo ve Skocích u Žlutic.

Protože nic není zadarmo a celoživotní permanentní vzdělávání je dnes nutností, začal výklad už ve chvíli, kdy jsme byli cílům výpravy ještě na hony vzdáleni, a to asi tak u první benzínové pumpy. A poté, co byla rafinovaným způsobem přemožena moderní technika. Cestovat do cíle nejkratší cestou umí každý, ale my nejsme tuctoví, takže jsme projeli řadou ospalých hnízd, o nichž mnohý Pražák v životě neslyšel. Vesnice bez školy, obchodu nebo dokonce bez hostince. V každé z nich alespoň jedno zanedbané zbořeniště. Inu, kraj, odkud bylo původní obyvatelstvo vystěhováno a novému to tu nijak zvlášť k srdci nepřirostlo.

Zvláštní zmínku si zaslouží tajemné Doupovské hory. Obyvatelstvo tohoto pohoří bylo vystěhováno dokonce dvakrát – poprvé v rámci odsunu sudetských Němců (Češi zde tvořili pouhé 1% obyvatelstva), podruhé v padesátých letech, kdy bylo území zabráno armádou a vznikl zde vojenský prostor Hradiště. Vojáci zde ovšem necvičili příliš intenzivně, a tak došlo k podobnému efektu jako v příhraničních zónách s někdejším západním Německem: vzhledem k absenci průmyslu, zemědělství a turismu se vlády nad pohořím ujala matka příroda.

Protože jsme byli objednáni na prohlídku zámku v Bečově, omezili jsme touhu prohlédnout si některé z těch nečekaně kouzelných měst a městeček, jimiž jsme projížděli (mne osobně velmi zaujal Klášterec nad Ohří), na jedinou krátkou zastávku, a to u hřbitova s poutním kostelíkem Nejsvětější Trojice poblíž Andělské Hory. Kostelík je to opravdu pozoruhodný, má totiž trojúhelníkový tvar a je pečlivě opravený. Uvnitř se nachází výstava o zaniklých obcích z blízkého i dalekého okolí.

Zámek a hrad v Bečově nad Teplou tvoří překvapivě rozsáhlý areál budov, což bylo pěkně vidět na modelu prezentovaném na začátku prohlídky. Není bez zajímavosti, že model vytvořili odsouzení z nedalekého nápravného zařízení. Hrad zde stojí již velmi dlouho, městečko při hradu bylo založeno ve 12. století. Dobou zašlé slávy Bečova bylo období dobývání zlata a stříbra ve 14. století a cínu ve století patnáctém. Hrad a novější zámek prošly rukama řady šlechtických majitelů, vlastnili je pánové z Oseka, Oldřich z Házmburka, Pflugové z Rabštejna. Pak byl hrad a město zkonfiskováno Ferdinandem I. a propachtováno různým majitelům, ale s Třicetiletou válkou přišel úpadek, požár města a obsazení švédskými vojsky. V osmnáctém století došlo k dalšímu stavebnímu rozšíření zámku (pánové z Questenbergu a z Kounic a Rittenbergu). Od roku 1813 až do roku 1945 bylo panství Bečov majetkem rodiny Beaufort-Spontin, původem z Valonska.

Rodina Beaufort-Spontin na zámek přivezla unikátní klenot – relikviář svatého Maura. Jedná se o velmi cennou schránku na relikvie ve tvaru domku z počátku 13. století. Když musela rodina v roce 1945 v rámci odsunu německého obyvatelstva zámek kvapně opouštět (měli německou národnost), zakopali relikviář pod podlahu v kapli Panny Marie v horním hradě. Tam jej v roce 1985 objevili po napínavém pátrání pražští kriminalisté. Teprve po roce 1989 došlo k jeho odbornému restaurování a dnes jej lze spatřit v plné kráse v rámci druhého prohlídkového okruhu. Naše výprava si relikviář samozřejmě také prohlédla a byla to podívaná dechberoucí a oslnivá. Všechno to zlato a ta tajemná hudba!

Po dlouhé prohlídce zámku, ve kterém, co se teploty týče, ještě jaro ani zdaleka nezačalo, následovala zasloužená odměna ve formě řízku a štrúdlu a planoucího krbu v místní restauraci. Však se také bylo třeba posilnit na druhou část dne, což byla návštěva Skoků.

Počasí přálo méně pohyblivým a snad také pěší turistice méně nakloněným účastníkům výpravy. Jen částečně zpevněná cesta do bývalé vsi Skoky byla sjízdná až na konec, tedy k poutnímu kostelu. Už na první pohled bylo vidět, že k návratu bývalé slávy poutního místa Skoky je dosud hodně daleko.

Kostel Nejsvětější Trojice u Andělské Hory / De kerk van de Heilige Drieëenheid

Původní název místa byl Maria Stock, česky Mariánské Skoky - českého obyvatelstva tu však do roku 1945 bylo pramálo. Poutní místo vzniklo v osmnáctém století, kdy zde došlo k zázračnému uzdravení a jeden z místních sedláků nechal postavit kapličku, do níž umístil kopii obrazu Panny Marie Pomocné z Pasova. Další zázraky na sebe nenechaly dlouho čekat – slepé dítě ze Žlutic prozřelo, švec se uzdravil z pakostnice a žena, která spolkla rybí kost, se neudusila. Pekař Albrecht z Toužimi se vydatně modlil a jeho pole bylo ušetřeno krupobití.

Zvěsti o zázracích se rychle šířily po celých Sudetech a do Skoků přicházelo stále více poutníků. V osmnáctém století nabyly poutě podoby masové a výtěžek z darů poutníků umožnil vybudovat velký poutní kostel. Ve Skocích se utvořil skutečný poutní průmysl. Davy poutníků přicházely do vsi, musely samozřejmě něco pít a jíst a někde přenocovat. Poutníci si přinášeli drobné předměty, na které chtěli nechat přejít kouzelnou moc Panny Marie Pomocné. Pro tento účel byla připravena řada šuplíčků, do kterých si odložili křížky a podobně. Obsluha poutního místa šuplíčky zasunula do oltáře, odkud na ně během pobožnosti přeskočila zázračná moc. Oltář v kostele také bylo možno obejít a pokleknout před zázračným obrazem visícím za ním (a vložit diskrétně peněžní dar do speciální pokladny). Ještě v období mezi první a druhou světovou válkou chodilo do Skoků až 20 000 poutníků ročně.

Po roce 1945 ovšem nastaly časy nepříznivé. Nejdříve bylo vysídleno původní německé obyvatelstvo. Obec se již nepodařilo nikdy zcela dosídlit, naopak několik nových rodin odešlo, když odmítli vstup do JZD. Poslední ranou pro obec byla výstavba žlutické přehradní nádrže, čímž došlo k odříznutí Skoků od světa. Mimo jiné byl přerušen přívod elektrické energie a obec se postupně zcela vylidnila. Poslední obyvatelka zemřela v roce 1982.

Tradice poutí (v květnu a v červenci) se ale do určité míry uchovala po celou dobu trvání komunistického režimu, přičemž se jich účastnili také bývalí němečtí obyvatelé. Kostel, národní kulturní památka, byl jakžtakž udržován až do roku 1990. Pak bohužel musel odolávat nájezdům zlodějů a vandalů a dnešní stav je, i přes chvályhodnou snahu mladých křesťanských dobrovolníků, žalostný.

S loupením a devastací souvisí také nejnovější zásah panenky Marie skákavé: V roce 2006 vylezli na věž kostela zloději mědi a jeden z nich ze zřítil. Ačkoli se zdálo, že musí následkům pádu podlehnout nebo zůstat doživotním invalidou, pád přežil a uzdravil se.

Díky obětavému průvodci jsme mohli vystoupat po schodišti západní věže a dozvěděli jsme se ještě mnoho dalších detailů o kostele, na které v této stručné zprávě nezbývá místo. Po šťastném sestupu z věže bez obětí na životech (ke kterým by zde vzhledem k výše uvedenému stejně nemohlo dojít) jsme ještě stručně prozkoumali okolí. Zvláštní zmínku si zasluhuje hřbitov plný kvetoucích narcisek a petrklíčů.

Do Prahy jsme už pak jeli přímo jen s malou oklikou přes pozoruhodné barokní městečko Valeč.

Bylo to opět den plný nevšedních zážitků, a to hlavně díky skvělému vedení našeho člena Pieta Schepense, průvodce na pravém místě. •

nl

Mensen en maatschappij

TEKST Sylva Alderliesten
FOTO Lenka Strnadová

Ons uitstapje naar Bečov en Skoky

Het voorjaarsuitstapje van dit jaar leidde ons naar West-Bohemen. Het kasteel Bečov nad Teplou en het bedevaartsoord Skoky nabij Žlutice waren onze bestemmingen.

Wij deelnemers aan de tocht wisten al van tevoren dat niets in het leven gratis is en ook dat levenslange onafgebroken scholing tegenwoordig een must is. Daarom begon de instructie al toen we nog ver van de bestemming van de excursie waren, om precies te zijn reeds bij de eerste benzinepomp, en wel nadat de moderne techniek op geraffineerde wijze onder de duim werd gekregen. Rechtstreeks reizen en de kortste weg nemen kan iedereen. Maar wij zijn geen kuddedieren. En daarom kozen we een route langs slaperige dorpjes waar de gemiddelde Pragenaar nog nooit van heeft gehoord. We kwamen door gehuchten zonder school, winkel of kroeg, maar altijd wel met een of meer vervallen of verwaarloosde krotten. Een streek waaruit de oorspronkelijke bewoners ooit zijn vertrokken of verdreven en waar de paar mensen die er nieuw kwamen nooit echt zijn geworteld.

Speciale vermelding in dit opzicht verdienen de geheimzinnige Duppauer Bergen, in het Tsjechisch 'Doupovské hory' geheten. De bewoners daarvan zijn zelfs twee keer verjaagd. De eerste keer was dat in 1945-47 toen de daar wonende Sudetenduitsers werden verdreven. Dat was bijna iedereen want er woonden in dat gebied slechts 1% Tsjechen.

De tweede keer was dat rond 1950, toen de bevolking daar weg moest omdat het leger het gebergte als militair oefengebied Hradiště in gebruik nam. De militairen zouden er niet echt intensief oefenen. Het effect dat dit op het gebergte had, is vergelijkbaar met de situatie in de grenszone met het toenmalige West-Duitsland. Door het ontbreken van industrie, landbouw en toerisme kon de natuur vrij haar gang gaan.

We werden op een afgesproken tijdstip op het kasteel in Bečov verwacht. Daarom moesten we jammer genoeg onverwacht schattige stadjes waar we onderweg langskwamen onbezocht laten. Er is slechts één keer gestopt. Dat was bij het kerkhof van het Bedevaartskerkje van de Heilige Drieëenheid, gelegen nabij Andělská Hora. Het kerkje ziet er opmerkelijk uit. Het heeft een driehoekige vorm en is zorgvuldig gerestaureerd. Binnen is een tentoonstelling over vergane dorpen uit de nabije en verre omgeving.

Het kasteel en de burcht in Bečov nad Teplou vormen een verrassend uitgebreid complex gebouwen. Bij het begin van de rondleiding die we kregen was dat goed te zien aan de hand van een op schaal gemaakte maquette van het totale complex. Vermeldenswaard is dat de maquette werd gemaakt door gedetineerden van een dichtbij gelegen gevangenis. De burcht, het oudste deel van het complex, staat er al van voor de 12e eeuw. Het stadje onder de burcht is in de 12e eeuw gesticht. De glorietijd van de stad Bečov was tijdens de periode van de goud- en zilverwinning in de 14e eeuw en de tinwinning in de 15e eeuw. De burcht en het nieuwere kasteel zijn in handen van diverse adellijke eigenaren geweest, zoals de heren van Osek, Ulrich von Hasenburg en de Pflugen van Rabenstein. Daarna zijn de burcht en de stad geconfisqueerd door koning Ferdinand I en ook verpand aan verschillende eigenaren.

De Dertigjarige Oorlog met een bezetting door het Zweedse leger en ook nog een grote stadsbrand betekenden feitelijk de ondergang van de stad Bečov.

In de 18e eeuw werd het kasteel verder uitgebreid (door de heren van Questenberg, Kaunitz en Rittenberg). Tussen 1813 en 1945 was de heerlijkheid Bečov eigendom van de familie Beaufort-Spontin, die van Luiks-Duitse oorsprong was.

De familie Beaufort-Spontin heeft een unieke schat naar het kasteel gebracht, namelijk het Heilige Maurus reliekschrijn . Dat is een zeer waardevolle huisvormige reliekschrijn uit het begin van de 13e eeuw.

In 1945, toen de Duitse bevolking uit het gebied werd verjaagd, moesten ook de Beaufort-Spontins, wegens hun Duitse nationaliteit overhaast het kasteel verlaten. Zij hebben toen het reliekschrijn in het geheim begraven onder de vloer van de gotische Mariakapel van de bovenburcht in Bečov. In 1985 is in opdracht van de familie Beaufort-Spontin een poging gedaan om het reliekschrijn stiekem op te graven en het land uit te smokkelen. Dit werd door oplettendheid van de Praagse misdaadpolitie voorkomen. Pas na 1989 werd het reliekschrijn vakkundig gerestaureerd. Tegenwoordig kunnen de bezoekers het bewonderen als onderdeel van een speciale bezoekersroute in Bečov. Onze groep heeft het schrijn natuurlijk ook bekeken. Het vele goud en de geheimzinnige muziek maakten het adembenemend en oogverblindend tegelijk!

Bij ons bezoek had de lente de ruime kamers van het kasteel nog lang niet bereikt. Anders gezegd: het was er hartstikke koud! En de rondleiding was niet bepaald kort. Na afloop dus snel op naar de welverdiende beloning in de vorm van schnitzel, apfelstrudel en een open haard in het plaatselijke restaurant. Het was ook uiterst noodzakelijk om weer op krachten te komen voor het tweede gedeelte van de dag, waarin het bezoek aan Skoky in de planning stond.

Het was al gauw duidelijk dat de weg naar de vergane glorie van het bedevaartsoord Skoky zowel lang als ook grotendeels onverhard was. Maar gelukkig voor de minder beweeglijken onder ons en voor hen met maar een beperkte belangstelling voor wandelen hielp het droge weer mee. De weg naar het voormalige dorp Skoky was tot aan de bedevaartskerk helemaal te berijden.

De oorspronkelijke naam van de plaats luidde Maria Stock (afgeleid van: Maria op het Stokske). Hoewel er voor 1945 erg weinig Tsjechen woonden, werd toen ook de Tsjechische naam Mariánské Skoky gebruikt.

Het bedevaartsoord is in de 18e eeuw ontstaan, nadat er een wonderbaarlijke genezing plaatsvond. Een van de plaatselijke boeren heeft uit dankbaarheid daarvoor aldaar een kapelletje laten bouwen met daarin een kopie van het schilderij van de Helpende Maria uit Passau. En het bleef niet bij die ene genezing: een blind kind uit Žlutice kon na een bezoek aan het kerkje plotseling weer zien. Een schoenmaker genas als bij toverslag van zijn jicht en een vrouw die een visgraat had ingeslikt bleef toch in leven. Ook bakker Albrecht uit Toužim, die in het kerkje flink had gebeden, werd verhoord: zijn korenveld werd niet door de hagel getroffen.

De geruchten over allerlei wonderen verspreidden zich over heel Sudetenland en er kwamen steeds meer bedevaartgangers naar Skoky.

In de 18e eeuw werd de bedevaart steeds massaler en werd met de opbrengst van de giften de bouw van een grote bedevaartkerk mogelijk.

Relikviář svatého Maura / Het Heilige Maurus reliekschrijn, foto wikipedia

Er onstond in Skoky een ware bedevaartindustrie, want de bedevaartgangers die massaal naar Skoky kwamen, moesten natuurlijk drinken, eten en ergens overnachten. Die bedevaartgangers brachten vaak kleine voorwerpen mee, waarop zij de wonderbaarlijke kracht van de Helpende Maria wilden laten overdragen. Om die reden waren in de kerk tal van speciaal vervaardigde laatjes aanwezig, waarin de bedevaartgangers hun kruisjes e.d. konden leggen. Tijdens de dienst werden die laatjes in het altaar geschoven en zo ging de wonderbaarlijke kracht van de Helpende Maria over op de voorwerpen. Het was ook mogelijk om het altaar heen te lopen en dan voor het daarboven hangende wonderbaarlijke schilderij neer te knielen om daarna discreet een geldgeschenk in een speciale kist te gooien. Nog in het interbellum kwamen er jaarlijks ongeveer 20 000 bedevaartgangers.

Na 1945 braken er echter ongunstige tijden aan. Eerst werd de oorspronkelijk Duitse bevolking verdreven en het is nadien nooit meer gelukt om het dorp weer volledig te bevolken. Erger nog, een aantal nieuwe gezinnen dat zich er had gevestigd, vertrok weer nadat ze hadden geweigerd om lid van de landbouwcoöperatie te worden. De laatste slag kwam, toen het stuwmeer van Žlutice werd aangelegd en Skoky daardoor van de buitenwereld werd afgesneden. De toevoer van de elektriciteit werd gestaakt en het dorp liep geleidelijk helemaal leeg. De laatste bewoonster overleed in 1982.

De bedevaarttraditie – in de maanden mei en juli – bleef echter tijdens het hele communistische tijdperk bestaan en ook de voormalige Duitse bewoners namen daaraan deel. De kerk, een nationaal monument, is door de overheid tot aan het jaar 1990 in redelijke staat gehouden. Daarna heeft het gebouw helaas aanvallen van dieven en vandalen moeten ondergaan. Ondanks de prijzenswaardige pogingen van jeugdige christelijke vrijwilligers is de huidige staat van de kerk ronduit beroerd.

Het lijkt er trouwens op dat enige jaren geleden zelfs de plegers van diefstal en vernieling op een wonder van de Helpende Maria konden rekenen: in 2006 beklommen twee koperdieven de kerktoren. Een van hen is naar beneden ‚gedonderd'. Hoewel het er naar uitzag dat hij aan de verwondingen zou overlijden gebeurde dat niet, maar bleef hij leven en genas hij uiteindelijk helemaal.

Dankzij de zeer hulpvaardige gids mocht onze groep het trappenhuis van de westerlijke toren beklimmen en nog werden we ingelicht over veel meer details van de kerk dan waarvoor in dit korte reisverslag plaats is. Na een voorspoedige afdaling van de kerktoren, zonder slachtoffers (die echter in Skoky in verband met het bovengenoemde al van tevoren uitgesloten waren), hebben we nog kort de omgeving verkend. Vooral het kerkhof dat vol stond met narcissen en primula´s in volle bloei verdient een uitdrukkelijke vermelding.

We namen daarna de kortste weg naar Praag terug, met slechts een kleine omweg via het merkwaardige barokke stadje Valeč.

Het was weer een dag vol bijzondere belevenissen. Dit vooral dankzij de uitmuntende leiding van ons lid Piet Schepens, onze gids ter plekke.

NE 2012 BE

WWW.NE-BE.CZ

ISBN 978-80-905100-1-2